

Харківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 30 вересня 2022 року)

Харків 2022

УДК 343.98
Т33

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 9/1 від 30 вересня 2022 року)

Т33 **Теоретичні** та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 вер. 2022 р.). Харків: НДІ ППСН, 2022. 119 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 343.98

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2022.

ЗМІСТ

ДАВИДЕНКО І. А.

Особливості діяльності Харківського НДЕКЦ МВС в умовах
військового часу 7

КІКІНЧУК В. В., МІШИНА К. Г.

Призначення судових експертиз при розслідуванні вбивств,
учинених засудженими в місцях позбавлення волі 9

ПЕРЛІН С. І.

Щодо впровадження положень цифрової криміналістики до
структури криміналістичної техніки в Україні 12

ДАНЕЦЬ С. В., МЕРКУЛОВ К. В.

Вплив зносу малюнка протектора коліс транспортних засобів на
механізм ДТП 14

КОКОРІН О. В., САМОЙЛОВА О. Ф.

Особливості деформації особистості судового експерта та шляхи її
подолання 18

КОРЖ В. П.

Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів
в умовах реформування кримінального та кримінального
процесуального законодавства 22

ПЧОЛКІН В. Д., МУРАДЛІ А. І.

Окремі аспекти призначення та проведення судових експертиз в
ході розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються
у сфері виробництва споживчих товарів 26

СТЕПАНЮК Р. А.

Актуальні проблеми експертно-криміналістичного забезпечення
розслідування воєнних злочинів у сучасний період 30

ЧАПЛИНСЬКИЙ К. О.

Особливості застосування спеціальних знань у кримінальних
провадженнях щодо зловживань в сфері нерухомості 33

ЩЕРБАКОВСЬКИЙ М. Г.

Слідчі та експертні помилки, що обумовляють недопустимість експертного висновку 37

ГУСЄВА В. О.

Щодо визначення чинників, які негативно позначаються на ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування 41

ВОЛІКОВ Т. А.

Залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності 44

ГЛОБЕНКО Г. І.

До питань використання спеціальних знань у кримінальному процесі України 46

ГРИЩЕНКО М. В.

Окремі аспекти застосування біографічного методу під час проведення психологічного дослідження у цивільному процесі 48

КОРНІЄНКО В. В.

Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участю іноземних громадян 51

ЛОЗОВА С. М.

Особливості вилучення та упакування нарковмісних рослин 56

СТРОК І. А.

Призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров'я особи 59

АНДРОНОВ К. Ю., ГУРЕНКО Є. В.

Проблематика контролю релоадингу та шляхи їх вирішення 63

БАРКОВ С. Є.

Адерматогліфія як аномалія розвитку папілярних візерунків 66

БИЧКОВ С. О.

Особливості проведення огляду та вилучення окремих серверних комп'ютерних систем зберігання даних 68

БУШМІН В. О., ЦАРИННИЙ Є. О.

Специфіка судової транспортно-товарознавчої експертизи
транспортних засобів, ввезених з-за кордону..... 71

ГРІДА В. В., СЕМЕНЕНКО Є. П.

Переваги та недоліки способів індивідуального захисту органів
слуху стрільця..... 75

ДОЛЖЕНКО Л. Ю.

Актуальність криміналістичного обліку осіб за голосом та
мовленням 78

ЗАВДОВ'ЄВА І. Г.

Про професійні якості судового експерта 81

КОЖЕВНИКОВ О. А.

Залучення спеціаліста у галузі портретної експертизи на окремих
етапах OSINT розслідувань..... 84

КОСМІНА Н. М.

Проблемні питання екологічного стану в Україні..... 87

КУЧА М. С., ВДОВИЧЕНКО О. А.

Особливості поводження з вибуховими матеріалами під час огляду
місця події 90

МАКАРУК К. Є.

Особливості захисту графічних зображень 94

МАТАРИКІНА О. В.

Особливості призначення судової молекулярно-генетичної
експертизи при розслідуванні за фактами виявлення
невстановлених трупів 97

МЕЛЬНИК С. В., ГРЕЦЬКИХ О. В.

Бачення Закону України “Про зброю” в сучасних умовах 100

СИДОРЕНКО Д. В.

Сутність спеціальних знань як ознаки судової експертизи у
кримінальному процесі..... 104

СТЕПАНЮК Д. Р.

Становлення та розвиток криміналістичного ДНК-аналізу..... 106

ХЛІВНЯК О. М.

Чоловічий та жіночий почерк: відмінності та особливості..... 109

ГОЛУБОВ А. Є.

Незалежність і неупередженість спеціаліста та експерта,
об'єктивність та повнота дослідження як умови їх участі
у кримінальному провадженні 111

ШЕВЦІВ В. М.

Час, місце, обстановка незаконного використання з метою
отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв
або безоплатної допомоги 114

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО НДЕКЦ МВС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Ігор Анатолійович ДАВИДЕНКО,

*директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр є найбільшим у Східній Україні Експертним центром системи Міністерства внутрішніх справ України. До його складу входять 10 різнопрофільних відділів (у тому числі єдина у Харківській області лабораторія ДНК-аналізу).

Колектив Харківського НДЕКЦ щорічно виконує майже 20 тисяч експертних досліджень з 50 видів експертних спеціальностей: від “класичних” криміналістичних до молекулярно-генетичних, економічних, електротехнічних. Ініціаторами проведення експертиз виступають різні відомства: Офіс Генерального Прокурора України, військова прокуратура сил ООС, НАБУ, прокуратура Харківської області, Управління СБУ в Харківській області, Апеляційний суд Харківської області, ГУНП в Харківській області, прокуратури, суди та ГУНП Луганської, Дніпропетровської, Полтавської, Миколаївської, Сумської, Донецької областей та інших регіонів.

Опанування працівниками Харківського НДЕКЦ МВС широкого спектру експертних спеціальностей дозволило створити універсальну судово-експертну установу, де виконують різнопрофільні дослідження. До їх числа відносяться: почеркознавча та лінгвістична експертиза; технічна експертиза документів; експертиза зброї; трасологічна експертиза; вибухотехнічна та вибухотехнологічна експертиза; фототехнічна та портретна експертиза; експертиза відео-, звукозапису; експертиза матеріалів, речовин і виробів (у тому числі експертиза наркотичних засобів); біологічна експертиза; інженерно-транспортна експертиза; експертиза безпеки життєдіяльності; будівельно-технічна експертиза; пожежно-технічна експертиза; оціночно-будівельна експертиза; електротехнічна експертиза; економічна експертиза; товарознавча, автотоварознавча експертиза; комп'ютерно-технічна експертиза; експертиза у сфері інтелектуальної власності; мистецтвознавча експертиза та інші.

Завдяки широкому колу питань, що вирішуються, за останні роки на території регіону не відбулося жодної значимої події, де б не працювали співробітники Харківського НДЕКЦ МВС: забезпечення вибухотехнічної безпеки “ЄВРО 2012”, оборона ХОДА у 2014 році, розслідування терактів біля Палацу спорту і в барі “Стіна” (2014 рік), збір і фіксація доказів катастрофи літака рейсу МН-17 (2014 рік) та літака АН-26Ф (2020 рік), участь в АТО/ООС, судово-експертне супроводження всіх резонансних справ від терактів і вбивств до проявів корупції, фактично 100% супровід

всіх звинувачень за фактами незаконного обігу наркотиків – це все далеко не повний список роботи, що виконується колективом Харківського НДЕКЦ.

З початку збройної агресії Російської Федерації експерти Харківського НДЕКЦ знаходяться на передовій ланці боротьби з ворогом, забезпечуючи повне судово-експертне супроводження розслідування воєнних злочинів. Основними напрямками роботи є участь в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій в якості спеціалістів, а саме, при проведенні огляду місця події, ексгумації місць незаконних поховань на території Харківської області, обшуку. Участь експертів різнопрофільних спеціальностей (біологів, вибухотехніків, криміналістів, будівельників та інших) підвищує ефективність як проведення окремої слідчої (розшукової) дії шляхом допомоги у виявленні, фіксації, вилученні, упакуванні, іноді транспортуванні певних об'єктів (вибухонебезпечні предмети), так і сприяє більш швидкому і якісному проведенню в подальшому експертного дослідження. Ще одним суттєвим напрямом є пошук і фото, відеофіксація слідів воєнних злочинів для передачі їх в Міжнародний кримінальний суд (Гаага) з метою подальшого притягнення винних до відповідальності. Але найважливішим напрямом залишається проведення експертних досліджень.

Уведення військового стану та наслідки російської агресії проти України потягнули за собою значне зростання деяких видів експертиз: вибухотехнічних – у зв'язку з постійними масованими обстрілами з ракетної, реактивної та інших видів зброї, цивільної і воєнної інфраструктури Харківського регіону; будівельно-технічних – у зв'язку з необхідністю встановлення ступеню пошкодження або знищення різноманітних об'єктів адміністративного, господарського, житлового фонду; молекулярно-генетичних – у зв'язку з необхідністю ідентифікації великої кількості невстановлених трупів, а також звернень громадян щодо ідентифікації зниклих безвісті людей; фототехнічних та портретних експертиз, а також експертиз відео-, звукозапису – з метою виявлення і фіксації діяльності колаборантів та осіб, які допомагали окупаційній армії, працювали на ворога; ґрунтознавчих – з метою встановлення забруднення ґрунтів різними шкідливими речовинами.

Незважаючи на навантаження, що істотно підвищується, ускладнені умови праці (насамперед у зв'язку зі знаходженням у зоні бойових дій), працівники Харківського НДЕКЦ МВС продовжують якісно виконувати поставлені перед ними завдання.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Василь Васильович КІКІНЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-2241-6384>*

Карина Григорівна МІШИНА,

*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7101-3787>*

Під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, характерним є проведення значної кількості судових експертиз, адже на місці події залишається велика кількість слідів як на самому потерпілому, так і на місці події. Тому слідчий призначає значну кількість експертиз, серед яких: судово-медична експертиза трупа, живої особи (як правило підозрюваного); судово-медична експертиза за результатами слідчого експерименту; комплексна медико-криміналістична експертиза, судово-біологічні експертизи (імунологічна, цитологічна); молекулярно-генетична експертиза (експертиза ДНК); судово-психіатрична (судово-психолого-психіатрична) експертиза; судово-наркологічна експертиза; судово-дактилоскопічна експертиза; судово-трасологічна експертиза (слідів ніг, слідів транспортних засобів, цілого за частинами); експертиза волокон і волокнистих матеріалів; судово-криміналістична експертиза холодної зброї.

Об'єктами судово-медичної експертизи є трупи, трупні матеріали, речовини біологічного походження, слідоутворюючі виділення організму людини, живих осіб (підозрюваного, обвинуваченого). За допомогою судово-медичної, судово-біологічної та медико-криміналістичної експертиз вирішується багато питань, пов'язаних з обставинами скоєного вбивства.

Об'єктами біологічного дослідження є речові докази зі слідами біологічного походження. Експерт встановлює видову належність виявлених слідів крові, їхню гендерну належність, належність крові підозрюваній або потерпілій особі. Також є можливість визначення специфічних характеристик злочинця при дослідженні залишених ним на місці події слідів виділень.

Окремим видом судової експертизи є молекулярно-генетична. Слід враховувати її нові можливості, що полягають у дослідженні слідів біологічного походження за допомогою аналізу набору ДНК, чим здійснюється індивідуальна ідентифікація осіб за мікрооб'єктами та

мікрослідами, такими як потожирові змиви, відбитки пальців рук, фрагменти волосся, каплі крові, слини та інші сліди біологічного походження. Як свідчить практика, в основі такої ідентифікації лежить ДНК-аналіз людини, що є найбільш ефективним і найбільш надійним з усіх відомих на сьогодні методів ідентифікації особи.

Крім судово-медичних експертиз слідчий під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, призначає ще судово-криміналістичні експертизи, за допомогою яких вирішує питання індивідуальної або групової тотожності підозрюваного за відбитками пальців рук (судово-дактилоскопічна експертиза), босих ніг або взуття (судово-трасологічна експертиза), що має важливе значення для формування доказової бази. У цьому випадку дослідженню належать сліди різних видів, що залишені в різних місцях, наприклад бризки фонтануючої крові на стіні, закривавлені відбитки ніг на підлозі кімнати, об'ємні сліди на ґрунті тощо.

Важливе місце посідає судово-криміналістична експертиза цілого за частинами, в межах якої трасологія вирішує питання про тотожність частин об'єктів чи предметів. Найчастіше об'єктами порівняння є частини предметів, іншу частину яких вдалося виявити, наприклад при обшуках у підозрюваних. У цьому випадку встановлюється належність єдиного цілого й інших фрагментів частин (уламок клинка, що застряг у трупі, і частини леза ножа у підозрюваного; частини гудзиків, загублених на місці події, інших матеріалів, що збереглися на одязі підозрюваного, тощо).

Також потрібно звернути увагу на судово-криміналістичну експертизу холодної зброї, яка має значення у зв'язку зі способом учинення вбивств засудженими в місцях позбавлення волі, де знаряддям злочину можуть виступати ніж або інші колючо-ріжучі прилади побутового призначення. Основними питаннями, які вирішує зазначена експертиза, є: чи є представлений предмет холодною зброєю; до якого типу, виду холодної зброї він належить; чи залишені сліди на перешкоді представленою холодною зброєю; чи складали раніше єдине ціле металевий уламок, виявлений у рані потерпілого, та клинок ножа, вилучений у підозрюваного, тощо.

Окреме місце серед криміналістичних експертиз у цій категорії кримінальних проваджень відведено експертизі волокон і волокнистих матеріалів, яка визначає наявність і кількість нашарувань волокон з одягу підозрюваного на одяг потерпілого (зазначена ситуація може виникати, якщо потерпілий захищався або, наприклад, у процесі нанесення ударів руками та ногами по тілу потерпілого). Зазвичай ці сліди виявляються під час оглядів місця події, їх дослідження потребує застосування спеціальних криміналістичних знань у формі судових криміналістичних експертиз.

Для ефективного вирішення тактичних завдань розслідування слідчому варто призначати експертизи у певній послідовності. Так, наприклад, якщо на знарядді злочину – ножі – є сліди крові та сліди пальців рук, то послідовність повинна бути такою: спочатку призначається судово-цитологічна експертиза за слідами крові, оскільки вона перша за цим об'єктом (слідчий попереджає цитолога, що на рукоятці ножа можуть

бути відбитки пальців рук, тому він повинен уважно робити змиви); після цього призначається судово-дактилоскопічна експертиза за слідами пальців рук; і вже в останню чергу призначається судово-криміналістична експертиза холодної зброї. Ця послідовність може бути змінена слідчим залежно від наявності, кількості або чіткості зазначених слідів [1].

Насамкінець зазначимо, що залучення експертів на стадії досудового розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, дозволяє повно, швидко та ефективно вирішувати завдання кримінального провадження за цією категорією справ.

Список використаних джерел:

1. Кікінчук В. В., Мішина К. Г. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2022. Вип. 84(1). С. 47-55. doi: 10.32631/pb.2022.1.05.

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ДО СТРУКТУРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

*кандидат юридичних наук, доцент,
радник Голови Національної поліції України
<https://orcid.org/0000-0001-9397-2738>*

Дослідження цифрових доказів в сучасний період все частіше використовується в цілях розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. У сучасних умовах війни в Україні засоби і методи цифрової криміналістики вже демонструють високу ефективність у встановленні особистості воєнних злочинців, попередженні диверсій, розкритті воєнних злочинів, учинених в умовах неочевидності, та ін. Надалі у вітчизняних і міжнародних судових інстанціях цифрові докази очевидно будуть відігравати вагомую роль у доказуванні вини підозрюваних.

Загалом у системі судових наук цифрова криміналістика є однією з галузей, що найбільш динамічно розвиваються. Її досягнення знаходяться серед найбільш вагомих і затребуваних у правоохоронній практиці. Тому дивовижно, що у вітчизняній криміналістичній науці поки що взагалі не з'ясовано місце цієї галузі. Відсутні ґрунтовні наукові праці з цього питання. В підручниках і навчальних посібниках з криміналістики відповідна тематика не представлена. На нашу думку, це є суттєвою прогалиною, заповнення якої сприятиме актуалізації змісту вітчизняної криміналістики в цілому та такого її розділу, як криміналістична техніка зокрема.

Узагальнення точок зору тих науковців, які звертали увагу на визначенні цифрової криміналістики як галузі знань та її співвідношенні з вітчизняними уявленнями про систему криміналістики, дає підстави для виокремлення трьох основних підходів.

Перший полягає в трактуванні цифрової криміналістики як самостійної галузі науки або як сукупності міжпредметних знань. Так прийнято в багатьох країнах, де модель криміналістики представлена у вигляді сукупності судових наук (*Forensic Sciences*). Але для наших уявлень про предмет і систему криміналістики такий підхід не зовсім підходить, адже криміналістичну науку прийнято розуміти як більш цілісну, єдину галузь знань.

Другий підхід передбачає визначення цифрової криміналістики як стратегічного напрямку у розвитку криміналістичної науки та правоохоронної практики. Цей напрям поділяють на декілька підгалузей, ведучи мову про формування відповідної окремої криміналістичної теорії (вчення), особливості збирання цифрових доказів та судово-експертні дослідження комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації. Така спроба інтеграції цифрової криміналістики до вітчизняної системи криміналістичної науки видається цілком перспективною, але потребує подальшого розвитку й обговорення. Водночас основні технічні досягнення

у галузі цифрової криміналістики активно впроваджуються вже зараз і вимагають невідкладної систематизації та інтеграції до навчальної та методичної літератури з криміналістики.

Аналіз зарубіжної наукової літератури з цифрової криміналістики дає підстави стверджувати про значний плюралізм думок як у термінології, так і стосовно внутрішнього змісту цієї галузі знань. Але чітко спостерігається, що головним є її техніко-криміналістичний аспект. Засоби і методи цифрової криміналістики у першу чергу орієнтовані на забезпечення технічних процедур пошуку, вилучення, зберігання й аналізу цифрової інформації (цифрових доказів). Тобто насамперед положення цифрової криміналістики формують самостійну галузь криміналістичної техніки.

Отже, ми вважаємо, що у вітчизняній моделі криміналістичної науки необхідно сформулювати окрему галузь криміналістичної техніки щодо засобів і методів дослідження цифрових доказів. Це дозволить швидко впровадити основну частину наукових положень і практичних рекомендацій цифрової криміналістики, у тому числі й до підручників і посібників з криміналістики.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що формування техніко-криміналістичного дослідження цифрових даних (доказів) як самостійної галузі криміналістичної техніки в нинішніх умовах є одним із напрямів розвитку науки криміналістики.

Цифрова криміналістика (*digital forensics*) є окремою галуззю судових наук (*forensic sciences*). Вона фактично є системою наукових методів дослідження цифрових доказів для сприяння розкриттю та розслідуванню злочинів. Але системі української криміналістики її положення досі не інтегровані. Тому є потреба сформулювати відповідний розділ криміналістичної техніки. До його змісту варто віднести положення цифрової криміналістики, у тій її частині, яка співвідноситься з вітчизняною криміналістичною теорією.

Такі наукові та практичні категорії, як цифрові технології в криміналістиці, методики розслідування комп'ютерних злочинів тощо теж враховують досягнення цифрової криміналістики як галузі судових наук, але основа цифрової криміналістики є техніко-криміналістичною. Тому не варто ототожнювати цифрову криміналістику та розслідування кіберзлочинів. Загалом у зв'язку з відмінністю підходів до розуміння природи і змісту криміналістики в різних країнах питання щодо перспектив і напрямів інтеграції цифрової криміналістики до вітчизняної моделі криміналістичної науки потребують подальших наукових досліджень і дискусій.

ВПЛИВ ЗНОСУ МАЛЮНКА ПРОТЕКТОРА КОЛІС ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА МЕХАНІЗМ ДТП

Сергій Віталійович ДАНЕЦЬ,

*кандидат технічних наук, заступник директора
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Кирило Віталійович МЕРКУЛОВ,

*головний судовий експерт сектору
автотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Кількість дорожньо-транспортних пригод, при яких травмуються та гинуть люди, а також наноситься матеріальна шкода в Україні постійно зростає. При цьому показник смертності у ДТП на дорогах України є одним з найбільших у країнах Європи. Тому підвищення безпеки дорожнього руху з метою зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод та зменшення їх негативних наслідків є актуальним завданням для відповідних органів.

Важливим фактором, який впливає на виникнення дорожньо-транспортних пригод, є технічний стан вузлів, агрегатів та систем транспортних засобів [1, с. 159]. Переважна кількість дорожньо-транспортних пригод відбувається в результаті неналежного технічного стану транспортних засобів, що не відповідає вимогам заводу-виробника, Правилам дорожнього руху, ДСТУ та іншої нормативно-технічної документації.

У процесі експлуатації транспортного засобу початкові якості деталей змінюються внаслідок зносу або появи різноманітних ушкоджень, що призводить до частого порушення регулювань агрегатів і вузлів, виникнення підвищених шумів, стукотів, перегрівів. Робочі характеристики у процесі роботи чи зберігання змінюються під впливом постійної чи періодичної дії фізично непереборних чинників: тертя, корозії, пластичних деформацій тощо. При цьому чим важчі умови експлуатації транспортного засобу, тим швидше погіршуються їх експлуатаційні якості. Відхилення вихідних параметрів від гранично допустимих значень, заданих технічними умовами експлуатації, свідчить про появу несправностей.

На транспортному засобі важливу роль відіграє стан його коліс, оскільки за допомогою них здійснюється рух, передаються вертикальні навантаження від автомобіля, сприймаються удари та коливання від дороги. Крім того, провідні колеса при контакті з дорогою створюють тягове зусилля, керовані колеса забезпечують маневрування [4, с. 44].

Одним з основних параметрів, що визначає ефективність роботи коліс транспортних засобів є висота малюнку протектору. Згідно п. 31.4.5 “а” Правил дорожнього руху забороняється експлуатація транспортних засобів, якщо шини легкових автомобілів та вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою до 3,5 т мають залишкову висоту малюнка протектора менше 1,6 мм, вантажних автомобілів з дозволеною максимальною масою понад 3,5 т – 1,0 мм, автобусів – 2,0 мм, мотоциклів і мопедів – 0,8 мм. Для причепів встановлюються норми залишкової висоти малюнка протектора шин, аналогічні нормам для шин автомобілів-тягачів [5].

Крім цього до коліс та шин висуваються наступні вимоги, які забороняють експлуатацію транспортних засобів з вказаними несправностями: а) шини мають місцеві пошкодження (порізи, розриви тощо), що оголюють корд, а також розшарування каркаса, відшарування протектора і боковини; б) шини за розміром або допустимим навантаженням не відповідають моделі транспортного засобу; в) на одну вісь транспортного засобу встановлено діагональні шини разом з радіальними, ошиповані і неошиповані, морозостійкі і неморозостійкі, шини різних розмірів чи конструкцій, а також шини різних моделей з різними малюнками протектора для легкових автомобілів, різними типами малюнків протектора – для вантажних автомобілів; г) на передню вісь транспортного засобу встановлено радіальні шини, а на іншу (інші) – діагональні; д) на передній осі автобуса, який виконує міжміські перевезення, встановлено шини з відновленим протектором, а на інших осях – шини, відновлені за другим класом ремонту; е) на передній осі легкових автомобілів і автобусів (крім автобусів, які виконують міжміські перевезення) встановлено шини, відновлені за другим класом ремонту; є) відсутній болт (гайка) кріплення або є тріщини диска і ободів коліс [5].

Протектор шини колеса – це шар гуми, розташований по короні шини, що контактує з дорогою при коченні колеса [2, с. 15].

Тобто протектор шини колеса – це зовнішня частина колеса, яка забезпечує зчеплення з дорогою за будь-яких погодних умов. Протектори неминуче зношуються під час експлуатації автомобіля, зменшується їх робоча висота. Тому слід періодично контролювати залишкову глибину протектора і вчасно оновлювати комплект шин, оскільки це знизить ризик втрати керуваності автомобілем, особливо при важких погодних умовах (дощ, сніг, лід, бруд на дорожньому покритті тощо).

Основні причини зносу протектору шини: основна причина односторонньої деформації – збільшений кут розвалу коліс; головна причина нерівномірних, пилкоподібних дефектів – непаралельні площини обертання коліс; єдина причина виїмки по центру профілю – занадто великий тиск у шинах; основна причина бічного стирання – недостатній тиск у шинах; імовірна причина чашоподібної деформації малюнка – критичний знос деталей підвіски, що спричинило деформацію всього вузла; можлива причина критичного старіння нещодавно куплених коліс – відмова від сезонної заміни шин (у деяких випадках літній протектор висипається буквально за одну зиму).

Для забезпечення надійного зчеплення з асфальтом, ґрунтом, снігом та льодом шина має бути м'якою, прилипаючи до дороги під вагою автомобіля. У результаті вона стирається об дорогу, втрачаючи якусь частину висоти профілю протектора на кожному метрі шляху. Це може продовжуватися доти, доки глибина малюнка не досягне допустимого значення.

При зменшенні висоти малюнку протектору колеса не встигають ефективно відводити опади із плями контакту покриття з дорогою. Чим більша висота протектора і чим більша площа канавок і ламелей, тим більший обсяг опадів – снігу та води – покриття відводить за одиницю часу з контактної плями. Коли шина не справляється з цим завданням, між колесом і дорогою виникає сніговий чи водяний клин – автомобіль стає некерованим. Саме в цьому і криється секрет вимоги до залишкової висоти малюнка протектора. У випадку з опадами на дорозі правило працює елементарно: чим більше знос протектора покриття, тим раніше і на меншій швидкості руху в плямі контакту виникатиме водяний клин. За інших рівних кращі покриття – це нові покриття (у них, нагадаємо, висота протектора в середньому становить близько 8 мм).

Втім, у міру зношування протектора з'являються і деякі позитивні особливості. Автомобіль починає гостріше і точніше кермуватися. Але це ще не все. Найкращим зацепом на сухому і гладкому покритті мають якраз критично зношені шини - сліки. Зникнення канавок та ламелей призводить до збільшення плями контакту покриття з дорогою. Ось тільки реалізувати весь момент, що крутить, такі шини дозволяють лише на сухому покритті, опади перетворюють їх на безпорадний брукхт, на якому їздити, як мінімум, небезпечно.

Зношена гума наражається на більший ризик проколу, знижується стійкість шин до аквапланування, крім того, збільшується гальмівний шлях і знижується стійкість автомобіля на дорозі, особливо в зимових погодних умовах.

Суттєвий вплив на величину коефіцієнту зчеплення здійснюють швидкість руху транспортного засобу, стан протектору шин, тиск в шинах і ряд інших факторів [3, с. 22].

В свою чергу коефіцієнт зчеплення шин з дорогою впливає на значення сповільнення. Сповільнення при гальмуванні транспортних засобів – це одна із основних величин, необхідних для виконання розрахунків і вирішення питання відносно технічної можливості уникнути пригоди шляхом гальмування [3, с. 20].

При значенні сповільнення, що нижче допустимих меж згідно ДСТУ та табличних даних, які використовуються при проведенні досліджень, збільшується величина гальмівного, а відповідно, і зупиночного шляху. Останні величини напряму впливають на технічну можливість уникнути пригоди шляхом гальмування для водія транспортного засобу.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що стан малюнку протектора шини має великий вплив на безпечність руху транспортних засобів. Зношений протектор на всіх шинах збільшує гальмівний шлях, а зношений протектор на одній шині може спричинити занос автомобіля під час

гальмування, що, в свою чергу, може стати причиною його перекидання. Саме тому надзвичайно важливо періодично проводити перевірку висоти малюнку протектору автомобільних шин, їх технічний стан та відповідність його чинним вимогам.

Список використаних джерел:

1. Водію про правила та безпечність дорожнього руху, "Транспорт", М., 1991.
2. Експертне дослідження шин транспортних засобів. Методичні рекомендації. Харків 2005. Міністерство юстиції України.
3. Методичні рекомендації щодо виконання автотехнічної експертизи. М., 1971.
4. Основи судово-експертного дослідження технічного стану транспортних засобів. Судова автотехнічна експертиза ч. 3. випуск №1, КНДІСЕ, К. 1987.
5. Правила дорожнього руху [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://monolit.ukr/pdd/onlayn-pdr-ukrayini-ukrayinskoju-movoyu>.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Олег Володимирович КОКОРІН,

*заступник директора Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС – завідувач відділу криміналістичних
досліджень Харківського НДЕКЦ МВС*

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт сектору технічного дослідження
документів та обліку відділу криміналістичних
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Зараз, як ніколи, Україна потребує успішних спеціалістів, керівників, які здатні до ефективної реалізації своїх професійних завдань, втілення в життя реформ, яких потребує країна. Все це висуває особливі вимоги до професійної компетенції. Нові умови професійної діяльності Національної поліції пов'язані з відбором нового особового складу, з високими (іноді і надмірними) вимогами, що пред'являються до особистості, які сприяють професійному росту, але і виникненню професійних деструкцій, а отже і зниженню ефективності професійної діяльності. Ми дослідили формування професійної деформації в цілому та проаналізувати найбільш розповсюджені професійні деформації судових експертів.

У найзагальнішому випадку професійні деформації – це порушення вже засвоєних способів діяльності, сформованих професійних якостей, поява стереотипів професійної поведінки і психологічних бар'єрів при освоєнні нових професійних технологій, нової професії і психологічних бар'єрів при освоєнні професійних технологій, нової професії або спеціальності. У зв'язку з тим, що багаточисленні професійні деформації, супутні процесу професіоналізації, перебувають у фокусі уваги дослідників різних дисциплінарних областей, вельми актуально дослідити професійні деформації у судових експертів. Специфіка професійної діяльності судового експерта може сприяти розвитку особистості, появі в неї прагнення до освоєння нових форм самореалізації. Але на практиці зустрічається багато прикладів, коли поступово накопичуються негативні зміни, відбувається деформація спеціаліста, його професійні якості змінюються в гіршій бік, та в кінцевому результаті, професійні обов'язки виконуються в не повному обсязі, або взагалі неякісно. Взаємодія судового експерта з іншими учасниками процесу, розвиток самої особистості експерта, як це впливає на його професійну діяльність. Ми вважаємо, що важливо вивчити особисті властивості і якості судового експерта, як суб'єкту експертної діяльності, а також проаналізувати становлення судового експерта як професіонала, спеціаліста. Необхідно визначити з

якого моменту діяльність судового експерта стає деструктивною та веде до деградації особистості.

Судовий експерт це не тільки професія, це спосіб життя, коли не тільки на роботі, але й вдома людина систематично займається самоосвітою, аналізує та оцінює надані на дослідження об'єкти, матеріали, зразки, висновки. Постійно звертається до наукової літератури, методик та рекомендацій. Вирішуючи поставлені питання судом та слідчими органами перед судовим експертом, досліджуючи надану інформацію, судовий експерт, несе відповідальність за об'єктивний та достовірний висновок.

Специфіка професійної діяльності судового експерта може сприяти розвитку людини, появі в неї прагнення до освоєння нових форм самореалізації. Але на практиці зустрічається багато прикладів, коли відбувається деформація спеціаліста, його професійні якості змінюються в гірший бік, та в кінцевому результаті, професійні обов'язки виконуються малоефективно, або взагалі неякісно.

Як показує практика, професійну деформацію характеризує когнітивне викривлення, психологічна дезорієнтація особистості, яка виникає у процесі постійної взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів професійної діяльності, що приводить до розвитку специфічно-професійного типу особистості.

Будь-яка професійна діяльність передбачає взаємодію працівника, яка може здійснюватися на різних рівнях – у зовнішньому середовищі діяльності та внутрісистемному спілкуванні. У зовнішньому середовищі діяльності професійні деформації можуть проявлятися, наприклад, у процесі взаємодії судового експерта з суб'єктом, який призначив проведення експертного дослідження або експертизу. Ця деформація може виражатися зокрема, в свідомому затягуванні процесу дослідження наданих на експертизу об'єктів для завищення ступеню складності поставлених завдань та власної значущості. Внутрісистемне спілкування являє собою контакти з колегами, керівництвом. В якості професійних деформацій, які з'являються в такому спілкуванні, можна назвати недооцінку судовим експертом необхідності використання нових методів або методик дослідження, ігнорування зауважень керівника відносно правильності висновків судового експерта за результатами конкретно проведеного експертного дослідження.

Для з'ясування природи та суті професійних деформацій є потреба в з'ясуванні причин їх формування.

Причинами професійної деформації, є специфіка найближчого оточення, з яким доводиться мати спілкування судовому експерту, а також особливості його трудової діяльності. В одних професіях, таких як лікарі, силовики, співробітники поліції, мається багато небезпек професійної деформації, а в інших – менше. При цьому деякі деформації можуть носити епізодичний характер, а можуть стати стійкими.

Вплив на працівника експертної служби надають наступні фактори: з одного боку, багаторічна праця, пов'язана з рішенням типових завдань, сприяє вдосконаленню професійних знань, умінь та навичок, а з другого

боку формування в людини певних звичок і стереотипів спілкування, мислення і дій.

Конкретизуючи причини виникнення та розвитку професійних деформацій судового експерта, слід назвати такі з них, як: тривала психічна напруженість, пов'язана зі складними умовами праці судового експерта, суворою регламентацією часу роботи над виконання судової експертизи, особливо, при визначенні нереальних термінів її виконання; монотонність роботи судового експерта; недостатність визнання заслуг працівника експертної служби з боку керівництва; конфлікти, напружений мікроклімат в колективі; вікові зміни (психологічне старіння – зниження рівня інтелекту, протиставлення теперішнього часу – минулому, несприйнятливості до нововведень т. п.); властива кожній людині межа розвитку професіоналізму; ослаблення інтересу до своєї праці; кризи професійного розвитку та інше.

Стосовно до діяльності судового експерта можна виділити наступні найбільш поширені професійні деформації.

По-перше: скептичне ставлення до подальшого використання результатів експертного дослідження, переконання в нездатності слідчого або суду правильно їх оцінити і ефективно використовувати. Подібна деформація може сприяти виникненню психологічного бар'єру у взаємодії судового експерта зі слідчими чи суддями, який буде сприяти призначенням повторних експертиз, в тому числі і необґрунтованих. Подолання психологічних бар'єрів, що виникають як наслідок подібної професійної деформації, є ознайомлення судових експертів з передовою слідчою та судовою практикою, з рівнем кваліфікації та професійними якостями слідчих і суддів.

По-друге: перебільшене уявлення про свій експертний досвід або знання і уміння, стійка завищена експертна (професійна) самооцінка, фіксована орієнтація на власний досвід роботи в експертній установі, аж до впевненості в своїй непогрішності. В такому випадку професійний досвід може стати бар'єром для сприйняття нового, оскільки судовий експерт, який упевнений, що наявних у нього знань цілком достатньо для виробництва судових експертиз, що він справляється з роботою над висновком експерта без освоєння нових експертних засобів, прийомів і методів дослідження, тобто нова інформація експертом не сприймається. Ця професійна деформація може привести до того, що судовий експерт в ході дослідження речових доказів не використовує нову методичну, довідкову та інше наукову літературу, комп'ютерні бази даних по предмету експертизи і тому подібне, не бажає освоювати нові експертні методики і науково-технічні засоби і методи, покладаючись на наявний у нього обсяг знань. Це, в свою чергу, сприяє проведенню неповного експертного дослідження і формуванню необ'єктивних експертних висновків. У подібних випадках судовий експерт може застосувати вже застарілу методику під час дослідження об'єктів, які вперше надані на експертне дослідження, та вимагають іншого наукового підходу. Наприклад, дослідження нових синтезованих наркотичних речовин раніше

розробленими методами, які не призначені для аналізу таких об'єктів, тягне за собою формулювання помилкового експертного висновку.

Для того, щоб уникнути подібних професійних деформацій, у судового експерта необхідно виховувати критичне ставлення до своєї праці в процесі професійного навчання в вищих навчальних закладах і на курсах підвищення кваліфікації судових експертів, які постійно проводяться.

Подолання та запобігання таких деформацій служить також контроль за діяльністю своїх підлеглих з боку керівника підрозділу або судово-експертної установи. Так, якщо в процесі здійснення своїх контрольних функцій керівника підрозділу або судово-експертної установи виявляють неточність або помилки в експертному висновку, вони повинні вказати на них судовому експерту, з рекомендаціями щодо їх виправлення.

Запобігання вищевказаній професійній деформації сприяє також проходження експертами державних судово-експертних установ атестації кожні 5 років, а також можливість, в ряді випадків, дострокової переатестації. Крім того, для зняття таких перешкод в системі перепідготовки, підвищення кваліфікації судових експертів слід розробляти такі учбові завдання, що вимагають застосування новітніх розробок в області конкретних видів судових експертиз. Це змусить судового експерта критично оцінювати рівень своєї компетенції і підвищить його мотивацію щодо оволодіння новими знаннями.

З метою запобігання та подолання вищевказаної професійної деформації керівники експертних підрозділів та установ повинні виховувати у своїх підлеглих правильне розуміння професійного обов'язку, знанням своєї компетенції, розуміння необхідності постійного підвищення рівня своїх професійних знань, а також підвищувати особисту відповідальність кожного експерта за доручену роботу.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Валентина Павлівна КОРЖ,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри кримінального процесу, криміналістики,
експертології Харківського національного
університету внутрішніх справ, Почесний
працівник Прокуратури України
<http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>*

В Україні конституційні норми, закони, моральні цінності перетворилися в правила гри організовано-корумпованих фінансових груп, партій, можновладців. Правове невігластво, корупціолізація депутатського корпусу минулої і нинішньої каденції, політична кон'юнктура зруйнували наукові школи, державні правові інститути. Системні помилки у правотворчій діяльності депутатського корпусу, їх низький професійний рівень, некомпетентність призвели до того, що замість реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, органів дізнання, слідства, прокуратури, суду має місце руйнування, деформація повноважень і статусів державних органів.

Сумнівну цінність має сучасна кримінальна політика в державі, яка спрямована на корупційне лобіювання можновладців інтересів тіньового та злочинного бізнесу. Так, в 2011 році лідери тіньового та злочинного бізнесу, організованої економічної злочинності лобіювали прийняття Закону № 4025 від 15 листопада 2011 року про декриміналізацію 26 видів злочинів економічної спрямованості, в тому числі мало місце декриміналізації контрабанди. Корупційна еліта лобіювала декриміналізацію хабарництва. У зв'язку з цим, на законодавчому рівні хабарники перетворилися у осіб, які замість хабарів “одержують неправомірну винагороду”. Вважаємо, що декриміналізація такого виду корупційного злочину як дача, одержання хабара суперечить теорії і практики протидії корупції, результатами наукових досліджень, міжнародним конвенціям і договорам по боротьбі з корупцією, які Україна ратифікувала. Декриміналізація хабарництва є серйозною помилкою законодавця і це негативно впливає на реальну протидію елітарній корупції в вищих органах державної влади, практику розслідування корупційних злочинів.

Корупційний лобізм лідерів тіньового та злочинного бізнесу забезпечує їх інтереси депутатським корпусом нинішньої каденції. Зокрема, відповідно до Закону № 101 від 21.09.2019 року “Про внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес” фіктивне підприємництво підлягає декриміналізації. Цей Закон в інтересах лідерів тіньового бізнесу, організованої економічної злочинності легалізує утворення фіктивних

фірм. Лідери тіньового та злочинного бізнесу використовують фіктивні фірми з метою незаконного одержання кредитів, незаконного одержання майна державних підприємств, фермерських господарств, шахрайства у житловому будівництві, легалізації злочинних доходів тощо. Вони шляхом корупційного лобіювання зруйнували як правову базу протидії економічній злочинності, так і державні органи, покликані їй протидіяти, державні правові інститути. Насамперед, зруйновано Державну контрольно-ревізійну службу, Генеральну прокуратуру України як державний орган та наглядові функції прокурора, спецпідрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділи по боротьбі з економічними злочинами, процесуальний статус оперативних органів та інші.

Корумповані керівники найвищого рівня створили систему корумпованих відносин, яка пронизує усі рівні державної влади і управління. У зв'язку з цим, незважаючи на утворення антикорупційного законодавства, одинадцяти державних органів по боротьбі з корупцією, протидія корупції в Україні, у тому числі елітарній, химерна, штучно завищена, не відповідає дійсності. Реформування кримінального судочинства має важливе значення для ефективної роботи оперативних, слідчих органів прокуратури та суду.

Соціальне призначення реформи у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що держава повинна відповідати перед людиною за свою діяльність і реально забезпечити процесуальними засобами охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у кримінальному процесі. Системний аналіз приписів статей Кримінального процесуального кодексу України свідчить про те, що мало місце змішування процесуальних інститутів англосаксонського і континентального права та штучне перенесення їх до кримінально-процесуального законодавства України і як результат цього наявність в окремих положеннях цього Кодексу псевдонаукових дефініцій, юридичних колізій, що призводить до грубих порушень законності під час досудового слідства та в суді, погіршенню прав і свобод людини у кримінальному процесі.

Суттєвим порушенням принципу законності, прав людини і громадянина у кримінальному судочинстві є скасування важливої стадії кримінального процесу – порушення кримінальної справи. Так, про початок розслідування свідчить тільки факт реєстрації інформації про кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудового розслідування (ст. 214 КПК) без проведення попередньої перевірки цієї інформації. Слідчий не приймає процесуальне рішення про розслідування злочину, а письмово повідомляє прокурора про початок досудового розслідування. Ця псевдонаукова новація порушила принцип законності, сприяє зростанню корупції, порушила права і свободи особи та її право на захист від незаконного кримінального переслідування. Так, за даними наукових досліджень скасування стадії порушення кримінальної справи призвели до збільшення фактів приховування злочинів від обліку, порушення прав потерпілого і позбавлення можливості на правовий захист осіб, відносно яких автоматично” проводиться розслідування, оскільки вони позбавлені

права оскаржити необґрунтоване та незаконне розслідування. Слід визнати юридичний парадокс в нормах Кримінального процесуального кодексу, коли слідчий не приймає процесуальне рішення про початок досудового слідства, але приймає процесуальне рішення про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК).

Вивчення та аналіз практики застосування “автоматичного” початку розслідування свідчить про те, що має місце реєстрації значної кількості недостовірної інформації, збільшення в два рази кримінальних проваджень, за якими слідчі приймали рішення про їх закриття за реабілітуючими підставами.. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі відсутній правовий механізм реабілітації особи невинуватої у вчиненні злочину. У зв'язку з цим необхідно внести доповнення до статті 214 Кримінального процесуального кодексу і унормувати процесуальну процедуру перевірки слідчим заяв і повідомлень про злочин і за наявності приводів та підстав прийняти письмове рішення (постанову) про кримінальне переслідування. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс главою “Реабілітація”.

Суттєвим порушенням законності, руйнування прав обвинуваченого на досудовому слідстві є відсутність правових і процесуальних підстав формулювання обвинувачення, процедури допиту обвинуваченого, підозрюваного. Правовим цинізмом є складання обвинувального акта слідчим за погодженням з прокурором або прокурором відповідно до ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України без пред'явлення особі обвинувачення та визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину. Посилання у обвинувальному акті на повідомлення про підозру не є правовою і процесуальною підставою висунення обвинувачення. Необхідно констатувати, що обвинувачення – це сформульоване і доведене в процесуальному акті злочинне діяння певної особи (групи осіб), за яке передбачена кримінальна відповідальність. Вважаємо, що складання обвинувального акта слідчим за погодженням з прокурором або прокурором відповідно до ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України без пред'явлення особі обвинувачення та без визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину – є правовим невіглаством. Про юридичний нонсенс свідчать такі положення Кримінального процесуального кодексу , відповідно до яких *прокурор без пред'явлення обвинувачення особі у вчиненні злочину* змінює обвинувачення в суді (ст. 338 КПК), висуває додаткове обвинувачення (ст. 339 КПК), відмовляється від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК), погоджує зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмову від підтримання обвинувачення (ст. 341 КПК). Пропонуємо в положеннях Кримінального процесуального кодексу унормувати правові та процесуальні підстави формулювання обвинувачення на досудовому слідстві.

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, які десятки років ефективно використовували слідчі у практичній діяльності. Норми Кримінального процесуального кодексу не визначають

процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого. Як свідчить практика слідчі проводять допит підозрюваного за його згодою і за участю захисника за аналогією процесуальної процедури допиту підозрюваного викладеною у попередньому КПК (1960р.). На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого шляхом внесення доповнення до глави 20 Кримінального процесуального кодексу, у якій унормувати “Допит підозрюваного”, “Допит обвинуваченого”.

Норми чинного Кримінального процесуального кодексу не передбачають процесуальну процедуру призначення експертизи слідчим, прокурором, а тому вони вимушені виносити постанову про призначення експертизи відповідно до вимог статті 196 КПК 1960 року. Процесуальні підстави призначення експертизи потребують унормування. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-2, у якій викласти процесуальну процедуру(мотивовану постанову) призначення експертизи.

У слідчій і судовій практиці виникають ситуації, коли висновок експерта є неповним, або недостатньо ясным, то може призначатися додаткова експертиза. Якщо висновок визнано необґрунтованим, чи таким, що суперечить іншим матеріалам кримінального провадження або викликає сумніви в його правильності, то може бути призначена повторна експертиза. Норми Кримінального процесуального кодексу не визначають процесуальні підстави призначення повторної, додаткової, комісійної, комплексної експертизи. У зв'язку з цим, пропонуємо унормувати в КПК процесуальний порядок призначення повторної, додаткової, комісійної, комплексної експертизи.

Вищевказане свідчить про те, що унормування псевдонаукових дефініцій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу, деформація повноважень і статусів учасників кримінального процесу призвели до хаосу і безладдю, неузгодженості в правозастосовній практиці, порушенню принципу законності, суттєвому погіршенню прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідків на досудовому слідстві і суді. Вони негативно впливають на практику розкриття та розслідування злочинів.

Процесуальна і правова неефективність окремих положень кримінального, кримінального процесуального законодавства України негативно впливає на діяльність слідчих, судових органів, прокуратуру. Чинне законодавство потребує подальшого удосконалення.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ**

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>*

Айтадж Ідріскізи МУРАДЛИ,

аспірантка ХНУВС

В розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються при виробництві споживчих товарів, важливу роль відіграють судові експертизи. Це обумовлено необхідністю застосування спеціальних знань при роз'ясненні певних питань, що мають значення у кримінальному провадженні. Використання спеціальних знань неможливе без впровадження у практику протидії злочинності науково-технічних засобів, нових методів виявлення та вилучення об'єктів, пов'язаних з кримінальним правопорушенням, сучасних методик експертних досліджень. Від якісного забезпечення досудового розслідування сучасними досягненнями науки і техніки значною мірою залежить швидкість розслідування, повнота й якість зібраних матеріалів кримінального провадження.

Ефективність експертного забезпечення досудового розслідування залежить від чіткої законодавчої регламентації діяльності з питань призначення і проведення судової експертизи та відповідності цих норм іншим законодавчим актам України. До основних законодавчих актів що регулюють діяльність всіх експертних установ, слід віднести: Конституцію України, КПК України, Закон України “Про судову експертизу”, Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, які визначають порядок призначення судових експертиз, обов'язки суб'єктів експертної діяльності, їх права та відповідальність, організацію проведення експертиз та оформлення результатів [1,2,3,4,5, с. 310].

Стаття 1 Закону України “Про судову експертизу” визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду[3]. Судова експертиза, аналізуючи певну інформацію, надає відповідь у такій формі, яка є зрозумілою та більш

прийнятною для сторін кримінального провадження. Зростання значущості використання спеціальних знань у кримінальному процесі, впровадження принципу змагальності сприяло розширенню обсягу норм, що їх регламентують у чинному КПК України, у тому числі визначають порядок призначення та провадження експертиз (залучення експерта) [6, с. 144]. КПК України регламентує підстави проведення експертизи, порядок залучення експерта та спеціаліста, отримання зразків для проведення експертизи, порядок вирішення питання про відвід експерта, спеціаліста та ін. Відповідно до ч.1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Однак, слід зазначити, що у діючому КПК України відсутнє визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертиз. Так, відповідно до ч. 2 ст. 332 КПК суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого, якщо суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності [2]. За своїм змістом ця норма надає можливість суду призначити повторну експертизу, проте статус такої експертизи не визначено. Разом з тим у ст. 4 Закону України “Про судову експертизу” зазначається, що правильність висновку судового експерта забезпечується можливістю призначення повторної експертизи, яка доручається іншому експерту, експертам. Таким чином, спостерігається прогалина у законодавстві, що потребує усунення.

На підприємствах, що виробляють споживчі товари судові експертизи мають свої особливості [7, с. 173–185]. До числа таких експертиз належать: судово-товарознавча, судово-технологічна, судово-хімічна, судово-бухгалтерська, а також деякі інші види криміналістичних експертиз – речовин і матеріалів, трасологічна, почеркознавча та ін.

Судово-товарознавча експертиза споживчих товарів досліджує сировину, готову продукцію або документи, що відображають відомості про споживчі товари [8, с. 34]. Серед завдань товарознавчої експертизи є: визначення якісних змін товарної продукції, а також причин цих змін (мають виробничий характер, виникли при транспортуванні, зберіганні, в процесі експлуатації); під впливом яких причин змінилась якість споживчого товару та виникли різного роду дефекти; чи правильно виконані маркування та пакування товару; чи відповідає маркування та пакування споживчого товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам; яким підприємством і коли виготовлено товар (при умові наявності маркувальної інформації або відповідних супроводжувальних документів).

Судово-технологічна експертиза має на меті дослідження технологічного процесу виробництва споживчих товарів в цілому або його окремих етапів, щодо визначення їх відповідності встановленим правилам,

виявлення відхилень на тих чи інших етапах, а також з'ясування причин останніх та умов, що їм сприяють. Через великий обсяг та складність дослідження під час проведення судово-технологічної експертизи можуть бути запрошені декілька експертів, у тому числі і з різного профілю знань. Для проведення експертизи може утворюватися комісія експертів. Комісійна експертиза передбачає залучення спеціалістів із однієї галузі знання для розв'язання єдиного переліку завдань, з метою забезпечення об'єктивності та повноти експертного дослідження. Така можливість передбачена нормами Кримінального процесуального кодексу України. Однак, при цьому законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак в КПК взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Судово-технологічна експертиза споживчих товарів дає відповіді на питання: чи мали місце відхилення від технологічного режиму та у чому вони проявлялися; як порушення технологічного режиму відобразились на якості продукції і витраті сировини; які фактичні витрати сировини, напівфабрикатів й інших матеріалів при виготовленні одиниці й партії продукції; чи відповідає обсяг сировини, що списується на виробництво, фактичним його витратам; чи відповідає готова продукція нормативам; чи відповідають використані у процесі випуску споживчих товарів компоненти тим, що передбачені діючими стандартами; яка залежність наднормативних витрат від стану устаткування в умовах роботи на даному підприємстві. Результати судово-технологічної експертизи споживчих товарів можуть дати уявлення про обсяг неврахованої продукції, що випускається, про найменування сировини і напівфабрикатів, що могли бути зекономленими в результаті порушення технологічного режиму, що дозволить визначити збиток, який був нанесений підприємству.

Судово-хімічна експертиза дає можливість встановити: яка наявність у виробках компонентів передбачених рецептурою; яка кількість того чи іншого компонента у ваговій одиниці випущеної продукції; який хімічний склад і якість компонентів випущеної продукції; яка якість і стан сировини, призначеної для випуску продукції; чи має місце наявність токсичних речовин у випущеній продукції або сировині; який зміст вологи і сухих речовин у випущених виробках. Отже, при проведенні судово-хімічної експертизи споживчих товарів встановлюється наявність і відсотковий склад компонентів, з'ясовуються факти недовкладення і заміни сировини, що дозволяє виявити джерела розкрадання.

Судово-економічна експертиза на стадії досудового слідства та судового розгляду полягає у дослідження матеріалів справи спеціалістом-економістом і наданні їм, відповідно до його спеціальних знань, висновку за поставленими питаннями, які відносяться до господарської діяльності та знайшли своє відображення в бухгалтерському та податковому обліку. Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені в бухгалтерських

документах та облікових реєстрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді. Предметом дослідження судово-економічної (бухгалтерської) експертизи є бухгалтерські операції з обліку товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів [9, с. 103].

Судово-економічна експертиза відповідає на наступні питання: установлення наявності чи відсутності нестач або надлишків товарно-матеріальних цінностей, періоду і місця їхнього утворення, а також розміру заподіяного збитку; визначення кола осіб, за якими по документальним даним у період утворення нестач або надлишків значилися товарно-матеріальні цінності; визначення документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції; встановлення недоліків в організації бухгалтерського обліку і контролю, що могли сприяти утворенню матеріального збитку і перешкождали його своєчасному виявленню; визначення службових осіб, що мають забезпечити виконання вимог бухгалтерського обліку і контролю.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що в ході розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері виробництва споживчих товарів, при підготовці та призначенні судових експертиз слідчі повинні враховувати специфіку виробництва, яка дозволяє використовувати окремим працівникам у корисливих цілях недоліки, що мають місце в технології виробничого процесу та у системі документального обліку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>; Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності: наказ Міністерства юстиції України від 21.06.2022 № 2578/5. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0687-22#Text>
5. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД. 2015. 432 с.
6. Щербаковский М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле. 2015. 560 с.
7. Пчолкін В. Д. Особливості проведення експертиз при розслідуванні злочинів у сфері харчової промисловості. *Вісник ЛАВС МВС України*. 2003. Вип. 2. С. 173–185.
8. Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність”; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 40 с.
9. Панікаров В.Д., Попова С.М., Попова Л.М. Судово-економічна експертиза: Навчальний посібник. Видання 2-е, доп. та перероб. Харків: Еспада, 2008. 272 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
провідний фахівець з організації наукової
роботи Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Під час війни перед правоохоронною практикою в Україні постали нові виклики, пов'язані з необхідністю виявлення, розкриття та розслідування воєнних злочинів, учинених під час російської агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях та в регіонах, де ведуться активні бойові дії. Вони значно відрізняються від подібних проблем, які існували раніше (з 2014 року). Зараз бойові дії ведуться з надзвичайно високою інтенсивністю. Тривають обстріли цивільної інфраструктури. На тимчасово окупованих територіях агресор встановлює жорсткий репресивний режим і чинить терор проти мирного населення. Після деокупації територій виявлено випадки масових убивств, тортур, зґвалтувань та інших особливо тяжких злочинів, розслідування яких ускладнюється багатьма чинниками, серед яких втрата часу від моменту вчинення кримінальних правопорушень, складність притягнення до відповідальності військовослужбовців і найманців, які переховуються на непідконтрольній території, величезна кількість злочинів, учинених в короткий період, значна кількість людських жертв і руйнувань тощо. Наявних сил і засобів у правоохоронців не завжди вистачає, а необхідність працювати в екстремальних умовах призводить до їх морального та фізичного виснаження, що не сприяє якості розслідування. Відповідно перед криміналістичною наукою постають завдання щодо розроблення дієвих рекомендацій, спрямованих на покращення стану розслідування воєнних злочинів, учинених на території України під час російської агресії.

Одним із вагомих аспектів, що забезпечує якість досудового розслідування та успіх судового розгляду кримінальних справ, є використання спеціальних знань, зокрема у формі залучення спеціалістів і експертів. Чим складнішим є вчинений злочин, тим більші потреби у спеціальних знаннях у ході розслідування, тим важливіші результати їх використання для процесу доказування. Тому розглянемо деякі проблемні питання техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях України.

Так, значно збільшилися потреби використання спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки та судової балістики. Чисельні ракетні, авіаційні й артилеристські обстріли цивільної інфраструктури призводять до утворення значної кількості слідів, а отже, і об'єктів для експертного дослідження. Крім того, очевидно, що в майбутніх судових процесах проти винних у таких обстрілах осіб, промахи слідства щодо огляду місць події або прогалини в експертних висновках будуть використовуватись стороною захисту для ухилення від кримінальної відповідальності. Тому важливо належним чином організувати призначення та проведення судових експертиз, уникаючи "розпорошування" сил і засобів на дослідження другорядних об'єктів чи обставин. Зараз вже спостерігається тенденція щодо призначення експертизи щодо кожного виявленого снаряду (його частин), що призводить до перевантаження експертних установ і окремих експертів і значного збільшення термінів проведення експертиз. Тому варто визначити пріоритетність судових вибухотехнічних експертиз, надаючи їм першочерговий характер у тих кримінальних провадженнях, де внаслідок обстрілу було заповдіано людські жертви. Наступним пріоритетом є справи щодо значних матеріальних збитків, а вже потім інші. Також слідчому доцільно виважено ставитись до кількості призначених експертиз і формулювання запитань експертові, виходячи з наявних об'єктів дослідження і завдань розслідування.

Відчутні результати у встановленні особистості підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів демонструють технології OSINT для пошуку фотозображень осіб в мережі Інтернет. Але при цьому варто відзначити, що ідентифікація за фотознімками здійснюється експертним шляхом. Автоматизовані інструменти (комп'ютерні програми) пошуку лише вказують на ймовірний збіг ознак зовнішності. Тому взаємодія оперативних працівників, технічних фахівців, слідчих і прокурорів з судовими експертами-фототехніками на стадії обробки орієнтуючої інформації може допомогти уникнути помилок, якісніше підібрати матеріал для майбутніх експертних досліджень і в цілому сприятиме підвищенню ефективності відповідного інструментарію.

Надзвичайної актуальності у зв'язку з розслідуванням воєнних злочинів набувають технології криміналістичного дослідження ДНК. Особливо це стосується встановлення особистості невпізнаних трупів та їх частин. В умовах війни ці завдання є значно складнішими, порівняно з мирним часом. Тисячі жертв, спотворення трупів внаслідок руйнівної дії боєприпасів, високих температур, природних процесів тощо вимагає вироблення особливих підходів до застосування методів ДНК-аналізу. Водночас ці методи часто є єдино можливими для вирішення відповідних завдань.

З практики ідентифікації жертв війн та інших масштабних катастроф відомо, що відповідну діяльність необхідно здійснювати системно, із залученням значної кількості сил і засобів та з урахуванням специфіки поставлених завдань. Потрібно грамотно відбирати біологічні зразки від трупів, з'ясовувати наявність вільних біологічних зразків ідентифікованих

осіб, системно визначати родичів осіб, які зникли безвісти, та відбирати зразки ДНК у них, застосовувати техніки швидкого ДНК-тестування і мобільні ДНК-лабораторії, активно використовувати можливості автоматизованого обліку геномної інформації людини і т.д. Слідчі та прокурори мають бути обізнані з сучасними можливостями криміналістичного ДНК-аналізу та вимогами до біологічного матеріалу, необхідного для ідентифікації невідомого трупа. В цілому ж вирішенню завдань з ідентифікації загиблих внаслідок війни осіб за ДНК значно сприяло б формування ДНК-обліку військовослужбовців. Також важливо у повному обсязі забезпечувати вітчизняні лабораторії судової генетики необхідним обладнанням і реактивами. Варто користуватись допомогою провідних іноземних лабораторій і фахівців.

У підсумку зазначимо, що в нинішніх умовах підвищення якості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів сприятиме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування воєнних злочинів з тим, щоби кожний, хто їх вчинив, був притягнутий до відповідальності.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОВЖИВАНЬ В СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Костянтин Олександрович ЧАПЛИНСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

В умовах збройної агресії з боку Росії, проведення активних бойових дій у багатьох регіонах України спостерігається масова міграція населення країни. Дедалі спостерігається збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Зважаючи на це, суттєво збільшилася кількість протиправних дій у сфері нерухомості. З огляду на це, одним з головних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень на первинному й вторинному ринках нерухомості, для вирішення якого слідчий повинен вжити усіх передбачених законом заходів до встановлення події та слідової картини злочину, осіб, винних у вчиненні протиправних дій. Вирішення окреслених завдань не можливо без застосування слідчими певних знань, вмінь та практичних навичок. Для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні не можливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та, розроблених на їх основі, науково-технічних засобів. Звідси слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права. Але розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості (на її первинному й вторинному ринках) вимагає від нього також глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва й ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання “спеціальних знань”.

Розглядаючи протиправні дії у сфері нерухомості, слід зазначити, що процес набуття права власності на нерухомість супроводжується низкою дій, що включають у себе оформлення ряду документів у різноманітних установах, що мають відношення до оформлення угод щодо нерухомості. Внаслідок чого у змісті таких документів залишається важлива інформація, що може дозволити встановити деталі здійснення правочинів щодо об'єктів нерухомості та виявити дії, які є незаконними. Отримати доступ до таких документів, а також інших предметів та документів, які мають відношення до незаконних дій у сфері нерухомості, можна у різний спосіб. Найбільш поширеними такими способами одержання доказової інформації є проведення тимчасового доступу до речей і документів та проведення обшуку. До того ж, відіграє велику роль слідчий огляд таких речей та документів, оскільки вже на момент їх вилучення слідчий може уявити обставини учинення кримінального правопорушення та осіб, причетних до

їх учинення, а також вжити відповідних заходів щодо їх встановлення та затримання [1].

Своєчасний та якісний огляд документів дозволяє встановити в них певні протиріччя, які виникають при їх недоброякісному складанні або при скоєнні протиправних дій. Подальше дослідження протиріч у документах надає слідчому можливість з'ясувати причини їх походження, механізм їх утворення, вид (матеріальний або інтелектуальний) підроблення, а також коло осіб, які мали відношення до їх складання, а також відношення певних осіб до однієї й тієї ж господарської операції та містять у собі інформацію про неї).

Узагальнення матеріалів правоохоронної практики, яке здійснив О.В. Коршун, доводить, що на сьогодні злочинці широко використовують сучасну оргтехніку, яка, у разі виявлення, повинна підлягати обов'язковому вилученню в установленому законом порядку. При цьому неприпустимі спроби миттєвого отримання інформації з наявної бази даних, адже сучасні засоби захисту передбачають можливість швидкого пошкодження, або повного знищення інформації при несанкціонованому допуску. Якщо такий доступ було здійснено незаконно, докази, отримані у такий спосіб, можуть у подальшому визнаватися недопустимими [2].

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий, насамперед, має вжити всіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперебійним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук [3, с. 132].

В умовах стрімкого розвитку науки і техніки спостерігається активне використання їх досягнень для вчинення низки кримінальних правопорушень, що різко підвищує роль фахівця в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, у тому числі й обшуку. Ця обставина знайшла своє відображення і в чинному КПК, де у ст. 236 Кодексу, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити відповідних спеціалістів.

Під час вилучення комп'ютерної техніки слідчий повинен взяти під контроль приміщення, де встановлена техніка, а також електроцит. Не можна дозволяти нікому, окрім компетентного спеціаліста, доторкатись до техніки і пристроїв електроживлення. Виключені пристрої не варто вмикати. Всю підключену до комп'ютера периферію слід сфотографувати або описати в протоколі, щоб було зрозуміло, які були з'єднання. Також варто звернути увагу на місце, де знаходиться комп'ютерна техніка, поруч можуть бути записані паролі, мережеві адреси та інші дані, – нерідко такі записи лежать поруч, приклеєні до монітора, висять на стіні. Якщо принтер щось друкує, дочекайтеся закінчення друку. Усе, що знаходиться у вихідному лотку принтера, описується і вилучається на ряду з іншими носіями комп'ютерної інформації. Після цього комп'ютери треба вимкнути, це повинен зробити спеціаліст [4, с. 65].

Важливою є допомога спеціаліста й при вилученні інформації, що міститься в електронних реєстрах. У юридичній літературі пропонується два способи фіксації інформації, що знаходиться на web-сторінці: а) візуальна форма, в ході якої здійснюється лише візуальний огляд зображення на дисплеї пристрою: роздруківка web-сторінки (web-скріншот) та її огляд; фіксація особою контенту, що міститься на web-сайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски); б) технологічна форма фіксації: отримання довідок від провайдерів (log-файли); миттєва фіксація web-сторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів. За такої фіксації здійснюється фіксація не тільки візуального відображення, а й вихідного коду, URL-адреси web-сторінки та часу здійснення такої фіксації; використання сервісу Internet Archive. WaybackMachine, який здійснює фіксацію змісту окремих web-сторінок [5].

Як свідчить практика, існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Разом з тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК України йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства.

У розрізі цього, слушною є позиція І.М. Попової, що при вилученні об'єктів слід забезпечити, щоб було вилучено саме те, що має значення для справи. Тому в разі, якщо планується вилучення документів, значення яких слідчий самостійно визначити не може, для участі в цій процесуальній дії слід запрошувати фахівця відповідного профілю (бухгалтера, податківця, фахівця в галузі комп'ютерних технологій, експерта в галузі будівництва) [3, с. 132].

Ігнорування або зволікання залучення відповідних спеціалістів, невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а також нерідко призводить до тактичних помилок й прорахунків та прийняття необґрунтованих процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Коршун О.В. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом", Київ, 2021. 254 с.
2. Коршун О.В. Особливості залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 211–214.

3. Попова І.М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09. Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ. К., 2011. 250 с.

4. Щербюк Х.В., Особливості вилучення комп'ютерної техніки під час проведення обшуку / В.Г. Пядишев. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 23 листоп. 2016 р.). 2016. С. 64–65.

5. Фіксація змісту web-сторінки в мережі Інтернет як елемент здійснення права на захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет: URL: <https://protocol.ua>.

СЛІДЧІ ТА ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ, ЩО ОБУМОВЛЯЮТЬ НЕДОПУСТИМІСТЬ ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор завідувач
кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>*

Висновок експерта як процесуальне джерело доказів має бути оцінений з урахуванням належності, допустимості та достовірності, що закріплено законодавцем для кожного доказу у ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Згідно із ст. 86 КПК України допустимим є доказ, отриманий у порядку, встановленому цим кодексом, а недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Таким чином, виявлення відсутності або наявності порушень КПК України при проведенні експертизи впливає на визначення допустимості висновку експерта. Встановлення допустимості висновку експерта має певні особливості, пов'язані з тим, що доказом є вивідне знання, одержане в результаті дослідження об'єктів, які надано слідчим або іншим ініціатором проведення експертизи. Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України при перевірці й оцінці експертного висновку суд серед інших обставин повинен з'ясувати: “чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень”, що безпосередньо пов'язано з визнанням висновку експерта допустимим джерелом доказів [1]. Порушення, що призвели до визнання експертного висновку недопустимим, найчастіше безпосередньо обумовлені помилками в діях слідчого та експерта під час призначення та провадження експертизи.

В літературі наводяться різні характеристики процедури проведення експертизи, що характеризують допустимість висновку експерта й торкаються незалежності судового експерта; компетентності судового експерта; об'єктивності, всебічності та повноти досліджень, які проводяться з використанням сучасних досягнень науки та техніки; дотримання процесуального порядку оформлення висновку, дотримання прав і свободи людини і громадянина та ін. [2, с. 43-51]. Проте помилки, пов'язані з проведенням експертизи, досліджуються не системно та не охоплюють всі можливі порушення, що безпосередньо впливають на допустимість висновку експерта, не вказуються наслідки таких порушень.

Експертні помилки поділяються на нормативно-правові (в т.ч. процесуальні), методологічні і операційні [3, с. 9-10]. Слід зазначити, що допустимість експертного висновку обумовлена не тільки нормативно-

правовими помилками, що порушують процесуальну форму проведення експертизи, але й іншими помилками.

Помилки, що обумовлюють недопустимість експертного висновку, доцільно класифікувати за двома підставами: відповідно до етапів проведення експертизи та тяжкістю наслідків. Аналіз слідчої та судової практики дав можливість визначити такі типові помилки.

Помилки під час проведення експертизи..

1. Етап підготовки експертизи та залучення експерта.

До помилок слідчого у збирання об'єктів експертного дослідження, що отримані в непроцесуальній спосіб або з грубим порушенням кримінального процесуального законодавства, відносяться випадки виявлення об'єктів під час проведення обшуку, негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та інших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які вимагають наявності ухвали слідчого судді. В якості вихідних даних щодо проведення експертизи можуть стати відомості, інформація, об'єкти тільки тоді, коли вони зібрані відповідно до закону, зафіксовані в матеріалах кримінального провадження і надані експерту слідчим, який призначив експертизу. Висновок експерта, наданий за результатами дослідження недопустимих доказів, є "плодом отруєного дерева" і також є недопустимим. Закон прямо виключає висновок експерта, що ґрунтується на доказах, визнаних судом недопустимими, із системи доказів (ч. 5 ст. 101 КПК України).

До слідчих помилок, що обумовлюють недопустимість висновку відноситься: відсутність опису процедури виявлення майбутніх об'єктів експертного дослідження у протоколах слідчих (розшукових) дій; надання зразків порівняння, походження яких від об'єкту, який перевіряється, не підтверджено; обґрунтовані сумніви щодо справжності об'єктів, наданих експерту, в зв'язку з їх істотною відмінністю від зафіксованих за допомогою фото, відео зйомкою у протоколах слідчих (розшукових) дій або порушенням упаковки речових доказів, відсутністю підписів слідчого та понятих; призначенням експертизи неуповноваженим слідчим, який, наприклад входить у слідчу групу але без відповідної постанови про її утворення; залучення приватного експерта для проведення криміналістичної, призначення криміналістичних, судово-медичних або судово психіатричних експертиз недержавним установам, організаціям, приватним експертам, що відповідно до ст. 7 Закону України "Про судову експертизу" є прерогативою виключно державних спеціалізованих установ.

Суттєве значення для допустимості висновку має дотримання певних вимог до особи експерта. Загальні вимоги стосуються потенційної можливості обізнаної особи бути експертом, другі – визначають можливість особи стати експертом у конкретному кримінальному провадженні, треті – встановлюють права, обов'язки та обмежують дії експерта при виконанні експертизи (ст. ст. 10-13 Закону України "Про судову експертизу", ст. ст. 69, 101-102, 242 КПК України). Правосуб'єктність експерта підтверджується наявністю діючого свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду експертної спеціальності. Атестовані судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових

експертів відповідно до ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”. Виявлення обставин відводу експерта означає, що висновок виходить від неналежної особи і тому є недопустимим джерелом доказів.

2. Етап провадження експертизи.

До типових помилок, які відбуваються на етапі експертного дослідження відносяться: вихід експерта за межі спеціальних знань, зокрема рішення правових питань; самостійне збирання вихідного доказового матеріалу; вільний вибір вихідних даних з матеріалів кримінального провадження; залучення інших обізнаних осіб як експертів без погодження зі слідчим; недотримання форми висновку, серед яких – відсутність відомостей про попередження щодо кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку, застосовану методику дослідження, розподіл дослідження при виконанні комплексної експертизи, експертної оцінки результатів, підпису експерта й реквізитів експертної установи та ін. [4]. До визнання результатів експертного дослідження недопустимими є здійснення методичних помилок (використання невідомої методики, вибір та інтерпретація ознак досліджуваних об'єктів та ін.), що викликають обґрунтований сумнів в правильності проведеної експертизи та компетентності експерта.

3. Етап використання висновку експерта у доказуванні.

Найбільш розповсюдженою помилкою завершального етапу є невідкриття слідчим стороні захисту висновку експерта згідно ст. 290 КПК України, що тягне за собою визнання висновку недопустимим джерелом доказів

Помилки в залежності від тяжкості наслідків.

1. Суттєві помилки, які включають істотні процесуальні порушення (ст. 412 КПК України). Вони не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим. До них відносяться: призначення експертизи слідчим, якій не мав права залучати експерта; не компетентний експерт; дослідження об'єктів, визнаних недопустимими; використання зразків порівняння невідомого походження; вихід експерта за межі компетенції; рішення експертом питань права; невідкриття висновку експерта під час ознайомлення сторонами з матеріалами кримінального провадження та ін.

2. Умовні помилки, які можуть бути усунуті процесуальними діями: проведенням допитів експерта та інших учасників процесу, оглядів, слідчого експерименту, направленням запитів тощо. Додаткова інформація дозволяє усунути помилки та визнати встановлені експертом фактичні дані допустимими доказами.

3. Несуттєві помилки, які дозволяють визнати висновок експерта допустимим, незважаючи на те, що окремі його складові формально мають недоліки. До таких помилок можна віднести описки у вказівці номера кримінального провадження або прізвищ; відсутність дати складання висновку; неповний опис об'єктів дослідження та ін. Вказані помилки не змінюють суті та не впливають на допустимість результатів експертизи.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8; із змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 15.
2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2018 року по червень 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 75 с.
3. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ, 2005. 24 с.
4. Клименко Н. І. Процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*. 2004. № 1 (1). С. 58-61.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ, ЯКІ НЕГАТИВНО ПОЗНАЧАЮТЬСЯ НА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Влада Олександрівна ГУСЄВА,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>*

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності у кримінальних провадженнях дозволяє вирішувати основні тактичні завдання розслідування. Найефективнішими залишаються процесуальні способи ідентифікації особи, зокрема ті, що реалізуються під час пред'явлення особи для впізнання та проведення портретної експертизи. Водночас під час їх проведення не завжди вдається отримати прогнозований результат, що обумовлено впливом багатьох чинників.

На підставі аналізу положень юридичної літератури, а також матеріалів кримінальних проваджень, можемо констатувати, що багатьох помилок допускаються слідчі, які проводять впізнання, або працівники оперативних підрозділів, причому деякі з них учиняються умисно задля фальсифікації результатів слідчої (розшукової) дії. З цією метою створюються умови за яких особа, яка впізнаватиме спостерігає особу, яку вона впізнаватиме до початку впізнання, або ж демонструється фотознімок останньої, свідомо підбираються статисти, які мають різкі відмінності у зовнішності з особою, яку впізнаватимуть або підбираються фотознімки, які мають різну форму чи інші особливості, що суттєво впливають на сприйняття зображення.

Про вчинення фальсифікації може свідчити не проведення попереднього допиту особи, яка впізнаватиме, або відсутність у протоколі детального відображення ознак зовнішності за якими остання зможе впізнати іншу. Під час проведення впізнання за матеріалами відеозапису задля фальсифікації, слідчі використовують ті фрагменти, які не відповідають вимогам, визначеним у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема щодо кількості зображених на відеозаписі осіб (менше чотирьох).

Досить важливим під час впізнання особи за матеріалами відеозапису є встановлення того, чи є отриманий відеозапис оригіналом або копією, забезпечувати його вилучення у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством. Адже лише у 3% тяжких і особливо тяжких злочинів, облікованих за 2021 р., що були проаналізовані нами, містилися відеозаписи, які відповідали б вимогам, що висуваються до тих, які можуть бути пред'явлені для впізнання і відповідно впізнання, проведенні за ними, визнавалися судами належними та допустимими доказами.

Більш того, досить часто суди у своїх рішеннях та виправдувальних вироках указують про неможливість визнання отриманих результатів у якості доказів через порушення порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії, зокрема коли слідчі не роз'яснюють права та обов'язки учасникам, суттєві умови її проведення тощо. Наприклад, досить часто, у разі проведення впізнання поза візуальним спостереженням слідчі не повідомляють про це особі, яка пред'являється для впізнання або пред'являють затриману особу без залучення її захисника до участі в цій слідчій (розшуковій) дії тощо.

Ідентифікаційні завдання не можуть бути вирішені під час впізнання через наявність багатьох інших чинників, серед яких: 1) зміна зовнішності внаслідок хірургічних втручань (пластичні операції); 2) зміна зовнішності через косметологічні процедури (біоревіталізація; мезотерапія; моделювання обличчя особи філерами; ін'єкції ботулотоксину тощо); 3) косметичне оформлення (макіяж); 4) зміна зовнішності внаслідок вікових змін; 5) зміна зовнішності через хвороби або травми (наприклад, поява плям внаслідок псоріазу, неправильно зрощені кістки носу після перелому тощо); 6) неможливість впізнання через вплив тривалого проміжку часу (забування ознак об'єкту впізнання); 7) ухилення суб'єкта впізнання від вирішення ідентифікаційних завдань через страх або бажання приховати певні факти, що відомі йому тощо [1, с. 116]. Ці ж чинники певною мірою обумовлюють не тільки неможливість здійснення ідентифікації особи під час згаданої слідчої (розшукової) дії, але й під час здійснення портретної експертизи, основним завданням якої є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом.

Судово-портретна експертиза – це окремий вид ідентифікаційних досліджень, що полягає у роздільному та порівняльному аналізі зовнішніх прикмет особи, які відобразилися на фотографічних знімках, із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаємного розташування ознак обличчя [2, с. 124-125]. Найбільш поширеним у слідчій практиці є призначення портретної експертизи задля ідентифікації особи злочинця за фотознімками, відеозаписами з камер відеоспостереження тощо.

Використання матеріалів відеозапису в правоохоронній діяльності обумовлене відносною повнотою та ефективністю самої фіксації події (часу, умов, характеру дій) та її учасників. Водночас існує вагома кількість чинників, які впливають на достовірність відображення зовнішності людини на відеокадрах. Під час проведення експертних досліджень фахівцю необхідно враховувати їх під час аналізу ознак елементів зовнішнього вигляду. До них належать: 1) чинники, що пов'язані безпосередньо з процесом фото- та відеозйомки (умови зйомки, зокрема вид і характер освітлення, положення голови та тіла людини, оптичні й технічні характеристики фото- та відеоапаратури, властивості фото- та відеоносіїв, особливості технологічних процесів під час виготовлення твердих копій); 2) масштаб зображення обличчя особи відносно всього зображення; 3) чинники, пов'язані зі станом зовнішності особи; 4) макіяж, мімічні зміни, можливість хірургічного втручання, штучні зміни

зовнішності без хірургічних втручань); 5) чинники, пов'язані з умовами використання та зберігання носіїв фото- та відеоінформації (оригінал чи копія, низька роздільна здатність відеокадру чи цифрового зображення та ін.) [1, с. 116].

Слід зауважити, що низька якість наданих зразків є однією з найрозповсюдженіших причин неможливості отримання категоричного висновку експерта. Задля покращення якості зображення можливе залучення фахівців за спеціальністю фототехнічних досліджень, які вивчають методи поліпшення якості відеозображень (кадрів відеозапису). Для подібних досліджень використовуються спеціальні програми для покращення якості відео та усунення артефактів. За їх допомогою може здійснюватися: усунення шумів; покращення якості відеозображення (збільшується кількість точок (пікселів) в зображенні по вертикалі і горизонталі); усунення дефекту “тремтіння” (цифрова стабілізація зображення); поліпшення різкості розмитих ділянок зображення; покращення контрасту; корекція яскравості та насиченості кольорів; обрізання відеофрагментів; поворот зображення; усунення артефакту пікселізації кадрів при збільшенні дозволу відеозображення.

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності забезпечується за рахунок індивідуальності, відносної стійкості та рефлексорності цих ознак. Процесуальними методами ідентифікації особи за ознаками зовнішності є пред'явлення особи для впізнання та портретна експертиза. Успішність вирішення ідентифікаційних завдань під час цих слідчих (розшукових) дій обумовлена багатьма чинниками, через що доцільно звертатися за консультаціями до спеціалістів під час планування слідчої (розшукової) дії, підготовки до її проведення, отриманні допомоги задля отримання належних зразків підвищення професійної компетентності сторони обвинувачення, тощо. Щодо наукових пошуків, то тут мають бути актуалізовані питання щодо розробки нового й упровадженні апробованого зарубіжного програмного забезпечення задля підвищення ефективності вирішення ідентифікаційних завдань під час пред'явлення для впізнання та проведення портретних експертиз.

Список використаних джерел:

1. Гусева В. О. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Випуск 2 (24). С. 109-122.
2. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Тарас Анатолійович ВОЛІКОВ,

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри
криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Під час збройної агресії з боку Росії, здійснення так званої “спеціальної операції”, проведення активних бойових дій у багатьох регіонах України спостерігається масова міграція населення країни у центральні та західні її регіони. Громадяни України вимушені покидати власні домівки та переміщуватися зі значними матеріальними коштами.

Разом із населенням у ці регіони прибуває і кримінальний контингент, який намагається швидко відновити злочинні схеми. Внаслідок цього спостерігається значне зростання кількості учинення кримінальних правопорушень, особливо проти власності. Зважаючи на це, вагомого значення набуває швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії та профілактична діяльність з метою запобігання кримінальним проявам.

Важливою складовою розслідування кримінальних правопорушень проти власності є застосування спеціальних знань. Завдяки цьому можливе ефективне забезпечення використання тактичних прийомів (комбінацій) під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У кримінальних провадженнях вказаної категорії важливе значення має залучення до проведення окремих слідчих (розшукових) дій спеціаліста. Спеціаліст здебільшого залучається до проведення огляду (100 %), призначення експертизи (100 %), тимчасового доступу до речей й документів (34 %), обшуку (45 %), допиту (17 %) та одночасного допиту двох раніше допитаних осіб (8 %).

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зіпki, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Згідно з п. 2.2 Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України у кримінальному провадженні як спеціалістів, прибувши для участі в огляді, спеціаліст отримує від слідчого, прокурора необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників огляду, здійснені до його прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконує доручення слідчого, прокурора, які стосуються використання його спеціальних знань.

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності спеціалісти до проведення окремих слідчих (розшукових) дій залучаються у

випадках: а) необхідності виявлення, фіксації та вилучення слідів злочинної діяльності; б) відсутності спеціальних знань та практичних навичок у слідчого; в) необхідності з етичних або тактичних точок зору доручити здійснення визначених дій саме спеціалістові; г) одночасного застосування низки науково-технічних заходів; д) необхідності виконати значний обсяг роботи, що вимагає спеціальних знань та навичок [1, с. 126-127].

В цілому, на думку Ю.М. Чорноус, реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів, судових експертів) при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз. Судово-експертна діяльність є предметом дослідження за змістом багатьох наукових робіт, заслуговує особливої уваги у структурі техніко-криміналістичного забезпечення, а згідно іншої точки зору – як самостійна складова криміналістичного забезпечення. Зважаючи на це, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень складають відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Розвиток суспільних відносин, вплив науково-технічного прогресу, удосконалення засобів та методів злочинної діяльності вимагають постійної уваги до вказаних питань [2, с. 221].

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності спеціальні знання використовуються переважно у таких формах: а) безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) при виконанні своїх процесуальних функцій щодо збирання, дослідження та оцінки доказів; б) участь спеціалістів при провадженні окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій; в) призначення і провадження судових експертиз.

Проведення слідчих (розшукових) дій без залучення відповідних спеціалістів або поверхнєве використання спеціальних знань переважно призводить до того, що переважна кількість кримінальних правопорушень проти власності залишаються не розкритими, а злочинці продовжують (відновлюють) свою протиправну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Костира О.М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019. 212 с.
2. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220-222.

ДО ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Спеціальні знання досить широко як використовувалися, так і використовуються у різних сферах юридичної діяльності, в тому числі у кримінальному процесі. Разом з тим бурхливий розвиток науки дозволяє все частіше використовувати її досягнення у означеній сфері. Навряд чи є можливим підрахувати види судових експертиз, що використовуються у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування та судів. До того ж щороку їх з'являється все більше. Як відомо, традиційною формою використання спеціальних знань у кримінальному процесі є залучення осіб, які мають спеціальні знання, а саме спеціаліста (ст. 71 КПК України) і експерта (ст. 69 КПК України), різниця між якими безпосередньо визначаються характером їх діяльності.

В теорії кримінального процесу визначають процесуальну та не процесуальну форми використання спеціальних знань. Так, процесуальна форма регламентується положеннями кримінального процесуального законодавства і передбачає можливість їх використання під час: а) проведення експертизи; б) проведення слідчих (розшукових) дій; в) застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань як правило передбачається відомчими нормативно-правовими актами і здебільшого полягає у наданні довідково-консультативної допомоги слідчому, дізнавачу, прокурору. Наприклад, Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 липня 2017 р. № 570, визначають спеціаліста як “інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста)”. Він залучається до участі у кримінальному провадженні і є особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

Слід зазначити, що слідчі до набуття чинності Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03 листопада 2015 р. № 1343 при призначенні експертиз радилися з спеціалістами, які як правило, працювали експертами в експертних установах з різних питань, наприклад: а) яку саме потрібно призначити експертизу; б) кому доручити її проведення; в) які матеріали необхідно надати експерту для експертизи;

г) які питання поставити експерту для вирішення тощо. Окреслений вид взаємодії науковцями та практиками сприймався не однозначно, однак більшістю з них позитивно.

На відміну від КПК України 1960 р., положення чинного КПК України, зокрема, передбачають їх використання під час досудового розслідування у формі залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій як органами досудового розслідування, так й стороною захисту за відповідним клопотанням, яке розглядається в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Втім, не з всіма новелами КПК України, що безпосередньо стосуються форм участі спеціаліста у кримінальному процесі, можна погодитись. Так, наприклад, положення ч. 1 ст. 298-1 КПК України до джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки відносять висновок спеціаліста. Тим самим законодавець нівелює межу, що відокремлює спеціаліста від експерта. Отже висновок експерта і висновок спеціаліста відтепер є рівнозначними доказами, що суперечить теоретичним положенням кримінального процесу. Адже висновок експерта хоча і є рукотворним доказом, але заснованим на проведених ним дослідженнях, а тому має об'єктивний характер. Висновок спеціаліста слід розглядати лише як думку відповідної особи з конкретного питання, що носить виключно суб'єктивний характер, оскільки, на відміну від висновка експерта, не ґрунтується на дослідженнях. До того ж законодавець, передбачає чіткі вимоги як до змісту, так і форми висновку експерта (ст. ст. 101, 102 КПК України). Зазначимо, що подібних вимог до висновку спеціаліста КПК України не передбачає.

Резюмуючи викладене вважаємо, що питання використання спеціальних знань, особливо в частині залучення спеціаліста до кримінального провадження потребують подальшого детального дослідження та унормування в положеннях КПК України.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
дільничний офіцер поліції сектору превенції
ВП № 2 ХРУП № 2 ГУНП в Харківській області,
<https://orcid.org/0000-0002-6516-671X>*

Застосування біографічного методу у психологічному дослідженні полягає у збиранні та аналізі матеріалів, що характеризують життєвий шлях та розвиток психічних процесів, властивостей та явищ обстежуваного, дозволяє простежити процес формування конкретної людини, глибше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, схильності, здібності тощо. Об'єктом біографічного методу виступають, передусім, письмові джерела, всілякі документи: автобіографія, листок з обліку кадрів, пояснювальні та доповідні записи, рапорти, протоколи засідань та нарад, заяви, скарги, щоденники, листи. Цей метод у психологічному дослідженні дозволяє з одного боку синтезувати наявні дані про підекспертного простежити процес формування конкретної особистості, глибше і повніше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, нахили, здібності і ін. А з іншого - провести аналіз життєвого шляху і сформулювати судження про здатність підекспертного до певної поведінки в конкретній життєвій ситуації.

Біографічний метод вивчає в якості об'єкта життєвий шлях індивіда, точніше, індивіда як суб'єкта цього шляху. Звідси вся специфіка біографічного методу.

Біографічний метод в психологічному дослідженні має розглядатися у трьох вимірах:

1. Відповідь на поставлене експерту питання за яких життєвих подій і за допомогою яких механізмів розвивається конкретна особистість і як вона поводить себе в конкретних обставинах.

2. Біографічний метод – будь-яке використання документального матеріалу – автобіографій, щоденників, звітів очевидців, біографічних анкет тощо. Наявність різноманітних документів отриманих з багатьох джерел та їх включення в психологічний аналіз дозволяє отримати надійне документального підґрунтя висновкам експерта. Повнота аналізу необхідної кількості документів для якісного експертного аналізу дозволяє психологу сформулювати надійну основу всього психологічного дослідження, а не оперувати словами й думками лише однієї зацікавленої сторони.

3. Психобіографічний метод - це отримання інформації, яка представляє інтерес для психолога з наявної спеціальної літератури.

Судові психологічні дослідження за останні десятиліття успішно здолали рамки кримінального провадження та одержали свій подальший розвиток вже в межах цивільного процесу, відповідно отримавши і деякі специфічні риси. Якщо у кримінальному процесі експерту надається кримінальна справа з наявністю всіх необхідних документів, пояснень, допитів і т.д. отриманих у суворій відповідності до законодавчої процедури, то в цивільному процесі все дещо інакше. Експерту часто доводиться окремо збирати документи, які у сторони процесу відсутні.

Основними позитивними рисами біографічного методу є:

1. Різноманітність джерел, які прямо або опосередковано містять інформацію про підекспертного. Якщо вести розмову не про поверхове знайомство з людиною, а про глибоке наукове дослідження, що дозволяє надати вичерпну інформацію суду, слідчому, адвокату, спеціаліст має можливість звернутися до різноманітних джерел. Психолог не повинен спиратися виключно на слова досліджуваного (сторони процесу), а повинен зібрати та проаналізувати різні частини мозаїки що допомагає визначитися з напрямками дослідження та його висновками.

2. Фактологічна складова означає, що більшість матеріалів, які у біографічному методі, зосереджується на конкретних процесах досліджуваної людини. Основний захід – подія, максимально достовірна за своєю суттю. Наявність аналізованих передумов, вчинків, мотивацій та наслідків дозволяє йому простежити логіку дій досліджуваного та проаналізувати, що могло вплинути на те чи інше рішення. Незважаючи на багатий фактичний матеріал, фахівець має можливість побачити картину життя відразу, не витрачаючи часу на особисте опитування людини, що вивчається.

3. Певна динамічність аналізованої інформації що дозволяють розглянути розвиток людини в на протязі визначеного проміжку часу, а не в статичності. Дані, датовані різним роком, допомагають побачити, що було раніше, що змінилося, і що саме спричинило ці зміни. Як формувалися моральні цінності, як відбувалася адаптація підекспертного у соціальному середовищі та як змінювалися його відносини з людьми.

4. Біографічне дослідження відбувається опосередковано. Цей метод вивчення особистості настільки невиразний та звичний, що людина, яка вивчається не відчуватиме тиску й хвилювання. Питання методу нагадують звичний діалог з працівником кадрів й дозволяє людині розкритися з кращого боку.

Джерелом інформації у цивільному процесі дуже часто служить сам випробуваний (його близькі родичі), його друзі та колеги. До недоліків цього методу відноситься значний момент суб'єктивізму в інформації, що збирається, оскільки вона отримана від самого підекспертного й близьких йому осіб, потерпілих і свідків (які мають різний ступінь зацікавленості). Фактично дослідження може перетворитися на одну велику розмову із зацікавленою стороною. При аналізі отриманих в процесі бесіди та пояснень даних може поставати проблема відвертості зацікавленої сторони.

Важливість застосування комплексного підходу у дослідженні обумовлюється необхідністю дотримання базових принципів, що містяться у ст. 3 Закону України “Про судову експертизу” [1], як-то: об’єктивності і повноти дослідження. Саме тому побудова психологічного дослідження на опитуванні та тестах однієї сторони об’єктивно не буде задовольняти цим принципам. Тому біографічний метод логічно розміщувати на першому місці у переліку методів, що застосовуються у проведенні експертного дослідження.

Таким чином, під час проведення судово-психологічної експертизи в цивільному процесі використовується цілий ряд методів, кількість який постійно зростає, але застосування біографічного методу є не просто доцільним, а саме обов’язковим для використання, завдяки чому експерт може з’ясувати сутність питань винесених на експертизу, одразу отримати значний обсяг інформації про досліджувані явища та сформулювати попередню гіпотезу дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> #Text (дата звернення: 25.09.2022)

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7682-1281>*

Як відомо, найпоширенішою слідчою дією у кримінальних провадженнях де фігурують іноземні громадяни – є допит. На тактику допиту іноземця значний вплив має його правовий статус, культура (етнічний вплив), релігійні особливості тощо. Готуючись до проведення допиту іноземця, слідчий повинен ретельно підготовуватися. Слід звернути увагу на обставини та мету його прибуття в Україну, термін перебування; наявності у нього спеціальних знань, можливості спілкування українською чи російською мовами; обставин, за яких іноземець став учасником кримінально-процесуальних відносин, особливостей сприйняття іноземцем самого злочину, що розслідується. Це дасть змогу слідчому правильно й вичерпно визначити предмет допиту, а потім – зміст та логічну послідовність питань, які будуть ставитися допитуваному. Роботу щодо визначення кола питань, котрі підлягають встановленню під час допиту іноземця, потрібно проводити особливо ретельно, як правило, повторний допит іноземця часто організаційно ускладнений або й не можливий у зв'язку з тим, що іноземець в короткий термін може виїхати за межі України.

Визначаючи коло питань, на які буде запропоновано відповісти іноземцю, краще уникати постановки питань щодо його політичних переконань або національних почуттів. Такі питання можуть перетворити допит або іншу слідчу дію на дискусію про політику, ідеологію або національні відносини. Проте, в окремих випадках знання слідчим особистої позиції допитуваних із зазначених проблемних питань може мати значення для встановлення психологічного контакту з особою. І тому з'ясування таких обставин можна віднести до підготовки слідчого до допиту. Це можна здійснити шляхом попереднього допиту інших осіб, які знають іноземця, вивчення документів та інших матеріалів кримінального провадження. Доречним буде звернення за допомогою до оперативних працівників, які можуть надати слідчому корисну інформацію, що отримана від оперативних джерел [1, с. 110].

Також слідчому слід мати хоча б загальні знання щодо країни, де мешкає іноземець, або громадянином якої він є, національних традицій, населення, наявності міжнаціональної ворожнечі на батьківщині іноземця тощо. Слід обмірковувати не тільки зміст питань, але й форму їх постановки. Питання, звернені до іноземця, повинні бути виключно

конкретними й тактовними. Також треба звернути увагу на лексику й стиль мовлення при формулюванні питань.

Для підвищення ефективності підготовки слідчого до проведення слідчих дій за участю іноземців, можна залучати спеціалістів, до того ж фах спеціалістів може бути не пов'язаним з предметом допиту. Наприклад, викладачі навчальних закладів, де навчаються іноземці, особи, що були за кордоном у тій місцевості або державі, звідки походить іноземець, фахівці в сфері іноземних культур та традицій, особи, яким можуть бути відомі дані щодо обставин життя іноземця та формування його правосвідомості, шляху прибуття в Україну та інше. Питання підбору перекладачів рекомендується вирішувати шляхом пошуку останніх через можливості підрозділів СБУ Державної міграційної служби, Інтерполу. Це також можуть бути вищі навчальні заклади, де навчаються іноземці, туристичні агенції, авіаційні й морські компанії, торгівельно-промислові палати, іноземні діаспори в Україні, МЗС України.

В практиці мають місце непоодинокі випадки завідомо неправдивих перекладів, які перекручують обставини справи і ускладнюють процес розслідування, що може робитися на прохання родичів чи друзів іноземця, представників іноземної держави з метою приховати певні факти або обставини, що їх компрометують, або з метою введення в оману слідчого. Іноді самі іноземці заявляють клопотання, щодо виклику лише певних осіб у якості перекладачів. Треба виважено підходити до питання розв'язання таких клопотань, та перед прийняттям відповідного процесуального рішення з'ясувати причини та потребу запрошення саме таких осіб, перевірити їх незацікавленість у справі і тоді лише вирішувати питання позитивно. Не існує заперечень і щодо участі в слідчій дії двох перекладачів - підбраного слідчим, та запрошеного допитуваним. А окремі криміналісти навіть рекомендують використовувати такий тактичний прийом при роботі з іноземцями [1, с 129]. Насамперед це стосується тих випадків, коли переклад здійснюється із складних, рідкісних мов і сам перекладач погано володіє однією з мов, що використовуються під час допиту. Наприклад, запрошений до участі у справі перекладач є афганцем за походженням і добре володіє своєю рідною мовою, а українською мовою і юридичною термінологією володіє погано і тому йому складно перекладати. У якості другого перекладача доцільно залучити особу, що освічена у юриспруденції, вільно володіє українською мовою і може розуміти афганську мову.

Крім того, слідчому при підшукуванні перекладача особливу увагу слід звернути на встановлення існування можливих особливостей мовлення іноземців-учасників слідчої (розшукової) дії, та перекладача, наявність діалектів (різновидів) окремих іноземних мов.

З метою уникнення можливої втрати доказового значення інформації, отриманої під час проведення вербальних слідчих дій з іноземцями, за можливості доцільно використовувати відеозапис. Здійснення фіксації слідчих дій за участю іноземців за допомогою відеозапису дає змогу в разі потреби перевірити точність перекладу як питань, так і відповідей, адекватність поведінки допитуваного, а також відвести "закиди"

допитуваних іноземців під час судового розгляду, що “я не так зрозумів”, “я не так казав”.

Своєрідні особливості також має тактика проведення *впізнання* при роботі з іноземцями. Вирази й терміни допитуваного, за допомогою яких він описує ознаки об'єктів, можуть відрізнятися своєрідністю, що пов'язано з особливостями особи іноземця, його сприйняттям навколишнього оточення й мовним бар'єром. Відповідно до загального правила, слідчий не може “стилізувати” ці пояснення й пристосовувати їх до криміналістичної термінології. Показання викладаються в протоколі допиту так, як їх сформулював допитуваний. Однак, не можна задовольнятися одержанням від іноземця описів, які не дають чіткого, конкретного й певного подання відомостей про об'єкт упізнання. Зберігаючи своєрідні вирази й пояснення іноземця в протоколі допиту, слідчий шляхом постановки уточнюючих і конкретизуючих питань, повинен домогтися щоб допитуваний доповнив ці визначення описом конкретних прикмет людини або особливостей об'єкта, що упізнається.

Часто іноземці й навіть ті, які добре запам'ятали прикмети людини, яка ними спостерігалася, не можуть описати її зовнішність. З одного боку, це пояснюється тим, що для будь-якої людини, що не має таких навичок, опис зовнішності іншої особи - завдання психологічно дуже важке, навіть складніше за саме впізнання. З іншого боку, це пояснюється певними труднощами спілкування іноземця зі слідчим у наслідок природного хвилювання під час допиту, а також незнання або поганого знання ним мови судочинства. Тому може виникнути ситуація, за якої іноземець стверджує, що може впізнати людину, яку спостерігав раніше, але назвати докладно її прикмети не в змозі. Крім того, зазначені труднощі можуть бути обумовлені особливостями психології сприйняття іноземцями осіб. Наприклад вихідці з Африки або Далекого Сходу краще запам'ятовують своїх земляків, європейці для них усі на одне обличчя, так само як і для європейців зазначені іноземці.

Обмежуватися фіксацією в протоколі допиту тільки цієї заяви не можна. Необхідно з'ясувати, на чому ґрунтується така впевненість допитуваного. Можливо, він дійсно має гарну зорову пам'ять, але зовсім не вміє описувати побачене. Однак і в цьому випадку треба зробити все можливе, щоб максимально деталізувати показання в частині опису прикмет особи, яку впізнають. Це підсилить доказове значення результатів проведеного впізнання. І, навпаки, коли з попереднього допиту не зрозуміло, з яких причин допитуваний не назвав прикмети особи, що підлягає впізнанню, або заявив, що не розгледів прикмети, а згодом впізнав пред'явленого, цінність такого впізнання помітно знижується.

Важливою умовою вірогідності впізнання є вимога, щоб особи й предмети, серед яких буде перебувати об'єкт, що упізнається, не були раніше знайомі особі, яка впізнає. Ця вимога особливо актуальна для справ за участю іноземців, оскільки відшукування осіб (іноземців), які змогли б взяти участь у цій слідчій дії, завжди пов'язано зі значними труднощами організаційного характеру. Проте, дотримання зазначеного положення обов'язкове за будь-якого можливого варіанту впізнання: 1) коли іноземцеві

пред'являється група іноземців; 2) коли українському громадянину пред'являється група іноземців; 3) коли іноземцеві пред'являється група українських громадян.

Неприпустима участь у впізнанні в якості осіб, які упізнаються, й осіб, котрі впізнають, осіб, які вчаться в одному навчальному закладі, працюють в одній установі, входять до складу однієї групи іноземних туристів, є членами одного земляцтва іноземних громадян тощо.

Запрошувати для участі в слідчій дії статистів треба дуже чемно, з особливим тактом. Варто враховувати, що іноземцю, зазвичай, не відомі порядок і особливості кримінального провадження на території України, йому можуть бути незрозумілими мета й характер слідчої дії, для участі в якій його запрошують. Тому завдання, зміст, форма проведення майбутнього впізнання, повна його відповідність вимогам українського закону, а також необхідність його проведення по конкретній справі іноземцеві треба роз'яснити особливо докладно. Якщо передбачається, що в процесі впізнання буде застосовуватися фотографування або відеозйомка, як засоби фіксації його ходу й результатів, про це потрібно, обов'язково, попередити іноземця, пояснивши йому мету застосування фото- і відеоапаратури. У бесіді з іноземцем варто підкреслити, що всі дії, які будуть проводитися в процесі впізнання, спрямовані на встановлення істини, одержання найбільш об'єктивних результатів упізнання, що вони не мають на меті принизити або образити його.

При проведенні впізнання іноземцем необхідно подбати про створення відповідної морально-психологічної обстановки. Іноземець, що потрапив у сферу кримінального судочинства чужої країни, відчуває цілком зрозумілу й природну емоційну напругу. Зайве хвилювання іноземця може негативно вплинути на його пам'ять і тим самим збільшити можливість помилкового впізнання. З іншого боку, несприятливі умови проведення впізнання можуть вплинути на формування негативної оцінки діяльності українських слідчих органів, зашкодити їх престижу й авторитету в очах громадян іноземних держав.

Кримінальне процесуальне законодавство України допускає впізнання за фотознімками. Варто враховувати, що коли особа, яка упізнається, є іноземцем, впізнання за фотографією може бути єдино можливим способом упізнання. Наприклад, якщо іноземець повинен терміново покинути нашу країну й для доставки особи, що упізнається, до місця проведення слідчої дії вже не залишається часу, або для проведення впізнання декількох осіб потрібна велика кількість статистів нетипової для України зовнішності (вихідців з Африки, Азії та ін.) варто зробити впізнання за фотографіями [2, с. 133]. Треба виходити з того, що краще провести впізнання таким чином, ніж повністю відмовитися від його проведення і тим самим втратити доказ.

Впізнання за фотографіями доцільно проводити й тоді, коли внаслідок причин політичного або психологічного характеру зустріч іноземця, що впізнає, з обвинувачуванням або підозрюваним небажана з тактичних міркувань. Така ситуація може виникнути, наприклад, коли є підстави вважати, що іноземець, який впізнає, може піддатися психологічному

тиску, нападкам або образам з боку особи, що упізнається (може бути високопоставленою офіційною посадовою особою іноземної держави, мати вищий соціальний або релігійний статус за кордоном).

Список використаних джерел:

1. Кудінов С. С. Розслідування злочинів, пов'язаних з участю іноземців: Монографія. Харків: ТОВ "Оберіг", 2012. - 196 с.
2. Калганова О. Щодо правового регулювання участі іноземних громадян у кримінальному процесі України. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 3. С. 130-134.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ ТА УПАКУВАННЯ НАРКОВМІСНИХ РОСЛИН

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології Харківського національного
університету внутрішніх справ; провідний
фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Наркоманія є поширеною проблемою у всьому світі, однак темпи її розповсюдження в Україні є одними з найвищих. За 2021 рік правоохоронцями зафіксовано 24.5 тисячі кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків [1]. Серед найбільш розповсюджених наркотиків в усіх регіонах України, в тому числі і на Сході, визначаються наркотики рослинного походження: мак опійний (*Papaver somniferum* L) та коноплі (*Cannabis*). Під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, важливим є їх правильне вилучення, упакування під час проведення слідчих (розшукових) дій та подальше зберігання до проведення експертного дослідження.

При виявленні незаконних посівів одним з основних завдань є встановлення кількості рослин конопель або маку снодійного, які ростуть на конкретній ділянці. Ст. 310 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин [1]. Під час огляду місця події (ст. 237 КПК України) [3] встановлюється кількість рослин, а також вилучаються об'єкти (рослини маку або коноплі) для проведення експертизи. У протоколі необхідно вказувати, які саме рослини вилучені, їх кількість, умови вилучення. До проведення огляду місця події можна залучати спеціалістів (спеціаліст-криміналіст, експерт-ботанік, агротехнік). Відбір зразків рослин (конопель або маку снодійного) фіксується за допомогою фотографування або відеозапису, про що зазначається в протоколі. Спеціаліст-криміналіст, залучений до огляду місця події з метою відбору зразків, повинен зафіксувати розміщення земельної ділянки відносно стійких орієнтирів на місцевості та за системою координат GPS, загальний вигляд посіву та зовнішній вигляд рослин засобами відео та фотозйомки.

Спеціаліст-агротехнік допомагає визначитись щодо дикого чи культурного характеру посівів нарковмісної культури (маку, коноплі), року збору врожаю тощо.

Спеціаліст-ботанік, за потреби, допомагає визначити рід, вид, форму рослинного об'єкту (наприклад, визначення форми маку: опійної, олійної, дикоростучої, декоративної, що виявлений на певній ділянці).

При вилученні свіжих рослин – необхідно їх підсушити при кімнатній температурі, щоб не допустити процесу гниття і потім запакувати в паперові пакети. Не слід використовувати при упаковці свіжих рослинних об'єктів поліетиленову або пластикову упаковку: речовини в такій упаковці можуть прогнати. З кожного поля посіву рослин конопель відбирається (не на краю поля!) не менш як по 5 рослин із 5 місць посіву, а саме з чотирьох боків поля - південного, північного, західного, східного, а також із центру земельної ділянки. Відібрані рослини поміщують у паперові пакети. Якщо рослини висушені, то дозволяється упаковувати їх і у полімерні пакети. Якщо відібрані зразки рослин необхідно зберігати протягом деякого часу до проведення аналізу, то їх слід зберігати в темному, сухому та прохолодному місці. Під час відбору зразків рослин конопель за *фактами незаконного посіву* необхідно проводити відбір цілих рослин (корінь, стебло, листя, верхівки суцвіття) з метою належної родової та видової ідентифікації. У разі відбору зразків рослин конопель за *фактами промислового вирощування конопель* родова їх належність є другорядною, а кількісне визначення ТГК в рослинах є першочерговим завданням дослідження, тому немає потреби вилучати цілі рослини.

При виявленні незаконних посівів одним з основних завдань є встановлення кількості рослин конопель, які ростуть на конкретній ділянці. З метою уникнення непорозумінь при проведенні цієї процедури рослини треба рахувати безпосередньо на тому місці, де вони ростуть. При цьому рослини рахуються по корінню і ні в якому разі не по верхівках. Особливу увагу слід звернути на те, що рослини можуть мати розгалужене стебло і при транспортуванні можуть розламатися. У випадку виявлення незаконних посівів на незначних ділянках, кількість рослин рахується безпосередньо на ділянці, де вони ростуть. У разі, коли посіви займають значну площу – понад декілька гектарів, кількість рослин підраховується за спеціальною формулою (з чотирьох сторін ділянки на відстані 15-20 м від її країв та в центрі визначається кількість рослин на 20м²).

Зразки рослин повинні бути упаковані з метою їх надійного збереження, а упаковка засвідчена підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у слідчих діях. Горловини пакетів, в які поміщені рослини, перев'язуються мотузкою (ниткою), кінці якої опечатуються биркою.

При вилученні нарковмісних рослин не дозволяється: оклеювати бирку та пакет липкою стрічкою, нецільно зав'язувати вузол на горловині, опечатувати тільки верхівки, а корені залишати відкритими, упаковувати в полімерні матеріали.

Правильне вилучення, упакування та зберігання нарковмісних рослин допоможе підвищити як якість окремо проведеної експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, так і ефективність розслідування в цілому.

Список використаних джерел:

1. Сколько украинцев употребляет наркотики: Венедиктова назвала шокирующие цифры <https://tsn.ua/ru/ukrayina/skolko-ukraincev-upotrebyaet-narkotiki-venediktova-nazvala-shokiruyuschie-cifry-1895707.html>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.08.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2022).

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Інна Анатоліївна СТРОК,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

У процесі досудового розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров'я особи, слідчим обов'язково призначаються судові експертизи. Судовою експертизою визнається дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінального провадження, що знаходиться у розпорядженні органу досудового розслідування чи суду [1].

Разом з отриманням інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій, під час розслідування умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, одним зі шляхів одержання фактичних даних є використання спеціальних знань у формі судової експертизи та залучення експерта.

Так, під час узагальнення слідчо-судової практики у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти життя та здоров'я особи було встановлено, що слідчими призначалися ряд експертних досліджень, серед яких: судово-медична (100 %); судово-дактилоскопічна (65,2 %); судова трасологічна (46,9 %); судова медико-криміналістична (37,8 %); судова імунологічна (34,8 %); судова цитологічна (34,8 %); судова експертиза холодної зброї (30,3 %); судова балістична (4,5 %); судово-психологічна експертиза (6,1 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза (93,9 %); судова наркологічна (22,7 %); судова біологічна (4,5 %), судова фізико-хімічна (3,0 %) [2, с. 150].

Вчений Б. В. Романюк зазначає, що спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей спеціального виду, якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, а отже, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства [3, с. 57].

Науковці В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль спеціальні знання визначають як незагальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою в ролі спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду у з'ясуванні обставин справи чи формування висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4, с. 22].

І. В. Віноградов, Г. І. Кочаров і М. О. Селіванов вважають, що діяльність експерта суттєво відрізняється від діяльності спеціаліста тим, що експерт є особливою процесуальною фігурою, а завданням експертизи є

аналіз певних даних з метою встановлення нових фактів, що мають значення для досудового розслідування справи. Крім того, висновок експерта має доказове значення [1, с. 10–15].

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України “Про судову експертизу” на проведення експертизи, і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК України) [5].

Участь спеціаліста й експерта в кримінальному процесі має багато спільного, зокрема, те, що вони залучаються за необхідності використання їх спеціальних знань. Але знання та навички спеціаліста використовуються лише для надання допомоги слідчому в безпосередньому виявленні, закріпленні та вилученні доказів, у проведенні судових дій і дослідженні доказів у суді, у застосуванні технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) і судових дій. Він може давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають під час провадження слідчих (розшукових) дій або під час судового розгляду, що зазначено в ч. 2 ст. 71 КПК України. Результати його діяльності відображаються в протоколі слідчої (розшукової) дії та в протоколі судового засідання, а також у додатках до них у вигляді складених планів, схем, діаграм, графіків, виготовлених ним дактилокарт, зліпків, фотознімків, фонограм, кіно- та відеофільмів тощо. Проведення ж експертизи за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду – це самостійна діяльність експерта. Він має справу з уже зібраними доказами, досліджуючи які, встановлює нові фактичні дані і складає висновок, який є докладним описом проведених експертом досліджень і зроблених за їх результатами висновками, обґрунтованими відповідями на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України) [5].

Різноманітність слідів, які виявляються під час розслідування злочинів, вчинених проти життя та здоров’я особи, дозволяє говорити про потенційну можливість під час такого кримінального провадження проводити всі основні види експертиз: криміналістичні, судово-медичні, хімічні, трасологічні, дактилоскопічні й інші. Отже, судова балістична експертиза призначатиметься слідчим з метою вирішення питань ідентифікаційного та діагностичного характеру. Наприклад, для встановлення конкретного екземпляра зброї, з якого було здійснено постріл; для дослідження стріляних куль, гільз, слідів пострілу. Із застосуванням знань експерта-медика та криміналіста є можливість встановити, чи є ушкодження на трупі вогнепальним, і встановити відстань, напрям і вид зброї, з якої було вчинено постріл. Для цього слідчий призначатиме медико-криміналістичну експертизу.

Основним завданням експертизи холодної зброї є встановлення належності до холодної зброї ножів, кинджалів, кастетів і схожих за

призначенням предметів, вилучених слідчим під час досудового розслідування. Крім того, експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення зазначених предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення заводське обладнання.

Під час призначення судової трасологічної експертизи є можливість ідентифікації або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь. Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів. Окрім цього, трасологічною експертизою у комплексі інших галузей можуть вирішуватися питання щодо дослідження нашарувань на одязі (взутті) – ґрунту, плям зелені, фарби, паливно-мастильних матеріалів тощо [2, с. 155].

Основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед експертом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи. Експертиза слідів рук вирішує і низку неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта.

Якщо під час розслідування будуть виявлені сліди ніг людини або взуття з метою визначення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини, а також для ідентифікації людини за слідами босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття, слідчими буде призначатися експертиза слідів ніг людини та взуття [2, с. 155].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що при розслідуванні умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, та інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проводять: судово-медичну, судово-дактилоскопічну, судову трасологічну, судову медико-криміналістичну, судову імунологічну, судову цитологічну, судову експертизу холодної зброї, судову балістичну, судово-психологічну експертизу, комплексну психолого-психіатричну експертизу, судову наркологічну, судову біологічну, судову фізико-хімічну. Завдання окремих судових експертиз пов'язані між собою, а тому від правильності їх проведення, від повноти і грамотності поставлених на розсуд експерта питань залежить якість висновку.

Список використаних джерел:

1. Виноградов И. В., Кочаров Г. И., Селиванов Н. А. Экспертизы на предварительном следствии : справоч. Пособие. К : Госюриздат, 1959. 216 с.
2. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

3. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

4. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие. Киев : КГУ, 1987. 100 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

ПРОБЛЕМАТИКА КОНТРОЛЮ РЕЛОАДІНГУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Костянтин Юрійович АНДРОНОВ,

*старший судовий експерт сектору досліджень
зброї відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Євген Віталійович ГУРЕНКО,

*судовий експерт сектору досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

На сучасному етапі розвитку зброярної справи в нашій державі, а саме, при збільшенні обсягу зброї іноземного походження та великій вартості патронів до неї, у власників зброї виникає необхідність до самостійного спорядження патронів. Так при самостійному спорядженні патронів існує декілька проблем, такі, наприклад, як неякісне виготовлення із недотриманням норм виробництва, що може призводити до травмування стрільця, а також випуск переспоряджених патронів у незаконний обіг, для подальшого використання у злочинній діяльності.

Релоадінг (англ. – “переспорядження”) – процес самостійного спорядження патронів з використанням частин патронів, що вже були у використанні, нових або навіть саморобного виготовлення. На теперішній час, в Україні, мисливцями та власниками зброї широко використовувався релоадінг патронів до гладкоствольної зброї. Що обумовлено рядом причин, в тому числі обмеженнями на законодавчому рівні. Але зважаючи на великі темпи розвитку та розширення ринку нарізної вогнепальної зброї, а також дефіцитом та великою вартістю патронів до такої зброї у населення виникла необхідність у самостійному спорядженні патронів.

Треба зауважити, що у країнах ЄС та США процес самостійного спорядження патронів носить не лише матеріальну вигоду, але і має великий внутрішній сенс – стрілець - зброя – патрон [1].

За кордоном релоадінг застосовується для спорядження патронів як до гладкоствольної зброї, так і до дозволеної к обігу нарізної зброї.

Отже розглянемо деякі моделі пристроїв для самостійного спорядження патронів. На сучасному етапі виділяють наступні типи пристроїв: молоткові; важільні; автоматизовані.

Треба зауважити, що спорядження патронів здійснюється не у заводських умовах, але для релоадінгу використовується спеціально виготовлене на спеціалізованих підприємствах устаткування.

Молоткові набори. Класичний набір в комплектацію якого входять усі елементи (крім молотка) для релоадінга патронів. За допомогою даного набору можна виконати наступні операції: вирівнювання та калібрування дульця гільзи, капсульювання і декапсульювання, регульована посадка кулі на потрібну глибину, операцію обжиму. Головною перевагою даного набору перед стаціонарними верстатами є його мобільність. Показовим також є той факт, що молотковий набір має свій рекорд в книзі Гіннеса за "кількість споряджених патронів за сім років використання".

Важільні пристрої. Пристрої застосовуються для спорядження мисливських патронів для гладкоствольних рушниць. Прилад підходить як під стандартну гільзу, так і під високу гільзу. Прилад виконує 7 операцій.

Завальцювання дульця гільзи на приладі може виконуватися двома способами: "зірочкою" чи закруткою.

Зразки пристроїв для декапсуляції, зняття капсульного крімпа, сайзінга литих куль, а також спорядження патронів для нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, що регулюється застосуванням матриць різних типів.

Основою всіх наборів для перезарядки патронів служить невеликий вертикальний важільний прес. На рухомому повзунові або плунжері закріплюється особлива матриця для утримання гільзи. Верхня частина преса дозволяє закріплювати різні насадки і пристосування, починаючи від штока з голкою для вибивання капсулів, капсюлятора для запресовування нових капсулів, дозатора для порошу і матриці-штампа для обтискача кулі.

Розібравши наявні комплекси для саморобного спорядження патронів до гладкоствольної та нарізної зброї хотілося б зауважити на наявності так званих пристроїв контролю навіски порошу (ПКН) для патронів несмертельної дії.

ПКН. Відсутність серйозної конкуренції між вітчизняними виробниками травматичних патронів, заборона на імпорт аналогічної продукції з-за кордону приводять до того, що якість патронів на вітчизняному ринку досить нестабільна. Найчастіший брак, це істотні відхилення в навісці порошу, навіть в одній партії патронів одного виробника. Такий стан справ призвів до того, що силою ентузіастів і професійних стрільців було запропоновано спеціальне пристосування для контролю якості патронів під назвою ПКН (пристрій контролю навіски). ПКН дозволяє розвальцювати гільзу, висипати порох і зважити його на спеціальних вагах, повернути пороховий заряд і гумову кульку на місце й завальцювати гільзу, привівши патрон у вихідний стан [2, с. 322].

Однак, треба зауважити, що пристрої даного типу можуть бути залучені і для використання у злочинних цілях. А саме: переспорядження холостих (шумових патронів) у патрони травматичної дії, але з порушенням технічних норм; заміна еластичної гумової кулі на кулі із додаванням металевої стружки для збільшення уражаючої здатності; збільшення навіски порошу до максимальної межі.

Отже, хоча патрони виготовлені шляхом релоадінгу і виготовляються на обладнанні промислового (кустарного) виготовлення, але все ж таки

вони виготовляються у домашніх умовах. Що в подальшому, вірогідно, може призвести до негативних наслідків у вигляді пошкодження зброї з-за використання неякісних патронів і, можливо, травматизму особи, яка буде використовувати такі патрони, не слід також забувати про можливість їх незаконного обігу. Низька кваліфікація особи, відсутність культури релоадінгу патронів та постановка їх виготовлення на потік у домашніх майстернях, може спричинити непередбачувані наслідки, які полягають у травматизмі стрільця або у можливості подальшого використання їх в злочинних намірах.

Однак, слід зазначити, що релоадінг патронів у спеціально обладнаних майстернях, для потреб внутрішнього використання, наприклад виготовлення патронів в майстерні при стрілецькому клубі в цілому не буде мати негативних наслідків, оскільки таке товариство при переспорядженні патронів буде притримуватись всіх стандартів якості, котрі діють на теперішній час в Україні, а також відображати рух своїх виробів, тобто реалізацію патронів продавець–покупець.

Виходячи із змісту вищевикладеного, вбачається проблематика пов'язана із контролем обігу переспоряджених патронів, яка полягає у нелегальному продажі таких патронів і, відповідно, неможливістю контролю їх обороту уповноваженими державними органами, при умові їх виготовлення в домашніх умовах. В подальшому такі патрони можуть бути використані у зброї для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Як ми вважаємо, для уникнення таких негативних наслідків, продаж обладнання для переспорядження патронів, має суворо контролюватись державою та відбуватись на підставі дозволів, які будуть видаватись, наприклад дозвільною системою Національної поліції. Сертифікація патронів виконана на такому обладнанні має відбуватись за діючим інструкціями та наказами - підрозділами сертифікації МВС України. Разом з цим, для посилення контролю за оборотом переспоряджених патронів маєтись сенс їх маркування фірмами та майстернями своїми клеймами, що зможе допомогти встановити особу, яка, наприклад, придбала та використала ці патрони для незаконних цілей. Перевірку власників такого обладнання слід покласти на відповідні підрозділи Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Андронов К.Ю., Гуренко Є.В. Релоадінг – поняття, обладнання, проблематика контролю та шляхи їх вирішення // Молодий вчений, № 10 (98), жовтень, 2021, с. 197-200
pfile:///C:/Users/Admin/Downloads/2403-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2379-1-10-20220116.pdf
2. Крикуненко О.Ю., Согор Т. Є. Пропозиції щодо внесення змін до Методики встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби/Теорія та практика судової експертизи і криміналістики:зб.наук.пр.редкол.:О.М.Клюєв, В.Ю.Шепітько та ін. Харків: Право,2020. Вип. 22, с.317-326.

АДЕРМАТОГЛІФІЯ ЯК АНОМАЛІЯ РОЗВИТКУ ПАПІЛЯРНИХ ВІЗЕРУНКІВ

Сергій Євгенович БАРКОВ,

*старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Для доказування вини в кримінальному процесі велике значення мають матеріальні речові докази. Одним з елементів сукупності зібраних речових доказів, які мають вагоме значення є докази дактилоскопічного походження, тобто сліди рук, які залишив злочинець на місці скоєння злочину, знарядді злочину. У подальшому, в межах проведення дактилоскопічної експертизи проводиться порівняльне дослідження виявлених на місці злочину слідів та наданих відбитків та відтисків пальців та долонь рук підозрюваного з метою ідентифікації конкретної особи.

Відбитки пальців рук є одним з найефективніших методів ідентифікації особи (підозрюваного, потерпілого, особистості невстановлених трупів) в рамках розслідування кримінальних проваджень, а також підтвердження особистості цивільних осіб (наприклад, відбитки в біометричному паспорті).

Однак, слід зауважити, що на сьогоднішній момент, у світовій практиці дактилоскопіювання живих осіб, зафіксовані декілька випадків, коли особа не може пройти прикордонний контроль через відсутність на пальцях рук папілярних узорів, що є аномальним явищем.

Відсутність папілярних узорів на пальцях рук визначено, як адерматогліфія. Дерматогліфіка (від грец. *δέρμα* - шкіра і *γλυφέ* - гравірувати) - наука, що вивчає спадкову обумовленість малюнку, який утворюють лінії шкіри на кінчиках пальців, долонях і підшвах людини [1]. Адерматогліфія - це рідкісний генетичний стан, якому вчені виявили мутацію в гені *SMARCAD1*, який і є причиною розвитку такого стану.

Папілярні візерунки формуються на 24 тижні вагітності та не піддаються ніяким змінам на протязі усього життя, однак чинники, що лежать в основі формування і структури відбитків пальців під час ембріонального розвитку, поки недостатньо вивчені. Хоча все ж існує певний ген, який бере участь в процесі розвитку візерунків на пальцях, а також розвитку потових залоз, а саме *SMARCAD1*.

SMARCAD1 (англ. *SWI/SNF-related, matrix-associated actin-dependent regulator of chromatin, subfamily a, containing DEAD/H box 1*) – білок, який кодується однойменним геном, розташованим у людей на короткому плечі 4-ї хромосоми. Довжина поліпептидного ланцюга білка становить 1 026 амінокислот, а молекулярна маса — 117402.

Кодований геном білок за функціями належить до гідролаз, геліказ, регуляторів хроматину, фосфопротеїнів. Задіяний у таких біологічних

процесах як пошкодження ДНК, репарація ДНК, поліморфізм, ацетиляція, альтернативний сплайсинг. Білок зв'язується з АТФ, нуклеотидами, ДНК. Локалізований у ядрі, хромосомах [2].

Це рідкісне захворювання було виявлено у родині Саркер (Швейцарія). Вперше про нього стало широко відомо у 2007 році, коли до швейцарського дерматолога Пітера Ітіна прийшла молода жінка, яка мала проблеми з в'їздом до США. Її обличчя відповідало фотографії в паспорті, але митники не змогли зафіксувати її відбитки пальців, оскільки вони були відсутні. Під час огляду професор Ітін виявив, що жінка та вісім членів її родини мали однакові дивні симптоми - плоскі подушечки пальців та зменшену кількість потових залоз в руках. Працюючи з іншим дерматологом Ілаєм Шпрехером та аспіранткою Джанною Носбек, професор Ітін розглянув ДНК 16 членів сім'ї - семи з відбитками пальців і дев'яти без.

У 2011 році команда звернула увагу на ген SMARCAD1, який мутував у дев'ятох членів сім'ї без відбитків, і визначила його причиною рідкісної хвороби. На той час про ген практично нічого не було відомо. Судячи з усього, мутація не спричиняла жодних інших наслідків для здоров'я, окрім впливу на руки. Мутація, яку вони шукали, вплинула на ген, про який, за словами професора Шпрехера, ніхто нічого не знав - саме тому на це знадобилися роки. До того ж, мутація вплинула на дуже специфічну частину гена, яка "вочевидь не мала жодної функції в гені, який також не має функції".

Захворювання отримало назву адерматогліфія, але професор Ітін ще назвав її "хворобою затримки імміграції" після того, як внаслідок захворювання перші хворі не змогли потрапити до США [3].

Отже, можна зробити висновок, що дане питання ще потребує ретельного вивчення у колах як науковців, так і експертів-практиків. На сьогодні, ця хвороба може не лише ускладнити перетин кордону певним особам, які мають це генне захворювання, а й унеможливити ідентифікацію особи в рамках проведення судової дактилоскопічної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Метод дерматогліфіки. URL: <https://subject.com.ua/biology/medical/90.html>
2. SMARCAD1. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SMARCAD1>
3. Як це - жити без відбитків пальців. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55459481>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТА ВИЛУЧЕННЯ ОКРЕМИХ СЕРВЕРНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ ЗБЕРІГАННЯ ДАНИХ

Сергій Олександрович БИЧКОВ,

*заступник завідувача відділу комп'ютерно-
технічних та телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Однією із загальних проблем при проведенні дослідження серверів віртуальних контейнерів, файлових серверів, серверів баз даних є відсутність розуміння судовим експертом їх початкової конфігурації, взаємодії у локальній мережі та підключенні між собою окремих компонентів таких систем у місці, де проводиться їх вилучення. Фіксація такої інформації як мережеві налаштування маршрутизаторів, IP-адреси серверів (якщо налаштовано на статичну IP-адресу) може суттєво спростити дослідження для таких серверних систем, як мережеві дискові масиви, а також мережеві дискові масиви розширення. Такі системи зазвичай мають можливість підключення до них через мережевий інтерфейс (веб-інтерфейс, або спеціальне програмне забезпечення). Виготовлення файлів-образів з таких систем не завжди є можливим через значну кількість задіяних в неї носіїв інформації, що в свою чергу дає значний розмір виготовлених файлів-образів, який не можливо розмістити в пам'яті обладнання судового експерта. Крім того, такі системи зберігання даних не завжди використовують стандартні технології віртуалізації типу RAID, що призводить до неможливості визначення конкретного рівня віртуального RAID-масиву та об'єднання виготовлених файлів-образів у віртуальний RAID-масив за допомогою програмного забезпечення судового експерта.

Існує велика різниця в дослідженні звичайних системних блоків персональних комп'ютерів (СПБК) та деяких серверних систем, як наприклад, мережеві дискові масиви. Вона полягає у тому, що загальними методами описаними в методиках проведення досліджень для СПБК провести дослідження мережевих дискових масивів практично неможливо. Загальні методи досліджень СПБК передбачають виготовлення файлів-образів з носіїв інформації СПБК та їх подальше дослідження програмними засобами експерта. Виготовити файли-образи безпосередньо з носіїв інформації мережевих дискових масивів частіше за все неможливо в зв'язку з особливостями специфіки контролерів до яких вони під'єднані та самих інтерфейсів під'єднання. Наявне апаратне обладнання не завжди може відтворити певний контролер, що унеможливає фізичне підключення носія інформації до робочої станції експерта. Виготовлення файлів-образів шляхом завантаження в оперативну пам'ять мережевих дискових масивів спеціальних завантажувальних операційних систем на базі ядра Linux, до складу яких входить програмне забезпечення для виготовлення файлів-образів з носіїв інформації також неможливий в

зв'язку зі специфікою архітектури мережеских дискових масивів та відсутністю відповідних інтерфейсів під'єднання зовнішніх носіїв інформації.

Підключення та робота з мережевими дисковими масивами здійснюється через спеціальне програмне забезпечення, яке ідентифікує у локальній мережі дисковий масив, здійснює його конфігурацію, надає доступ до користування певним користувачам та виконує інші сервісні операції зі сховищем. Таким чином, відсутність зазначених мережеских налаштувань, які вносяться під час ініціалізації дискового масиву унеможливає отримання будь-якого доступу до інформації, яка в ньому збережена.

Окремо необхідно зазначити про фіксацію підключення між собою дискових процесорів та дискових масивів розширення. Дисковий масив розширення не може виступати як окремий об'єкт дослідження, оскільки він призначений для розширення існуючого дискового масиву і може досліджуватись тільки в сукупності з дисковими процесорами та іншими дисковими масивами розширення, які об'єднані між собою у конкретну послідовність за допомогою спеціальних кабелів через зовнішні роз'єми SAS. В такій системі дисковий процесор є керуючим пристроєм та конфігурує через мережеский інтерфейс всі інші пристрої об'єднані в загальну систему збереження даних. Тому для проведення повного дослідження таких систем вкрай важливо розуміти їх підключення на момент проведення вилучення зазначеної техніки. Рекомендується залучати до проведення вилучення спеціалістів з знаннями у певній галузі комп'ютерних мереж та систем.

Також при можливості слід фіксувати конфігурацію контролерів віртуальних RAID-масивів з метою розуміння кількості задіяних дисків у окремих масивах, а також специфікації безпосередньо самого RAID-масиву (RAID0, RAID1, RAID5, тощо). Фіксація конфігурацій налаштованих RAID-масивів серверних систем, також може суттєво полегшити проведення дослідження таких систем та спростити відтворення віртуального RAID-масиву у робочому середовищі експерта.

Слід зауважити і про те, що доступ безпосередньо до даних, які зберігаються у таких мережеских сховищах, якщо він відбувається за допомогою веб-інтерфейсу або спеціального програмного забезпечення, може бути обмежений за допомогою логіну та паролю облікового запису користувачів таких мережеских сховищ. Якщо існує можливість отримати такі авторизаційні дані їх також необхідно зафіксувати у протоколі слідчої дії.

Не менш важливим є фіксування налаштувань мережеского обладнання (роутери, маршрутизатори), яке використовується для об'єднання комп'ютерних систем, що будуть вилучатись. Розуміння того, чи було налаштоване статичне отримання IP-адреси (якщо так, необхідно зафіксувати конкретний IP-адрес присвоєний пристрою), чи динамічно за протоколом DHCP (у цьому випадку необхідно розуміти діапазон IP-адрес, що виділяються, а також підмережу) може надати можливості в ході

проведення дослідження під'єднатися до мережевого сховища, використавши конкретну IP-адресу.

Сукупність та послідовність наведених дій при проведенні слідчої дії, метою якої є вилучення окремих серверних систем із залученням спеціаліста, що володіє знаннями у певній галузі знань комп'ютерних систем та мереж, дозволять у подальшому провести більш повне та результативне дослідження.

СПЕЦИФІКА СУДОВОЇ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ВВЕЗЕНИХ З-ЗА КОРДОНУ

Валерій Олександрович БУШМІН,

*старший судовий експерт сектору
автотоварознавчих досліджень відділу
товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Євгеній Олександрович ЦАРИННИЙ,

*старший судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень лабораторії
товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної
діяльності Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Призначення транспортно-товарознавчої експертизи найчастіше відбувається з метою оцінки матеріальних збитків, завданих внаслідок пошкодження автомобіля (або іншого транспортного засобу). Також останнім часом є помітною тенденція до придбання авто на закордонних аукціонах; такі транспортні засоби досить часто мають видимі пошкодження, що спричиняє виникнення спорів між сторонами комерційного договору на ґрунті оцінки їх ринкової вартості. Внаслідок цього почастишали випадки проведення транспортно-товарознавчих експертиз у справах, пов'язаних із користуванням або купівлею-продажем імпортованих автомобілів, що були в експлуатації.

Специфіка імпортованих автомобілів, що були у використанні, як об'єкта судової товарознавчої експертизи має свій вплив на тактику її проведення. Зокрема, оцінювання ринкової вартості об'єкта ускладнюється тим, що автомобілі із США можуть оцінюватися дорожче, ніж аналогічні моделі з країн Західної Європи, завдяки можливості прослідкувати історію їх експлуатації та ремонтів. Крім того, оцінювання ускладнюється розширенням ринкової бази оцінки – для деяких марок автомобілів для об'єктивнішої оцінки потрібні не лише каталоги українських фахових ресурсів [1], але і їх комерційні та закордонні аналоги.

Оцінювання величини втрати товарної вартості транспортного засобу на дату оцінки ускладнюється тим, що імпортовані автомобілі із пошкодженням, як правило, зазнають відновлювального ремонту. Внаслідок цього точність висновку експерта залежить від достовірності

даних про митну вартість автомобіля, середньоринкову вартість ремонтно-відновлювальних робіт та запчастин, які було замінено.

До інших частих проблемних завдань товарознавчої експертизи імпортованих автомобілів відноситься визначення: дати виготовлення транспортного засобу; відповідності фактичної укомплектованості авто та зазначеної у нормативно-технічній документації; характеристик транспортного засобу згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності; відповідності проведених ремонтно-відновлювальних робіт встановленим у нормативних документах критеріям та інші [3].

Спектр вирішуваних завдань впливає на те, що автомобіль як об'єкт судової товарознавчої експертизи, навіть у рамках одиничного дослідження, вивчається декількома методами, відповідно до кожного з яких може бути проведено ряд вимірів. Транспортний засіб конструктивно містить певну кількість агрегатів, вузлів та механізмів. До основних конструктивних блоків відносяться: двигун, трансмісія, системи керування автомобілем, рама, підвіска, салон. Кожен елемент конструкції має власні маркувальні позначення, тому одним із основних завдань експертизи є, загалом, ідентифікація представленого на дослідження транспортного засобу, насамперед, через вивчення нанесених на нього маркувальних позначень. Носіями інформації про індивідуальне маркування можуть бути металеві, полімерні, паперові та інші поверхні, так і електронні блоки управління.

Об'єктивність результатів ідентифікації автомобіля, а також встановлення кореляції між характеристикам транспортного засобу, що були визначені в результаті проведення зовнішнього огляду та його ринковою вартістю на дату оцінки значно підвищується у разі використання експертом показань тахографа.

Тахограф – це електронний пристрій, який здійснює безперервну фіксацію швидкісних даних транспортного засобу, відстеження маршруту руху, часу роботи та відпочинку водія. Цінність показань тахографа для товарознавчої експертизи автомобіля зумовлена тим, що у тахограф під час встановлення на конкретний транспортний засіб записується його ідентифікаційний номер (VIN). Завдяки цьому тахограф є додатковим джерелом інформації при встановленні ідентифікаційного номера автомобіля. Крім цього, дослідження тахографа дозволяє встановити чи здійснювалося несанкціоноване втручання в об'єкт.

Разом із вивченням даних тахографа, увагу слід звертати дані електронних блоків управління системами, які фіксують коди помилок функціональних систем автомобіля, зокрема, двигуна, рульової системи, тощо. Отримання доступу до інформації у пам'яті електронних блоків транспортного засобу відбувається з допомогою діагностичного устаткування: діагностичного процесора, тестера, сканера чи, окремих випадках, панелі приладів автомобіля.

Перед отримання даних з тахографа та електронних блоків автомобіля слід провести дослідження місць з'єднання (кріплення) маркованої панелі з іншими панелями кузова або рамної конструкції з кузовом автомобіля

(якщо автомобіль рамний) на предмет заміни промаркованого на підприємстві-виробнику фрагмента панелі, знаків ідентифікаційного маркування. Зокрема, проводиться огляд з метою виявлення: слідів заміни або демонтажу маркованої панелі, двигуна та інших деталей транспортного засобу; зварних швів нестандартного (незаводського) характеру, які визначають спосіб зміни та подальший облік маркувань на деталях; слідів хімічного травлення, які застосовуються для відновлення первісного вмісту маркувального позначення.

При застосуванні методів, які не впливають на стан об'єкта дослідження, проводиться дослідження ідентифікаційного маркування, записаного в електронних блоках управління. Отримані результати дозволяють не тільки виявити ідентифікаційний номер, записаний у блоці управління, але й перевірити факт можливої зміни заводських маркувальних позначень. Розбіжність маркування, записаного в електронному блоці, зі знаками ідентифікаційного номера на маркованій панелі та маркувальних табличках може свідчити про зміну маркувальних позначень автомобіля.

Під час огляду установлюється візуальна відповідність ідентифікаційного номера (VIN) даним, зазначеним у реєстраційних документах. При ідентифікації транспортного засобу установлювалися його марка, модель, модифікація, об'єм двигуна, дата виготовлення, його комплектність. Оцінка здійснюється переважно із застосуванням бази оцінки, яка відповідає ринковій вартості. Ринкова вартість визначається із урахуванням ідентифікаційних даних транспортного засобу та його технічного стану. Ринкова вартість враховує його комплектність, укомплектованість і фактичний технічний стан, термін експлуатації, величину пробігу, умови, в яких він експлуатувався (зберігався), особливості кон'юнктури ринку регіону [2, с. 169].

Визначення дати виробництва автомобіля проводиться на основі відомостей від виробника, які вказуються у VIN-коді. Відповідно до п.6.3.2. Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів (далі – Методика) про рік виготовлення повідомляють останні 8 знаків VIN-коду (за даними виробника). Якщо календарну дату виготовлення визначити неможливо, то за основу береться модельний рік виготовлення, визначений за його VIN-кодом, з урахуванням календарної дати першого документального підтвердження будь-якої дії з даним КТЗ, що зазначена у супровідних документах (дати придбання, дати оформлення митних документів, дати першої реєстрації КТЗ тощо) [4].

У разі якщо маркування різних складових частин транспортного засобу мають значні розбіжності у даті виготовлення, експерт може приймати їх як джерело інформації у сукупності.

Відповідно до Методичних рекомендацій, визначення ринкової ціни імпортованого автомобіля, що був у використанні доцільно здійснювати за порівняльним підходом. Виключеннями із цього правила є експертиза спеціалізованих або пошкоджених (розукомплектованих) автомобілів, коли доцільно застосувати витратний або комбінований порівняльно-витратний метод.

Маючи за основу відомості про ринкові ціни аналогічних транспортних засобів, експерт повинен виявити фактори, які впливають на підвищення / зниження вартості об'єкта експертизи. У якості методологічно-нормативної для оцінки таких факторів експерт повинен слід використовувати такі показники: коефіцієнт приведення вартості до його вартості в країні придбання (табл. 3.6 Додатку 3 Методики); процент додаткового збільшення / зменшення ринкової вартості КТЗ залежно від умов догляду, зберігання та експлуатації та залежно від наявності дефектів кузова, кабіни, рами (Додаток 4 Методики); рекомендовану вартість однієї нормо-години ремонтних робіт для легкових автомобілів (табл. 6.3 Додатку 6 Методики); оціночну трудомісткість відновлювального ремонту складових частин кузовів, кабін та рам легкового автомобіля (Додаток 7 Методики) [4].

Узагальнення вищенаведеного дозволяє констатувати, що автомобіль є джерелом різноманітної інформації, і в залежності від індивідуальної сукупності маркувань на представленому транспортному засобі, його конструктивних особливостей експерт вибудовує індивідуальний методичний підхід до дослідження об'єкта експертизи, спираючись на розроблений та рекомендований алгоритм. Об'єктивність результатів ідентифікації автомобіля, а також встановлення кореляції між характеристикам транспортного засобу, що були визначені в результаті проведення зовнішнього огляду та його ринковою вартістю на дату оцінки значно підвищується у разі використання експертом показань електронних блоків управління системами автомобіля.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні коефіцієнтів зниження / зменшення вартості легкових автомобілів у межах судової транспортно-товарознавчої експертизи.

Список використаних джерел:

1. Довідник "Бюлетень автотоварознавця" №124. Інформаційно-обчислювальний центр Союзу експертів України: веб-сайт. URL: <https://ivc.in.ua/?p=1654> (дата звернення: 21.06.2022).
2. Микитин О.З. Особливості транспортно-товарознавчої експертизи транспортних засобів, що ввозять із США та Канади. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2020. №23. С. 166-174.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5; у ред. Наказу від 26.12.2012 № 1950/5; із змін., внес. Наказом № 2770/5 від 05.08.2021. Законодавство України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print> (дата звернення: 17.06.2022).
4. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів: Наказ Міністерства юстиції України від 24.11.2003 № 142/5/2092; із змін., внес. Наказом № 3207/5/1033 від 21.10.2019. Законодавство України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text> (дата звернення: 21.06.2022).

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СПОСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОРГАНІВ СЛУХУ СТІЛЬЦЯ

Володимир Вікторович ГРІДА,

*судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Євген Петрович СЕМЕНЕНКО,

*судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Стрільба з будь-якої вогнепальної зброї завжди супроводжується голосним звуком. Тому вуха стрільця завжди піддаються небезпечному для здоров'я шумового впливу, особливо під час стрільби в закритих приміщеннях. І саме тому одним з головних завдань стрільця є захист органів слуху.

Під час пострілу видається звук на дуже короткий час, але з великою кількістю звукових хвиль у верхніх діапазонах. Небезпека звуків для органу слуху визначається рівнем звукового тиску. Це математична величина, що виражається в децибелах – дБ (dB). Рівень інтенсивності (або звукового тиску) у децибелах не завжди відповідає фізіологічному відчуттю гучності звуку, тому що чутливість органів слуху людини не однакова до звуків різних частот. Потужність звуку в дулі вогнепальної зброї може сягати 150 дБ (A), а у вухах стрільця – всього на 10 дБ (A) менше. В таких умовах навіть один постріл може стати причиною незворотних порушень слуху. Ще вище навантаження на стрільбищі або на стрілецькому стенді, в тирі через велику кількість пострілів і їх відображень. Через занадто гучний шум ушкодження виникають, в першу чергу, у внутрішньому вусі. При цьому слід зазначити, що починаючи вже з 85 дБ (A), при тривалому навантаженні настають незворотні порушення слуху, а звук пострілу вогнепальної зброї може створювати рівень шуму понад 150-170 дБ (A).

Найбільш простий та поширений спосіб індивідуального захисту органів слуху стрільця – це застосування протишумних вкладишів, а також навушників. Зараз зупинимось детальніше на кожному з цих видів.

У першу групу входять протишумні вкладиші, або так звані беруші. Вони виготовляються фіксованої і змінюваної форми. Зазвичай, протишумні вкладиші для стрільби виготовляють із пластику. Також можна зустріти моделі з полімерної глини, силікону, поліуретанового пінопласту. Ними звичайно користуються для захисту слуху від шуму низьких частот, що вважаються найбільш шкідливими для людини (низькі частоти, при однаковій гучності звуків, здаються тихіше). З недоліків можна назвати

індивідуальність використання. Тобто, не можна нікому давати свої вкладиші, оскільки вони знаходяться в тісному контакті зі шкірою, піддаються впливу вушної сірки. Ще один мінус полягає в тому, що цей захист слуху деяким чином знижує безпеку самого стрільця, бо крім зниження шуму пострілу, вони блокують і інші звуки. Тому людина не чує попереджувальні сигнали, звернення співробітників тощо.

Серед переваг протишумних вкладишів можна відмітити їх невеликі габарити – їх можна вмістити у кишеню. В разі забруднення їх нескладно почистити. Наприклад, стрілецькі протишумні вкладиші з наголів'ям “Radians Rad Band” являють собою змінні багаторазові силіконові насадки з запатентованою технологією “Jelli”™ [1]. Рейтинг шумозаглушення таких моделей 23 дБ. Також пластикові протишумні вкладиші пластинчастої форми дозволяють користувачеві сприймати мову, але при цьому ефективно придушують шкідливі шумові піки. Ця ж властивість є важливою перевагою у разі протишумних вкладишів “EP3 Sonic Defenders”™ [2].

До другої групи можна віднести навушники, найбільш простою формою яких є вкладиші-капсули. Однією з головних захисних характеристик таких вкладишів є їх вага. Справа в тому, що чим більше вага капсули, тим кращий захист вона забезпечує. Розрізняють пасивні та активні капсульні навушники. У пасивних навушників зазвичай пластиковий корпус з пінопластовими вкладишами. Важливим елементом з точки зору комфортності вкладишів-капсул, або як їх ще називають - міні-навушників, є те, що вони можуть оснащуватись несучими дужками, що виготовляються з пластмаси.

Протишумні вкладиші – ідеальний варіант для аматорського рівня. Вони підійдуть людям, які стріляють не особливо часто, і для яких стрільба є захопленням для розваги. Їх добре використовувати, наприклад, в тирі або під час полювання на нехижих звірів. Але тим, хто пов'язаний зі стрільбиною професійно (військовослужбовцям, стрілецьким інструкторам і т. і.), буде потрібен більш надійний захист органів слуху. Таким чином, перевага протишумних вкладишів полягає в тому, що вони легкі, не займають багато місця, їх можна всюди носити з собою. Але в них є один серйозний недолік – протишумні вкладиші швидко забруднюються і у них короткий термін служби. Ще одним недоліком є те, що знижуючи шумовий тиск на десятки дБ (А), вони не можуть захистити кістки черепа навколо вуха, які теж є провідниками звукових хвиль.

Третя група – спеціальні захисні навушники – більш надійна категорія захисту органів слуху. Такий захист слуху надягається на голову і знаходиться з зовнішньої сторони вуха, на відміну від протишумних вкладишів, що вони вставляються у вушний канал. Ці пристрої теж розрізняються на пасивні та активні засоби захисту, що відрізняються між собою по функціональності. До переваг цих засобів індивідуального захисту органів слуху відносять високий захисний ефект, широкий асортимент і розширені функціональні можливості. Наприклад, активні навушники для стрільби часто доповнені системами радіозв'язку та іншими корисними

опціями. З недоліків можна назвати лише високу ціну і досить великі розміри, в порівнянні з протишумними вкладишами.

Отже, при виборі засобів захисту необхідно враховувати тип стрілецької зброї. Аналіз сили звуку при роботі з різними видами боєприпасів дав досить цікаві і несподівані результати. З'ясувалося, що немає надто великої різниці щодо гучності пострілів патронами основних калібрів мисливської стрілецької зброї, але при використанні короткого ствола патрони з великим пороховим зарядом видають більш гучний звук. Саме тому для забезпечення максимального захисту сьогодні у виробництві першокласних навушників потрібно використовувати виключно високоякісні матеріали та інноваційні технології, завдяки яким вдається захистити органи слуху стрільця від сторонніх шумів.

Список використаних джерел:

1. Radians Rad-Band. URL: <https://www.radians.com/products/radians-radband-2-banded-earplugs>
2. Беруши активные стрелковые Sure Fire EP3 Sonic Defenders URL: <https://punisher.com.ua/ru/berushi-aktivnye-strelkovye-surefire-ep3-sonic-defenders/>

АКТУАЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ОСІБ ЗА ГОЛОСОМ ТА МОВЛЕННЯМ

Любов Юріївна ДОЛЖЕНКО,

*судовий експерт сектору дослідження звуко- та
відеозапису відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

В умовах значного зростання рівня злочинності в Україні на теперішній час особливу роль в розслідуванні відіграє інформація, що характеризує різні сторони злочину, який вчиняється, а також характеризує особистість осіб, які його вчинили. Одним із найбільш ефективних засобів отримання такої інформації виступають криміналістичні обліки як різновид інформаційного забезпечення діяльності підрозділів ОВС при розслідуванні злочинів.

Одним із засобів збирання такої інформації виступає саме кримінальна реєстрація.

Метою кримінальної реєстрації є: накопичення корисної інформації для розкриття, розслідування й попередження злочинів; забезпечення умов ідентифікації об'єктів за допомогою облікових матеріалів; сприяння розшуку об'єктів, інформація про які міститься в реєстраційних масивах; надання у розпорядження карного розшуку, інших оперативних служб органів внутрішніх справ, слідчих та судових органів доказової, довідкової й іншої орієнтуючої інформації [1, с. 16].

Одним із проявів кримінальної реєстрації виступають криміналістичні обліки. Вони призначені для забезпечення діяльності ОВС при розслідуванні злочинів.

Ведення криміналістичних обліків – це один із найважливіших видів практичної діяльності правоохоронних органів, зокрема експертної служби МВС України, який відображає загальний рівень реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів [1, с. 8].

Затребуваним в умовах сьогодення є облік голосів і мовлення людини. Зростає кількість психічно хворих осіб, осіб в стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, які телефоном повідомляють про загрози мінування, а також телефонних шахраїв, вимагачів і інших злочинців, для виявлення яких допомагає облік голосів та мовлення.

Основні положення формування системи реєстрації об'єктів та (або) відомостей про них, порядок їх використання при розкритті, розслідуванні скоєних злочинів та профілактиці злочинності регламентується Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України [2].

Даний облік як і інші обліки експертної служби функціонують на трьох рівнях: центральному – (у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України); обласному – (у науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах); місцевому – (у підрозділах з експертно-криміналістичного забезпечення роботи).

Але фактично, оскільки деяких служб вже не існує, обліки здійснюються тільки на двох рівнях: центральному та обласному.

Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їх копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з органів досудового розслідування, прокуратури, судів, підрозділів, які відповідно до чинного законодавства мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, а також Національного банку України.

Сучасні технічні засоби дозволяють здійснювати звукозапис з телефонного трафіку, телевізійних та телекомунікаційних систем та їх частин як контактено – шляхом безпосереднього підключення, так і дистанційно – шляхом зняття звукових коливань з різних об'єктів (шибок, тонких стінних перегородок, працюючих агрегатів тощо) [3].

Голос і мовлення людини з давніх часів використовувалися для розслідування злочинів і викриття злочинців. На даний час найчастіше застосовується шляхом проведення пред'явлення для впізнання за мовленнєвим матеріалом (який зафіксований в аудіо чи відеозаписах або проведений за безпосередньої участі особи, що впізнається) та проведенням судової експертизи відео- та звукозапису.

В Україні функціонує криміналістичний облік голосів і мовлення людини. Цей облік формується з інформаційно-пошукових колекцій: голосів і мовлення, які формуються із записів голосів і мовлення осіб, що передають повідомлення (у тому числі завідомо неправдиві) про загрозу безпеці громадян та інші суспільно небезпечні діяння; голосів і мовлення осіб, щодо яких встановлено факти передачі повідомлень (у т.ч. завідомо неправдивих) про загрозу безпеці громадян та інші суспільно небезпечні діяння [2].

Анонімні повідомлення, які передаються експерту разом з порівняльними зразками, підлягають ідентифікаційному дослідженню.

Анонімні повідомлення, які надаються експерту без порівняльних зразків голосу та мовлення підозрюваного, підлягають лише діагностичним дослідженням, що уповільнює розкриття вчиненого злочину.

За допомогою діагностичного дослідження можна лише відповісти на питання: “чи брав участь громадянин “А” у розмові? Якщо так, то які саме слова та фрази ним промовлені?”. Але цього недостатньо для виявлення злочинця.

Отже, можна сказати, що ідентифікація особи за голосом та мовленням широко застосовуються у криміналістичній реєстрації та є актуальним способом встановлення криміналістично-значущої інформації. Але існують деякі проблеми, які потребують часу та врегулювання їх на нормативному рівні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальна реєстрація та криміналістичні обліки: курс лекцій / Кофанов А.В., Мендус С.І., Свобода Є.Ю., Індюкова В.В. Київ: ТОВ “Три К”, 2011. 148 с.
2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 06.07.2022).
3. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2022. 286 с.

ПРО ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Ірина Геннадіївна ЗАВДОВ'ЄВА,

*завідувач відділу економічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Одним із завдань вдосконалення експертної практики є постійне підвищення професійного рівня судових експертів. Нові вимоги, методи та підходи у розкритті злочинів вимагають системного поповнення спеціальних знань й оволодіння сучасними методами дослідження.

Розглядаючи питання професійної підготовки, не можна залишити без уваги і проблему професійного відбору судових експертів. Вплив людського чинника як потенційного джерела виникнення експертної помилки у криміналістичній літературі розглядалося багатьма вченими. Так, зарубіжні науковці А. М. Christensen, С. М. Crowder, S.D. Ousley, М.М. Houck [1] досліджують помилки, класифікуючи їх за потенційними джерелами виникнення, а саме: помилки, як прояв людського чинника (*“practitioner error”*), помилки приладів (*“instrument error”*), статистичні помилки (*“statistical error”*), помилки методу (*“method error”*). Проявом людського чинника є помилка оператора, що може бути випадковою або систематичною, а також пов'язаною з недбалістю чи некомпетентністю. Здебільшого вона є ненавмисною і такою, що не піддається кількісній оцінці. Помилка оператора може виникнути, коли переносять чи записують дані, у результаті невмілого використання приладів, неправильного вибору або застосування методу. Такі помилки дуже складно оцінити, оскільки в науковому сенсі вони не є помилками. Проте їх значення можна зменшити, застосовуючи відповідні процедури системи контролю якості, підвищуючи кваліфікацію персоналу, дотримуючись вимог методики проведення дослідження, тощо.

Спроможність запобігти експертних помилок в основному залежить від специфіки того чи іншого виду судової експертизи. В загальному вигляді В.О. Горбенко зі співавторами запропоновано шляхи щодо мінімізації впливу експертних помилок та забезпечення достовірності отриманих при дослідженні результатів [2].

В тому числі, важливим аспектом цієї проблеми є необхідність уважного підходу до відбору кадрів судових експертів.

Професійна придатність особи до діяльності в галузі судової експертизи може розглядатися в різних аспектах: з погляду його психологічних якостей; з погляду етики експертної діяльності; з погляду загальних питань професійної підготовки та структури його спеціальних знань.

Відомо, що особистість проявляється у діяльності, яка оцінюється через результат. Результат діяльності судового експерта визначається успішністю його професійної діяльності. Він залежить як від кваліфікації

експерта, так і від його особистісних якостей, ступеня їхнього розвитку та управління ними.

Крім того, процесуальний статус експерта передбачає, що він дає висновки по поставленим питанням від свого імені та несе за них особисту відповідальність. Це означає, що експерт формулює висновок у тому випадку, якщо повністю переконаний у правильності проведених ним досліджень. Саме принцип внутрішнього переконання є основою об'єктивності висновку експерта.

У свою чергу, зміст внутрішнього переконання судового експерта можна визначити як психічний стан, який утворюється в результаті дослідження матеріалів провадження з використанням спеціальних знань і виявляється у впевненості в тому, що зроблені ним висновки відповідають об'єктивній дійсності.

Тому, прийняти рішення з урахуванням внутрішнього переконання - означає усвідомити єдину правильність затверджуваного чи заперечуваного, мати обґрунтовану впевненість у істинності своїх думок й мати у своєму розпорядженні необхідний цього матеріал [3].

Не слід забувати, що, будучи цілеспрямованою психологічною діяльністю, процес формування внутрішнього експертного переконання носить чітко виражений вольовий характер і триває протягом усього часу проведення експертизи.

Таким чином, психологічні якості, які необхідні судовим експертам, як правило, формуються в процесі їхньої практичної діяльності. Вважається, що якщо протягом тривалого часу в експерта не сформувалася спостережливість, уважність, логічне мислення, то успішна робота в галузі судової експертизи неможлива через ризик постійних помилок і краще змінити професію [4].

Серед якостей, які також однозначно виключають можливість займатися експертною діяльністю, тобто визначають професійну непридатність експерта, слід назвати психічну неповноцінність та наявність дефектів органів чуття. Наприклад, важкі дефекти органів зору визначають непридатність особи для професії експерта-криміналіста.

Серед психофізіологічних якостей судового експерта слід назвати емоційну врівноваженість, здатність до зосередження, психологічну витривалість, здатність швидко перемикатися з одного завдання інше тощо.

Під час підбору кадрів мають бути використані наукові методи. У психології існують і застосовуються такі методи, за допомогою яких визначають властиві особі якості, необхідні для виконання певного виду діяльності: тестування, бесіда, спостереження, метод узагальнення незалежних характеристик, експериментальна перевірка психофізичних якостей.

Таким чином, вивчення психофізіологічних особливостей, необхідних для виконання роботи судового експерта, повинно здійснюватися спільними зусиллями професійних психологів та вчених в галузі теорії судової експертизи.

Список використаних джерел:

Christensen AM, Crowder CM, Houck MM, Ousley SD. Error, error rates and their meanings in forensic science. Proceedings of the 63rd Annual Meeting of the American Academy of Forensic Sciences, 2011 Feb 21–26; Chicago, IL. Colorado Springs, CO: American Academy of Forensic Sciences, 2011.

2. Завдов'єва І.Г., Горбенко В.О., Дяченко О.М., Черкашина Н.О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. Вип. 2, 2018. С.31-40.

3. Арсеньев В.Д. К вопросу о внутреннем убеждении судебного эксперта. М.:ВНИИСС, 1982. С.147

4. Абрамова В.М. Значення професійних якостей судового експерта для подолання помилок при проведенні експертиз. // Збірник матеріалів круглого столу. К.: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2014. С.8-11

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА У ГАЛУЗІ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ОКРЕМИХ ЕТАПАХ OSINT РОЗСЛІДУВАНЬ

Олексій Андрійович КОЖЕВНИКОВ,

*завідувач відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Суттєвим чинником, що впливає на ефективну боротьбу з тероризмом в умовах воєнного стану, є своєчасне та якісне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єктів розслідування. Одним з перспективних джерел для отримання корисної та значущої (для кримінального провадження) інформації можна розглядати технологію отримання даних під назвою Open source intelligence (OSINT) – розвідка на основі аналізу відкритих джерел інформації. Базова ідея OSINT – цілеспрямований збір інформації щодо об'єкта зацікавленості з метою подальшої обробки та різновекторного контент-аналізу отриманих даних (створення “портрету” особи, виявлення неочевидних фактів чи зв'язків, прогноз її поведінки тощо)[1].

Процес пошуку та добування даних з використанням наведеної технології не є шаблонним, проте в ньому можна виділити окремі умовні етапи: підготовчі дії, збирання даних, порівняння даних, оцінка та обробка, аналіз, підготовка висновків.

Збирання інформації з відкритих джерел розпочинається з вивчення вхідних даних, або визначення ідентифікаторів, що окреслюють об'єкт пошуку. На цьому етапі аналізуються можливі напрямки пошуку та логічні зв'язки між вхідними даними, які здатні підвищити ефективність застосовуваних рішень. Зображення зовнішнього вигляду людини є достатньо поширеним ідентифікатором OSINT розслідувань [2,3, 4].

В процесі OSINT пошуку на етапах підготовчих дій, а також порівняння даних, критично важливим є використання спеціальних знань для повного, всебічного та науково-обґрунтованого вивчення відображень зовнішності людини. Специфікою даного виду розслідувань є потреба у якісному та водночас оперативному опрацюванні значної кількості зображень зовнішності з метою розмежування “схожих” та “тотожних” осіб [5, с. 23-24]. Наслідком попереднього хибного висновку, щодо тотожності/відмінності зображень осіб, яке ґрунтується на підставі суб'єктивного сприйняття ознак зовнішності, може бути некоректний кінцевий результат розслідування [6].

Структура зовнішнього вигляду людини складна й містить систему елементів – частин, деталей зовнішнього вигляду, які можуть бути цілком виразно виділені при візуальному вивченні. Криміналістично значущими елементами є помітні деталі зовнішньої будови органів і ділянок голови, обличчя, тіла, кінцівок людини, предметів одягу й носильних речей, наочні функціональні прояви людини, загальнофізичні дані (стать, вік та ін.).

З точки зору криміналістики зовнішній вигляд людини є предметом вивчення криміналістичної габітоскопії, що досліджує закономірності відображення ознак зовнішності людини на різних носіях інформації, розробляє рекомендації щодо застосування техніко-криміналістичних засобів та методів збирання, дослідження та використання даних про зовнішність з метою встановлення істини у кримінальному провадженні [7]. Найбільш суттєва роль в ідентифікації особи належить криміналістичній портретній експертизі, за результатами проведення якої встановлюється факт тотожності. Уповноваженими на проведення даного виду досліджень є спеціалісти, що мають кваліфікацію за експертною спеціальністю 6.2 “Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями” [8].

Під час проведення ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями вирішується *дві основні групи завдань* – ідентифікаційні та діагностичні:

- ідентифікаційні завдання - встановлення тотожності або відмінності осіб, зображених на фото/відеозаписах або інших об’єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини.

- діагностичні завдання – встановлення факту придатності/непридатності для ідентифікації за ознаками зовнішності, визначення расово-етнічної, статевої, вікової належності людини.

В науковій літературі спеціальні знання визначаються як результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності в конкретній професії та спеціальності. Загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні — судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій [9, с. 278–286]. З огляду на специфіку проведення OSINT розслідувань найбільш оптимальною формою використання спеціальних знань у галузі габітоскопії є консультація спеціаліста під час проведення слідчої дії.

Проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що розвідувальна діяльність із використанням відкритих джерел збільшує можливості спеціальних служб, але в її роботі є критичні компоненти, на які необхідно звернути увагу. Найбільш вагомим є об’єктивна потреба в кваліфікованому експертному вивченні зовнішності осіб на окремих етапах OSINT розслідувань, що підвищує ефективність та результативність процесу прийняття кінцевих рішень.

Список використаних джерел:

1. Буслов П. В., Зоренко Д. С., Рябуха Ю. М. Використання технологій OSINT для отримання пошукової інформації : практичний poradnik. Х.: ІПЮК для СБ України, 2021. 28 с.
2. Шепітько В. Ю., Білоус В. В. Роль сучасних інформаційних технологій у встановленні особи злочинця. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 14. С. 5–11.
3. Ідентифікація російського військового-мародера з Polaroid та виправлення помилки Мінцифри. URL <https://informnapalm.org/ua/identyfikatsiia-rosiiskoho-viiskovo/> (дата звернення: 17.08.2022).

4. Мародерство в Бучі: встановлені особи 10 військових рф. URL <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/02/novyna/suspilstvo/maroderstvo-buchi-vstanovleni-osoby-10-vijskovux-rf> (дата звернення: 17.08.2022).
5. С.О. Шевцов, О.А. Кожевніков. Консультації спеціаліста на стадії досудового розслідування : практ. посібник / М-во внутр. справ України; Експертна служба; Харківський наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр./ Харків, 2020. 43 с.
6. Каткування та вбивство українського полоненого: Molfar ідентифікує військових злочинців URL <https://www.molfar.global/blog/terrorist> (дата звернення: 17.08.2022).
7. Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пяковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Філія вид-ва “Право”, 2020. 752 с.
8. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. Ковальов К.М., Коструб А.М., Павленко О.С., Чашницька Т.Г. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021 48 с.: з іл.;
9. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наталія Миколаївна КОСМІНА,

*завідувач відділу дослідження матеріалів,
речовин і виробів Харківського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, що закріплено на конституційному рівні (ст. 16 Конституції України) [1].

Довгий час вважалося, що природа сама здатна піклуватися про себе. Сьогодні стає ясно, що це - загальна помилка. Людина вже давно стерла межі між природним і штучним, підпорядкувавши технологіям навіть власну природу. Влада над природою зробила нас - людей - об'єктами техніки [2, с.33].

Сучасні технології дозволяють людині перетворювати природу. Ми навчилися створювати нові форми життя, нові способи взаємодії з навколишнім середовищем, нові методи контролю над виникненням і розвитком живого. Але такого роду втручання призвели до створення нової стадії розвитку людини, на якій наша людська природа вже не завжди може бути названа "людською". Перетворюючи навколишнє середовище, ми стали перетворювати свою власну природу. Прогрес кидає виклик традиційним поняттям про життя, існуючій моралі і взаєминам між людьми.

В Україні спостерігаються суттєві регіональні відмінності екологічного навантаження та сучасного стану екологічної безпеки територій, що обумовлено різноманітністю природокористування та господарською діяльністю населення. Екологічні проблеми суттєво обмежують соціально-економічний розвиток суспільства, котрий знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з якістю навколишнього природного середовища. Розвиток збалансованої системи раціонального природокористування, у поєднанні з адекватною структурною перебудовою промислового потенціалу, що враховує мінімізацію антропогенного навантаження і забезпечення соціальної захищеності людини стане основою забезпечення і стабільного суспільного розвитку держави.

На підставі проведеного аналізу до найбільш суттєвих факторів забруднення, відносяться: 1) забрудненість території агрохімікатами, які можуть не тільки допомогти задоволенню зростання попиту на продовольчі продукти у світі, але й залишити спадщину у вигляді забруднення ґрунтів та деградованих агроєкосистем; 2) бойові дії, які проходили/проходять на території України.

В результаті збройної агресії Російської Федерації проти України на звільнених територіях Донецької та Луганської областей, територіях, окупованих незаконними збройними формуваннями, виникли гуманітарна проблема забруднення вибухонебезпечними предметами (у тому числі

найбільш небезпечними – саморобними вибуховими пристроями) та надання допомоги жертвам, постраждалим від них. Крім того, в результаті двох світових війн та тривалої неконтрольованої військової діяльності значні території України залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами, внаслідок чого існує небезпека для життя громадян та провадження господарчої діяльності населення.

Сьогодні в світі питанню очищення територій від вибухонебезпечних предметів присвячена велика кількість наукових праць та іншого інформаційного матеріалу. Нажаль Україна через бойові дії залишилась не осторонь даної проблеми. Варто зауважити, що у спадок від Другої світової війни в землі та у водних акваторіях залишилась величезна кількість смертоносно зброї, яка не вибухнула і чекає свого часу.

Наступним суттєвим фактором забруднення є використання пестицидів. Пестициди — це хімічні сполуки, які використовуються для боротьби з небажаними рослинами, тваринами та мікроорганізмами (тобто бур'янами, комахами-шкідниками та збудниками захворювань). Пестициди, такі як гербіциди, інсектициди, фунгіциди, протимікробні та дезінфікуючі засоби, регулярно застосовуються в сільському господарстві, щоб підвищити врожайність та захистити продукцію, включаючи продукти харчування та корми для тварин, при зберіганні та транспортуванні.

При вживанні такої продукції людини і тварини піддаються впливу пестицидів у невеликих кількостях.

До особливостей пестицидів як забруднювачів навколишнього природного середовища належать такі фактори:

- неупередженість їхньої циркуляції, що зумовлено навмисністю внесення їх у середу та неможливістю встановити очисні споруди;
- неможливість значно зменшити норми внесення, оскільки пестициди втраять ефективність;
- біологічна активність, оскільки пестициди відбирають саме за цією ознакою;
- контакт із пестицидами великої кількості людей та корисних тварин;
- стійкість пестицидів у біологічних середовищах та здатність накопичуватися у харчових ланцюгах.

Хімічне забруднення ґрунтів – небезпечний вид деградації екосистеми. Воно зачіпає всі природні середовища проявляється на локальному, регіональному, глобальному рівнях; забруднюючі речовини безпосередньо впливають життєздатність всіх біологічних видів; їх надлишок викликає у живих організмів небезпечні захворювання, наслідки можуть закріплюватися генетично. Екологічна небезпека забруднення важкими металами у тому, що, будучи витягнутими з надр Землі, де вони перебували у термодинамічно стійкому стані, важкі метали входять у виробничі процеси.

Широко відомо, що надмірне використання пестицидів призводить до потрапляння до харчового ланцюга небезпечного рівня шкідливих хімічних речовин. Свіжі фрукти та овочі споживаються у дедалі більших кількостях, і саме свіжа продукція найбільш сприйнятлива до залишків пестицидів.

Безперечно, від застосування хімії у сільському господарстві людство відмовитися не може – надто великі будуть втрати врожаю. Однак використовувати ці небезпечні речовини слід розумно і лише у випадках, коли вони дійсно необхідні.

Аналізуючи вищевказане, зауважимо, що неприйняття заходів щодо контролю забруднення території нашої держави вибухонебезпечними предметами, а також різними агрохімікатами може призвести в подальшому до деградації агроєкосистем та екологічній катастрофі. Тому, важливим є визначення регіонів країни, де екологія компонентів довкілля знаходяться в найгіршому стані з метою спрямування фінансових ресурсів на впровадження природоохоронних заходів та зменшення негативного впливу на людину.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Галченко Ю.П. Экологические аспекты образования наноразмерных частиц при освоении недр. *Горный информ.-аналит. бюл.* 2007. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskie-aspekty-obrazovaniya-nanorazmernih-chastits-pri-osvoenii-nedr/viewer>

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОДЖЕННЯ З ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Максим Сергійович КУЧА,

*начальник відділу вибухотехнічних та
пожежотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Олександр Леонідович ВДОВИЧЕНКО,

*заступник начальника відділу вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Метою огляду є виявлення відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК України) [1].

Огляд місця вибуху вимагає особливої організації і має характерні особливості в виявленні, фіксації та вилученні речових доказів. Головним чином це пов'язано з різноманітністю бойових припасів, що застосовуються і їх елементів.

Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби підризу, засоби ініціювання, інші вироби та пристрої, які містять вибухові речовини [2].

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори - спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду - шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [3].

До вибухових пристроїв військового призначення належать бойові припаси, що застосовуються для знищення живої сили і техніки в бою. Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК [3].

До основних конструктивних елементів бойових припасів відносяться: корпус; спорядження (заряд вибухової речовини); підривач.

До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [3].

У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі слід призначати експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста [3].

До подій, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів, належать: повідомлення про підготовку вибуху; виявлення вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують; учинення вибуху. На території Харківської області до 24 лютого 2022 року, під час оглядів місць події, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів, найчастіше зустрічались ручні гранати, реактивні протитанкові гранати, постріли з осколковыми гранатами. Також часто зустрічались бойові припаси часів другої світової війни.

Після початку військової агресії Російської федерації на території Харківської області найчастіше зустрічаються наступні типи бойових припасів (вибухових пристроїв військового призначення), що не вибухнули або залишилися після вибуху: боєприпаси та їх конструктивні елементи до реактивних систем залпового вогню ("Град", "Ураган", "Смерч"); до керованих ракет "повітря-поверхня"; ракет до зенітних ракетних комплексів С-300. Також зустрічаються рештки балістичних та крилатих ракет після вибухів.

Безпосередній пошук вибухових матеріалів під час огляду місця події проводять спеціалісти-вибухотехніки Національної поліції України, залучення яких здійснюється лише за наявності ознак кримінального правопорушення, що передбачає в подальшому призначення вибухотехнічної експертизи. Вилучені вибухові матеріали повинен оглянути спеціаліст-вибухотехнік НПУ для визначення категорії вибухонебезпечності та надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними з метою приведення вибухових матеріалів у стан, що дозволяє їх перевезення, зберігання, дослідження [2].

У реаліях сьогодення, починаючи з 24 лютого 2022 року, у зв'язку з вторгненням Російської Федерації на територію України, а також щоденними ракетними обстрілами та бомбардуваннями, існує недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів для оглядів місць подій, пов'язаних із застосуванням та виявленням вибухових матеріалів. Тому, при огляді вибухових матеріалів можуть бути залучені відповідні спеціалісти за напрямками озброєння, а саме: спеціалісти із застосування ракетних військ та артилерії; піротехніки ДСНС України; спеціалісти військової авіації. Приймаючи до уваги, що майже всі вони приймають участь у

захисті України, то доцільно до оглядів місць подій із застосуванням бойових припасів залучати експертів-вибухотехніків НДЕКЦ МВС України із експертною спеціальністю 5.2 "Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху".

Працівники поліції, які безпосередньо беруть участь в огляді місця події, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, захисні шоломи тощо), а також спеціальним одягом та взуттям.

Якщо серед залишків наявні вибухові матеріали, категорія вибухонебезпечності яких дозволяє їх подальше перевезення, зберігання та дослідження, на такі вибухові матеріали (у тому числі проби вибухових речовин) складається довідка про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів. Довідка про категорію вибухонебезпечності складається на кожне впакування і зберігається разом із цим упакуванням. Вилучені з місця події вибухові матеріали в розрядженому стані упаковуються слідчим за участю спеціаліста-вибухотехніка Національної поліції України (далі - НПУ) та криміналіста.

У разі виявлення вибухових матеріалів, категорія вибухонебезпечності яких не дозволяє їх направлення на експертизу, а потребує їх негайного знешкодження чи руйнування на місці виявлення (з дослідженням надалі залишків), після прийняття рішення про знешкодження (руйнування) вибухонебезпечного предмета (або речовини) проводять відповідні спеціальні вибухотехнічні роботи. З метою забезпечення якісного проведення експертизи фіксується максимальна кількість геометричних параметрів об'єкта. При цьому враховується оцінювання ризику та ступінь небезпеки.

У разі виявлення вибухових речовин спеціалісти-вибухотехніки НПУ відбирають проби вибухових речовин та складають Довідку про категорію вибухонебезпечності. У разі неможливості відбору проби вибухової речовини здійснюється її змив. При огляді місця вибуху в будівлі Харківської обласної державної адміністрації, вилучався уламок стіни з залишками кіптяви за якими в подальшому встановлювалась вибухова речовина, якою був споряджений вибуховий пристрій.

Забороняється втручатися в дії спеціалістів-вибухотехніків НПУ та відвертати їх увагу під час безпосереднього розрядження, руйнування або знищення вибухових матеріалів, а також давати доручення щодо прискорення проведення спеціальних вибухотехнічних робіт.

Зауважимо, що якісний і кваліфікований огляд місця вибуху, детальна фіксація обставин вчинення злочину та правильне вилучення речових доказів сприятиме подальшому належному їх дослідженню експертним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Інструкція "Про поводження з ВМ в органах і підрозділах НП України та підрозділах Експертної служби МВС України", затверджена Наказом МВС № 691 від 19.08.2019 року,

zareestrovana v Ministerstvi yustitsii Ukrainy 4 zhovtnya 2019 r. za № 1081/34052 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text>

3. Постанова пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002: “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Катерина Євгенівна МАКАРУК,

*головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

Використання засобів пошуку Google. Google дуже уважно ставиться до захисту інтелектуальної власності і пропонує користувачам сервісу кілька методів захисту свого контенту на сторінках Інтернет. Наприклад, використання оптимізації сайтів за допомогою створення анкор-посилань для фіксації унікального контенту сайту або використання зв'язки з Google бізнес-акаунтом [1, 2].

Алгоритми індексування пошуковими роботами при створенні анкор-посилань, або анкор-аркушів для опису зображення, ефективно фіксують джерело походження інформації. Для створення анкор-посилань необхідно написати унікальні частини тексту на сторінках сайту, відзначити їх як анкор-посилання. Пошукові роботи Google при індексації відзначають матеріал веб сторінок, як першоджерело.

Захист авторства за допомогою фіксації метаданих зображень. Метадані EXIF (Exchangeable Image File Format), які прив'язані до властивостей графічного файлу, містять відомості про модель камери, її виробника, про дату та час створення знімка, витримки та діафрагму. Ці дані створюються автоматично при перетворенні необробленого "RAW-формату" цифрової фотоапарата в будь-який інший графічний формат, наприклад, "JPEG формат", "TIFF формат" та наступного запису файлу фотозображення. Автору необхідно лише мати певні навички роботи з графічними редакторами, щоб додати до метаданих унікальну інформацію про себе.

Якщо автор знімка має досвід роботи з редактором IPTC, він може зробити пакетну обробку необробленого фотоматеріалу, без вказівки основних технічних параметрів, а лише відзначаючи своє авторство на кожному знімку.

Однак, слід враховувати, що існує безліч редакторів метаданих, і досвідчений користувач може легко змінити метадані, що вже існують, на будь-які інші, що сильно ускладнює встановити оригінал графічного файлу.

Накладення водяного знака на зображення. Прозоре накладення водяного знака на зображення у вигляді підпису, напису чи логотипу - один із зручних способів захисту зображення від копіювання на веб-порталі.

Водяний знак можна накласти за допомогою різних графічних редакторів, таких як Adobe Photoshop, Watermark [3, 4].

Такий програмний додаток, як Digimarc, кодує водяний знак у візуальний шум, який можна розглянути тільки за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Досить важко позбутися зображення від водяного знака, навіть маючи досвід роботи з професійними графічними редакторами. У деяких випадках складність видалення водяного знака із зображення може перевищити цінність самого зображення.

Однак, останнім часом зазначений метод захисту графічних зображень в Інтернеті стає менш популярним через те, що водяний знак псує саме зображення і автори намагаються уникати такого захисту.

Заборона контекстного меню, прозоре зображення або порожній файл замість картинки. Контекстне меню картинки дає кілька варіантів для копіювання фото, а саме: “Зберегти картинку як...” або “Копіювати URL-адреси картинки”.

Змінюючи код веб-сторінки за допомогою JavaScript, jQuery, CSS, плагінів AntiCopy (для Joomla) або No Right Click Images Plugin (для WordPress), можна вимкнути контекстне меню для всіх унікальних зображень на сайті або в цілому веб порталі [2].

Зазначений метод захисту зображень часто зустрічається на сайтах Інтернет - магазинів відомих брендів.

Такий захист авторства досить надійний і для користувача з невеликим досвідом роботи з програмами може стати серйозною перешкодою для завантаження чужих графічних зображень з Інтернету. Недосвідченого в інформаційних технологіях користувача такий захист може зупинити та переконає його відмовитися від ідеї завантажити графічне зображення, авторство якого захищене таким чином.

Автори унікальних творчих зображень часто використовують спеціальний графічний редактор Adobe Photoshop, який дозволяє створити прозоре зображення одного розміру, що і оригінал і накласти цей шар-зображення на передній план картини за допомогою засобів “html редакторів” або “стилів css”. Згодом, використовуючи контекстне меню графіки, зберігається лише прозорий верхній шар без авторського зображення [3, 4].

За допомогою плагіна Photo Protect зображення можна покрити невидимим шаром (накладенням) і при збереженні зображення з сайту сторінки відкривається лише порожній файл.

Досвідчені користувачі можуть обійти зазначені захисту шляхом завантаження контенту сайту з використанням стороннього програмного забезпечення або вилучити необхідне графічне зображення з кешу веб-браузера, або просто зробити екран екрана з необхідним графічним зображенням і обробити його графічним редактором при необхідності.

Анонсування чи кроспостинг. Розміщення анонсів за допомогою спеціальних програм Best Persons, Piston Poster або анонсування вручну на інших сайтах, соціальних мережах або веб-ресурсах своїх майбутніх публікацій допомагає захистити авторство ще до створення унікальних сторінок із зображеннями [2].

Такий метод захисту підходить для зображень, які мають художню цінність, смислове навантаження та не використовуються в комерційних цілях.

З точки зору захисту авторських прав графічних зображень, що несуть художнє смислове навантаження, цей метод є одним із суттєвих і може діяти на попередження крадіжки контенту сайту.

Оглядом наведених методів можна зробити висновок, що всі наведені засоби захисту авторських прав графічних зображень мають як переваги, так і недоліки, крім того деякі методи можна застосувати до графічних зображень в мережі Інтернет, а інші безпосередньо до самого графічного файлу.

Як і у всіх сучасних системах, захисту авторського права чи системи безпеки, завжди рекомендується одночасно вибрати кілька методів захисту [5].

Виходячи з викладеного вище, зауважимо, що до захисту авторського права графічних зображень рекомендується створення сервісу, принцип роботи якого полягає у тому, що автор зображення завантажує до сервісу графічне зображення, безпосередньо сервіс розраховує хеш-суму файлу з відомими хеш-алгоритмами (наприклад, MD5, SHA1, SHA256 і т.д.). Потім публікує в базі даних розрахований хеш графічного зображення, дату публікації та відомості про авторів, що надалі зможе виступати як додаткове джерело встановлення авторства графічного зображення.

Список використаних джерел:

1. Каневский Сергей. Защита авторских прав в сети Интернет/ЛитРес: Самиздат, 2019. 97 с.
2. Игорь Ашманов, Андрей Иванов. Оптимизация и продвижение сайтов в поисковых системах/3-е издание, 2012. 463 с.
3. Божко А.Н. Photoshop CS. Ретушь и коррекция изображений/ М. "ДЕСС КОМ", 2002, 400 с., ил
4. Айсманн К., Палмер У. Ретуширование и обработка изображений в Photoshop/ М.: Издательский дом "Вильямс", 2008. 560 с. + 40 с. цв. ил. (3-е изд.)
5. Макарук К.Є. Бичков С.О. Захист графічних зображень від копіювання в мережі Інтернет. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" №18 (98)/2020, 1 том, 75 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗА ФАКТАМИ ВИЯВЛЕННЯ НЕВСТАНОВЛЕНИХ ТРУПІВ

Олена Володимирівна МАТАРИКІНА,

*заступник завідувача відділу біологічних
досліджень та обліку – завідувач сектору
молекулярно-генетичних досліджень
| Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

В результаті агресії проти України та у зв'язку з проведенням повномасштабних активних бойових дій значно зросла кількість фактів виявлення невідомих трупів у вигляді як поодиноких, так і стихійних захоронень. Ідентифікація невідомих трупів є однією з завдань судової молекулярно-генетичної експертизи. Процес ідентифікації невідомих трупів в Україні є можливим та проводиться за рахунок функціонування криміналістичного обліку - Центрального обліку генетичних ознак людини Експертної служби МВС (далі - ЦОГОЛ) з використанням автоматизованої інформаційно-пошукової системи "ЕМСІЛАБ" та комбінованої системи індексації ДНК-профілів "CODIS".

Згідно Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, затвердженої наказом МВС України 10.09.2009

№ 390 всі реєстраційні картки зі встановленими ДНК-профілями невідомих трупів, після перевірки за обліком на регіональному рівні та незалежно від її результатів, обов'язково направляються до Центрального обліку генетичних ознак людини для поміщення з метою подальшої перевірки [1].

Для поміщення ДНК-профілю до ЦОГОЛ, з метою перевірки на предмет встановлення фактів збігів спорідненості з ДНК-профілями зразків родичів зниклих безвісті осіб та ДНК-профілями, отриманими при дослідженні особистих речей зниклих осіб, необхідно щоб ДНК-профіль відповідав відповідним умовам якості (кількості встановлених локусів).

При розслідуванні даної категорії злочинів у слідчих виникають питання щодо виду біологічного зразка трупу, який необхідно відібрати та направити для проведення судової молекулярно-генетичної експертизи з метою встановлення генетичних ознак (ДНК-профілю).

Встановлення в процесі молекулярно-генетичного дослідження високоякісного ДНК-профілю, придатного для подальшої ідентифікації особи є актуальною проблемою при дослідженні біологічних зразків трупів у зв'язку з тим, що такі зразки, як правило, частково або значно деградовані (гнилісні зміни, дія термічних та/або фізико-хімічних факторів).

Біологічні зразки невідомих трупів відбираються в установах судово-медичної експертизи та направляються слідчим до державних

спеціалізованих установ, до компетенції яких належить проведення молекулярно-генетичних експертиз з метою встановлення їх ДНК-профілів

В якості зразків біологічного матеріалу для проведення молекулярно-генетичної експертизи у трупів можуть бути відібрані зразки крові, тканини, нігті, зуби або кісткові рештки.

Вибір виду зразка біологічного матеріалу залежить від стану трупу та ступеня гnilісних змін тіла людини. Найбільш поширеним під час проведення судово-медичної експертизи трупу проводиться відбір його зразка крові на марлеву серветку з подальшим висушуванням. Але у зразках труної крові деградація, тобто процес руйнування ДНК, може бути наявна ще до проведення відбору крові, через посмертні зміни в організмі людини. Тому нерідко при виражених гnilісних змінах трупу доцільніше відбирати інші зразки біологічного матеріалу для встановлення ДНК-профілю [2].

Нігтьові пластини, зуби та кісткові рештки є більш надійним джерелом ДНК в разі виявлення трупу зі значними гnilісними змінами. В якості зразка від трупу з незначними гnilісними змінами відбираються нігтьові пластини, які вилучаються з великих пальців рук або ніг.

В разі виявлення скелетованих решток, а також при виявленні тіл зі значним впливом термічної дії, відбираються зуби або кісткові рештки.

За загальними правилами з трупа, що має значні гnilісні зміни, доцільно направляти найменш змінені тканини, насамперед це щільні кістки тіла людини, наприклад, фрагменти епіфізарної частини трубчастих кісток (стегнова, плечова, великогомілова), кістки тазу та скронева кістка черепа. Слід пам'ятати, що дія високої температури (вилучення кісткових решток з місць пожеж) та дії хімічних речовин також негативно впливають та подальше дослідження ДНК. У таких випадках для проведення молекулярно-генетичного дослідження слід направляти фрагменти кісток, які найменш підлягали дії руйнуючих факторів.

Зуби є одним з найкращих джерел ДНК завдяки своєму унікальному складу та розташуванню, вони значною мірою захищені від екологічних та фізичних умов, які прискорюють процеси посмертного розкладання і розпаду ДНК. Завдяки цьому ДНК, виділена з зубів, є більш високої якості та менш схильна до забруднення, в порівнянні з кістковою тканиною. Але при виборі зубів слід враховувати, що в якості зразка придатні цілі непошкоджені зуби без слідів стоматологічного втручання та карієсу, перевага серед усіх типів зубів надається молярам (великі багато корінні зуби) [3].

Вилучені зразки біологічного матеріалу заморожуються та в замороженому стані транспортуються до експертних установ або, за неможливості, висушуються та упаковуються в упаковку, що забезпечує циркуляцію повітря, для запобігання подальшому процесу деградації.

Після проведення судової молекулярно-генетичної експертизи реєстраційні картки з ДНК-профілями невпізнаних трупів направляються до ЦОГОЛ для подальшого поміщення та перевірки на предмет встановлення збігів ймовірної спорідненості з ДНК-профілями зразків

родичів зниклих безвісти осіб, або збігів з ДНК-профілями, встановленими в результаті дослідження особистих речей безвісти зниклих осіб.

В разі встановлення фактів збігів за ЦОГОЛ інформація про результати направляється ініціатору призначення експертизи та, за потреби, пропонується проведення додаткових молекулярно-генетичних експертиз для підтвердження або спростування фактів випадковості збігів.

Для можливості використання додаткових методів (дослідження мітохондріальної ДНК та молекулярно-генетичне дослідження за Y-хромосомою), а також для скорочення терміну додаткового дослідження зразка трупу після проведення судової молекулярно-генетичної експертизи розчин з виділеною ДНК невпізаного трупу передається на зберігання до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Підставою для передачі розчину є письмовий дозвіл на передачу та зберігання розчину з виділеною ДНК трупу від слідчого на етапі призначення судової молекулярно-генетичної експертизи, який направляється до експертної установи разом із постановою.

Таким чином, виважений підхід у виборі зразків біологічного матеріалу від трупу з урахуванням стану трупу і обставин його виявлення, отримання якісного ДНК-профілю, зберігання розчину виділеної ДНК невстановленого трупу для можливості проведення в подальшому додаткових молекулярно-генетичних експертиз, сприятиме встановленню особи невпізаного трупу та розслідуванню кримінального правопорушення в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390: МВС України: офіц. Веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

2. Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи, проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичної операції/МВС України Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; Національна поліція України, Головне слідче управління, Департамент карного розшуку. К., 2016. 15 с.

3. Зюбрий С. О. Объекты молекулярно-генетической экспертизы: исследование зубов человека: Актуальные вопросы досудебного расследования и тенденции развития криминалистической методики. Харьков, 2018. С. 77-79.

БАЧЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ЗБРОЮ” В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сергій Валерійович МЕЛЬНИК,

*завідувач сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Олег В'ячеславович ГРЕЦЬКИХ,

*старший судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

Україна із здобуттям незалежності наприкінці ХХ ст. і до початку активної фази війни РФ проти неї на початку 2022 р. належала до держав з обмеженим доступом цивільного населення до зброї, залишаючись єдиною країною Європи, яка не має відповідного регулюючого закону, хоча законодавчі дискусії з цього приводу тривають з 1994 р. Подібний закон, в умовах стабільно високого рівня “озброєної” злочинності в Україні повинен стати стримуючим інструментом самозахисту громадян від кримінальних посягань. В умовах воєнного стану, в державі функціонує спеціальний закон щодо правових засад відсічі агресору з боку цивільних осіб з використанням зброї та на розгляді Верховної Ради України знаходиться прогресивний законопроект з регулювання цивільного обігу, де аналізуються їх сутність і концептуальні засади через дослідження понять “зброя” та “обіг зброї”.

На сьогодні Україна залишається чи не єдиною країною Європи, яка не має власного закону про зброю, що регулює її цивільний обіг та в національному законодавстві якої досі не унормовані й не визначені на нормативному рівні такі ключові поняття даної сфери як “зброя”, “обіг зброї”, “цивільне використання зброї” тощо. При цьому, дискусії навколо цієї проблеми на політичному, соціальному та правовому рівнях точаться доволі давно, починаючи з 1994 р., коли у Верховній Раді України з’явився перший законопроект “Про зброю”. В подальші роки подібні законопроекти неодноразово вносились на розгляд парламенту. У 2022 р. були зареєстровані ще два проекти законів – основний за №5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” (23.02.2022 р. був прийнятий за основу) та альтернативний за №5708-1.

Вказані проекти законодавчих актів концептуально є досить різними, проте їх поєднує спільна стратегічна мета –захист громадян України від стабільно високої “озброєної” злочинності. Необхідність заповнення даного законодавчого пробілу також обумовлена і вимогою частини 2 статті 6 Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї ООН 2001 р.,

ратифікованого Україною 04.07.2013 р. [1]. Отже, на початок 2022 р. в Україні склалися об'єктивні передумови для прийняття сучасного закону про зброю як рамкового законодавчого акту в сфері цивільного обігу зброї.

Повномасштабна війна РФ проти нашої держави з 24.02.2022 р. стала на заваді планам вітчизняних законодавців щодо подальшого розгляду проекту закону № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” та змінила конфігурацію підходів керівництва України в цій площині. Для організації правових засад масового спротиву населення агресору 03.03.2022 р. було прийнято Закон України № 2114-IX “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, яким надано права і можливість цивільним особам отримувати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї для участі у відсічі чи стримуванні збройної агресії Росії та/або інших держав; застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську зброю та бойові припаси до неї для тих самих цілей; звільнення цивільних осіб від відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [2].

Таким чином, концептуальне бачення закону про зброю в Україні набуло з кінця лютого 2022 р. нового дискусійного значення.

Центральною проблемою законодавчого пробілу в даній сфері є відсутність чіткого нормативного визначення понять “зброя”, “обіг зброї” та похідних від них категорій. Насьогодні у вітчизняному науково-правовому середовищі немає єдиного підходу до тлумачення вказаних понять, а в практичній площині спостерігається значний технічний прогрес як нових промислово виготовлених видів зброї, так і саморобних її зразків, що не вписуються у морально застарілі методичні стандарти. Натомість, на рівні експертної практики використовуються спеціальні терміни на позначення вогнепальної та холодної зброї. Така ситуація створює серйозні труднощі як для ефективної судової правозастосовної практики, так і для роботи судових експертів.

Аналіз спеціальних наукових та прикладних джерел дозволяє виділити ряд ключових, фундаментальних характеристик зброї: 1) матеріальні об'єкти у формі монолітних предметів, конструкцій, пристроїв, матеріалів, речовин, хімічних та біологічних сполук; 2) результат організованої цілеспрямованої діяльності людини; 3) спричинення ураження (впритул до летальних наслідків) живої цілі як основне призначення. У зв'язку з цим, доцільно з'ясувати як тлумачиться дане поняття у вище згаданих нормативно-правових актах України.

Так, пункт 1 статті 1 законопроекту с “Про право на цивільну вогнепальну зброю” дає наступне основоположне визначення зброї: “пристрій або предмет, спеціально виготовлений, конструктивно призначений та технічно придатний для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі, та який не має іншого прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення” [3]. Пропоноване законодавче тлумачення в цілому досить повно збігається із сучасним розумінням в середовищі науковців та відповідних фахівців. Вагомим є те, що на основі даного основоположного визначення законодавцем запропоновані дефініції

похідних від нього категорій зброї - вогнепальна, автоматична вогнепальна, гладкоствольна вогнепальна, гладкоствольна короткоствольна вогнепальна (травматична), довгоствольна (довга) та короткоствольна (коротка) вогнепальна, комбінована вогнепальна, напівавтоматична вогнепальна, нарізна вогнепальна, пневматична, вихолощена, учбово-розрізна, цивільна вогнепальна та бойові припаси, нагородна та деякі інші. Можна упевнено констатувати, що вказаний перелік дефініцій видів і категорій зброї є першим їх ґрунтовним законодавчим унормуванням, що, після прийняття в цілому і вступу в силу даного законопроекту сприятиме налагодженню цивілізованої моделі цивільного обігу зброї в Україні.

Натомість, чинний Закон України № 2114-IX від 03.03.2022 “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, оперуючи поняттями “вогнепальна зброя”, “мисливська нарізна зброя”, “мисливська гладкоствольна зброя”, “комбінована зброя”, “нагородна зброя”, “спортивна зброя”, не містить жодних їх нормативних визначень і уточнень [2]. Такий стан речей вочевидь пояснюється гострою нагальною воєнною необхідністю масової відсічі агресії ворога, в умовах якої приймався даний законодавчий акт та обізнаністю широких мас населення щодо побутового, ненормативного розуміння вказаних категорій.

Ще одним фундаментальним поняттям піднятої проблеми є обіг зброї. Аналіз даної проблематики засвідчив, що поняття “обіг зброї” досі не має розробленого теоретичного підґрунтя і розглядається переважно в контексті незаконного обігу зброї як кримінально значущого протиправного діяння. Тим вагомішим є спроба першого подібного тлумачення, запропонованого українськими законодавцями у законопроекті № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю”: “обіг зброї та/або основних частин до зброї, які мають ідентифікаційні номери - виробництво зброї, торгівля зброєю, продаж, обмін, дарування, передача, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, ремонт, вилучення, викрадення, втрата, вихолощення, деактивація, утилізація, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України” [3]. Таке визначення враховує практично весь можливий комплекс дій з обігу зброї цивільними особами в Україні.

Стосовно бачення обігу зброї в Законі України № 2114-IX від 03.03.2022 “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, його дух і контекстний зміст вказують на розуміння цього явища як особливого, вимушеного на період воєнного стану відносно вільного отримання і застосування зброї цивільними особами з метою захисту від збройного агресора, по суті – в умовах партизанської або близької до неї за сутністю війни. Таке розуміння, безперечно, є продуктом жорсткої воєнної необхідності першого етапу спротиву України агресії РФ та обумовлено суттєвою кількісною перевагою російських збройних сил. Нормативне регулювання цивільного обігу зброї в умовах воєнного стану є для України новою правовою проблемою і законодавчим викликом.

Законодавче забезпечення цивільного обігу зброї в Україні в умовах воєнного часу дозволяє зробити наступні висновки: а) станом на початок

2022 р. в країні склалися об'єктивні передумови, в тому числі соціально-правові, прийняття закону про зброю, що регламентував би її цивільний обіг як в більшості розвинутих країн світу; б) вибір моделі нормативного регулювання, що закладений в основному законопроекті № 5708 “Про право на цивільну вогнепальну зброю” свідчить про його прогресивний юридичний характер, особливо в частині чіткого законодавчого визначення базових понять даної сфери (зброя, обіг зброї); в) в умовах військової агресії РФ проти нашої держави в 2022 р. воєнна доцільність обумовила тимчасову зміну підходів в регулюванні цивільного обігу зброї, що виявилась у нормативно закріпленому відносно вільному отримання і застосуванні зброї цивільними особами з метою захисту від збройного агресора та зняття відповідальності за такі дії.

Список використаних джерел:

1. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792#Text.
2. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
3. Про право на цивільну вогнепальну зброю: Проект Закону України № 5708 від 25.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360.

СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЯК ОЗНАКИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Дмитро Вадимович СИДОРЕНКО,

*аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна*

Інститут судової експертизи тісним чином пов'язаний із спеціальними знаннями, оскільки вони є її обов'язковою ознакою. У науковій літературі зустрічаються різні позиції авторів щодо визначення спеціальних знань у кримінальному судочинстві та з'ясування їх сутності. Вважається слушною точка зору М.Г. Щербаковського, який стверджує, що результативне використання в кримінальному судочинстві спеціальних знань безпосередньо залежить від їх змісту, ознак та носіїв, тобто осіб, які ними володіють та іменуються "обізнаними особами" [1, с. 43].

Б.В. Романюк до спеціальних знань відносить будь-які знання, у тому числі й окремі правові, але лише у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, і зазначає, що правові знання для слідчого, які він здобув як юрист, є фаховими, а група окремих правових знань про проведення слідчих дій, доказування, застосування криміналістичної техніки тощо є спеціальними. Під спеціальними знаннями слід розуміти "сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовуються для успішного вирішення завдань кримінального судочинства" [2, с. 76].

Під спеціальними знаннями пропонується також розуміти систему відомостей певної галузі науки або виду діяльності (ремесла), що застосовуються слідчим, прокурором, судом або залученою ними для цього особою для вирішення конкретних завдань кримінального провадження. Це сприятиме подальшим дослідженням форм та способів використання таких знань для вирішення юридичних конфліктів [3, с. 129].

І.І. Когутич стверджує, що спеціальні знання – це така сукупність професійних знань, навичок та вмінь, яка отримана в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, відповідає сучасному розвитку певної галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні (справі) [4, с. 114].

О.О. Бондаренко вважає, що при визначенні спеціальних знань слід враховувати не лише їх сутність, але й службову роль у системі кримінального судочинства, тісний зв'язок із теорією та практикою доказування, а саме з правилами збирання, перевірки та оцінки доказів. Обсяг правових знань, які повинні визнаватися спеціальними для слідчого,

прокурора і суду, визначається обсягом знань, які не є професійними для зазначених суб'єктів [5, с. с. 15, 16].

С.П. Лапта та Р.Л. Степанюк зазначають, що з кола спеціальних знань слід виключити лише знання в галузі права, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин кримінального правопорушення та вирішенням питань кримінального процесуального характеру [6, с. 197].

Проаналізувавши точки зору вищевказаних авторів, запропонуємо власне визначення спеціальних знань у кримінальному процесі. Так, ними є знання в різних галузях, що отримані в результаті спеціальної підготовки чи досвіду та використовуються з метою отримання доказової інформації. Спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві є виключно знання неправового характеру. Правові ж знання є професійними знаннями для дізнавача, слідчого, прокурора, судді.

Список використаних джерел:

1. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : Автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2002. 20 с.
3. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряев С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4 (44) 2019. С. 125-130.
4. Когутич І.І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 12. № 2(33). 2015. С. 112-123.
5. Бондаренко О.О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.09. Х., 2004. 260 с.
6. Степанюк Р.Л., Лапта С.П. Співвідношення правових і спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. № 1082. 2013. С. 196-199.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДНК-АНАЛІЗУ

Дар'я Русланівна СТЕПАНЮК,

*аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ДНК-аналіз у криміналістиці вважають найбільш вагомим досягненням ХХ-го століття та “золотим стандартом” ідентифікації завдяки надзвичайній точності результатів дослідження. З часу його впровадження у практику протидії злочинності минуло майже сорок років. Але в Україні до цього часу спостерігається дефіцит наукових досліджень з даної галузі криміналістичної техніки. Не проведено ґрунтовного аналізу її генези, сучасних можливостей і перспектив подальшого розвитку. Спостерігається певне відставання теоретичних розробок у сфері криміналістичного ДНК-аналізу від реалій і потреб правозастосовної практики. У зв'язку з цим актуальним видається здійснення наукового узагальнення з метою визначення основних етапів становлення та розвитку ДНК-аналізу в криміналістиці та судових науках.

Можливості вирішення ідентифікаційних і пошукових завдань розслідування злочинів за біологічними слідами досліджувались криміналістами і судовими медиками здавна. Проте до 1980-х років вони обмежувались тільки встановленням групової належності. Це мало певне значення для кримінальних розслідувань, але не йшло в ніяке порівняння із ідентифікацією особи, як наприклад, дослідження відбитків пальців рук. Тому винахід англійського генетика А. Джеффріса, оприлюднений у 1985 році, здійснив революцію у галузі судових наук. Новий спосіб ідентифікації людини був названий ДНК-дактилоскопія, оскільки так як і звичайна дактилоскопія надавав можливість з ідентифікувати особу за її біологічним матеріалом.

З того часу технології криміналістичного ДНК-аналізу стрімко розвивались. Розширювалась методологічна та технічна база, виникали та реалізовувались нові напрями, які дозволяли встановлювати біологічне батьківство і біологічну спорідненість людей, вирішувати ідентифікаційні завдання за незначною кількістю біологічного матеріалу, встановлювати невідомих злочинів за залишеними біологічними слідами тощо. Відповідно зараз вже можна використати декілька основних етапів розвитку криміналістичного ДНК-аналізу й окреслити його подальші перспективи.

У вітчизняній науковій літературі з криміналістики ці питання майже не досліджувались. Закордонні автори, навпаки, неодноразово висловлювались з приводу власного бачення минулого, теперішнього та майбутнього галузі криміналістичного ДНК-аналізу. Зокрема, це праці корифеїв цього наукового напрямку А. Джеффріса, П. Гілла та Д. Батлера, а також дослідження багатьох авторів, що розвивали різні технології криміналістичного ДНК-аналізу та проводили наукові огляди з його актуальних проблем в цілому. На підставі аналізу й узагальнення відповідних джерел можна уявити варіанти вирішення наукового завдання

щодо періодизації розвитку криміналістичного ДНК-аналізу, що сприятиме створенню цілісного уявлення про його сучасний стан і подальші перспективи в Україні.

Найбільш чітку періодизацію розвитку даної галузі представив Д. Батлер, виділивши чотири фази по десять років: 1) 1985-1995 – дослідження; 2) 1995-2002 – стабілізація та стандартизація; 3) 2005-2015 – розвиток; 4) 2005-2025 – удосконалення [1]. Кожна стадія відображає найбільш вагомі віхи становлення ДНК-аналізу, починаючи від перших наукових публікацій та випробування різних технік криміналістичного дослідження ДНК до впровадження новітніх інструментів і більш чутливих методів.

Щодо України спробу визначити стан розвитку криміналістичного аналізу у вітчизняній теорії та практиці здійснив Р. Степанюк, який констатував недостатній рівень теоретичних досліджень і на підставі аналізу наукових праць і експертної практики узагальнив відомості щодо впровадження основних технологій молекулярно-генетичних досліджень в установах судової експертизи [2, с. 69-71]. Проте періодизації зазначеного процесу згаданий автор не здійснював, тому відповідні положення потребують подальшого розвитку.

Здійснений нами аналіз наукової літератури надає підстави стверджувати, що у питанні періодизації розвитку сфери криміналістичного дослідження ДНК автори закладають в основу різні критерії, що і призводить до різних підходів. Такими критеріями насамперед є суто технічні аспекти, що дозволяє характеризувати основні етапи розвитку технологічних процесів ДНК-аналізу (окремі техніки дослідження, генетичні маркери, інструменти та ін.), та правозастосовні аспекти, коли враховуються строки впровадження певних методів ДНК-аналізу в практику протидії злочинності та стан їх нормативно-правового регулювання. Видається очевидним, що значущими є обидва аспекти. Причому перший є глобальним і дає можливість систематизувати процес розвитку криміналістичного ДНК-аналізу у світі в цілому, а другий має враховуватись при періодизації цієї галузі на національному рівні.

Таким чином, на глобальному рівні можна вести мову про кілька етапів становлення криміналістичного ДНК-аналізу, починаючи з формування передумов до його впровадження (до 1985 року) і безпосередньо винаходу та впровадження в практику (з 1985 року) за тими періодами, які визначив Д. Батлер, про що вказано нами вище.

В Україні впровадження методу криміналістичного ДНК-аналізу вперше було здійснено в 1992 році в установах судової експертизи (Н. Дяченко, Г. Кривда та ін.) і досі розвивається у сфері прикладної судово-експертної діяльності. Відповідні технології та інструменти динамічно впроваджуються в підрозділах Експертній службі МВС України, деяких Бюро судово-медичної експертизи та Національному науковому центрі “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса”. Разом з цим потребують подальших досліджень питання щодо оцінки сучасного стану та перспектив розвитку ДНК-аналізу як самостійної галузі криміналістичної техніки в системі науки криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Butler, John M. (2015). The future of forensic DNA analysis. Phil. Trans. R. Soc. B. 370: 20140252. 20140252. <http://doi.org/10.1098/rstb.2014.0252>.
2. Stepaniuk, R. (2021). Forensic DNA Analysis: Development State and Prospects in Ukraine. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics, 25(3), 60-80. <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.05>.

ЧОЛОВІЧИЙ ТА ЖІНОЧИЙ ПОЧЕРК: ВІДМІННОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Олег Миколайович ХЛІВНЯК,

*старший судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень відділу
криміналістичних видів дослідження Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Почерк кожної людини є розкриттям внутрішньої сутності душі. Це не зовнішні фактичні дані, а стан прихованого несвідомого. Почерк — це манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукопису. Почерк залежить від рівня розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Своєрідність почерку виявляється в певній сукупності загальних та окремих ознак [1, с. 99].

Дослідженням почерку займається судова почеркознавча експертиза, яка вирішує ряд ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненними рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [2].

Одним з діагностичних питань є можливість встановлення за ознаками почерку статі людини. Вчені-криміналісти, психологи, кримінологи, графологи та експерти-практики не мають єдиної думки з цього питання. Вчені-психологи та графологи наполягають, що за почерком можна визначити характер-людини, стать, професію і багато інших питань. Аналізуючи почерк чоловіків, вони відзначають більш дрібніший почерк, ніж у жінок. Також в основному простежується незграбність форм літер та спрощеність форм, прямо нахильність або часткова право нахильність. Написані літери можуть бути високими або вузькими, а розкид висоти в почерку досить великим. Лінії простежуються тверді та чіткі. Штрихи завершуються гострими розчерками, або взагалі обірвані одним рішучим рухом. Натиск пера від середнього до сильного. Лінії та літери динамічно прагнуть вперед.

Ознаки жіночого почерку: у жіночому почерку переважають м'якіші форми, вони схожі на відкриті зверху чаші або гірлянди. Форма букв жіночого почерку – трохи менш спрощена. Жінки воліють писати більше, ніж чоловіки, використовуючи при цьому нахил вправо. Літери переважно

цілісні, широкі або мають продовження-зв'язування. При погляді на такий почерк нам здається, що букви “ляються” потоком: вони округлі та м'які, позбавлені незграбності та жорсткості.

Так, якщо чоловік, який є зовні жіночним, а то й зовсім має нестандартну орієнтацію, писатиме “жіночим” почерком, а жінка, яка має розвинені чоловічі риси, розкриє свою сутність у вигляді чоловічого, грубого почерку.

Якщо виключити такі варіації розвитку подій, деякі відмінності та простежені закономірності як у чоловічих, так і в жіночих почерків все ж таки є. Дані відмінності диктуються, насамперед, особливостями у сфері психології. Ці закономірності у почерку можна простежити залежно від генетичних чинників, соціальних установок, виховання та еволюційної спадщини. Наприклад, жінка, яка досягла значних кар'єрних висот, особливо в суто чоловічому бізнесі, буде мати чоловічі ознаки в почерку. Зворотна ситуація на порядок більш рідкісна, чоловіки актори, представники шоу-бізнесу (з вираженою демонстративно-істероїдною жилкою) мають виражені жіночі ознаки почерку. В практиці частіше зустрічаються жіночі почерки за чоловічим типом.

Слід зауважити, що незважаючи на те, що в завданнях судової почеркознавчої експертизи є таке завдання як визначення статі виконавця, його висновки будуть досить ймовірними. Як ми вже казали раніше, почерк - це уособлення характеру людини і, якщо жінка має характерні чоловічі риси (жорсткість, рішучість і т. ін.), вони знайдуть своє відображення в почерку і, навпаки, в почерку чоловіка з м'яким, нерішучим характером відобразяться особливості жіночого почерку, що може заважати правильному встановленню статі людини.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ № 53/5 від 08.10.98 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ТА ЕКСПЕРТА, ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ТА ПОВНОТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК УМОВИ ЇХ УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент кафедри
права Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
заступник директора НДІ публічної
політики і соціальних наук*

Кримінальна процесуальна діяльність здійснюється з метою виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Саме вони визначають зміст та спрямованість дій його учасників. Досягнення цих завдань істотно залежить від повноти та всебічності дослідження обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) – доказуванню. Тому доказування як діяльність, зміст якої полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів (ч. 2 ст. 91 КПК України), становить основний обсяг та визначає характер кримінальної процесуальної діяльності, яка здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Однак слід зазначити, що самостійне та якісне здійснення сторонами дій по збиранню (виявленню та фіксації), перевірці (визначенню достовірності доказів та їх джерел) та оцінці (перевірці належності, допустимості, достовірності, достатності) доказів не завжди може бути здійснено ними самостійно. Навіть можна вести мову, що в цілому при можливості визначити загальний напрям доказування та його складових, здійснити певні дії пошукового або дослідницького характеру завдяки володінню знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, які можуть бути використані при встановленні відповідних обставин, сторони доволі часто просто взагалі не здатні.

Отже, можна вести мову про те, що спеціальні знання у кримінальному провадженні, носіями яких є спеціаліст та експерт, виступають важливим засобом досягнення мети та виконання завдань кримінальної процесуальної діяльності, умовою всебічного, повного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Але слід зауважити, що за своєю правовою природою участі та процесуальним статусом спеціаліст та експерт не особами, що належать до сторін кримінального провадження або потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Такий статус спеціаліста та експерта характеризує їх як незацікавлених в результатах кримінального провадження осіб.

Відповідно слід вести мову про те, що умовою їх участі у розслідуванні кримінального правопорушення та застосування ними спеціальних знань має бути незалежність спеціаліста та експерта від інших учасників кримінального провадження.

Висновок про те, що участь спеціаліста та експерта має ґрунтуватися на їх незалежності також підтверджується аналізом таких нормативно-правових актів як: Закон України «Про судову експертизу» (ст. 3, яка закріплює засади законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження), КПК України (ст. 79, яка передбачає відвід спеціаліста та експерта за наявності обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості), Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України (п. 3 якого до завдань Експертної служби МВС забезпечення відповідних осіб незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 5 якого дає вченому право обирати види, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності).

Узагальнення вище наведеного та положень вказаних документів дозволяє більш повно та чітко визначити основні умови залучення спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні. При цьому, слід вести мову про «статусний» та «функціональний» аспекти участі цих суб'єктів у кримінальному провадженні, які мають визначати ці базові вимоги. Так, ці засади мають характеризувати статус такої особи як незацікавленої у результатах кримінального провадження, а також характеризувати виконувану ними функцію – використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Як вбачається, такими засадами доцільно вважати: засади статусу – незалежність та неупередженість, а засади функціонального характеру – об'єктивність та повнота дослідження обставин кримінального правопорушення.

Відповідно слід вести мову, що ці умови участі спеціаліста та експерта мають отримати відповідні гарантії їх дотримання. Від повноти та ефективності їх забезпечення буде залежати всебічність, повнота дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже і можливість досягнення його завдань.

Щодо засад участі у кримінальному провадженні експерта, то забезпечення їх дотримання передбачено зокрема ст. 4 Закону України «Про судову експертизу (визначає гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку), ч. 2 ст. 69 КПК України (закріплює норму, що не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого), а також ст. 79 КПК України, яка передбачає можливість відводу експерта, зокрема з підстав його неупередженості. Щодо спеціаліста, то як вбачається, такі гарантії потребують свого опрацювання та належного нормативного закріплення. Адже КПК України, хоча і регламентує в ст. 79 питання відводу спеціаліста, але все ж таки недостатньо забезпечує гарантії його незалежності від сторін кримінального провадження та всебічності й повноти використання ним його спеціальних знань.

Отже, можна констатувати, що умовами участі спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні слід вважати їх незалежність і неупередженість, об'єктивність та повноту дослідження ними обставин кримінального правопорушення. Ці умови (засади) потребують свого організаційного, правового та процесуального забезпечення (гарантування). Це обумовлює актуальність продовження дослідження вказаного питання як частини проблематики забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

ЧАС, МІСЦЕ, ОБСТАНОВКА НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Володимир Михайлович ШЕВЦІВ,

*здобувач Закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
<https://orcid.org/0000-0002-4836-0895>*

Час, місце й обстановка є структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, без виокремлення типових ознак яких неможливо сформулювати відповідну окрему криміналістичну методику.

Говорячи про обстановку вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, передусім варто зазначити, що вказані протиправні діяння вчиняються в сферах благодійної діяльності. При цьому сферами такої діяльності згідно з ч. 2 ст. 3 закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є: освіта; охорона здоров'я; екологія, охорона довкілля та захист тварин; запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; опіка і піклування, законне представництво та правова допомога; соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; культура та мистецтво, охорона культурної спадщини; наука і наукові дослідження; спорт і фізична культура; права людини і громадянина та основоположні свободи; розвиток територіальних громад; розвиток міжнародної співпраці України; стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України; сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні; сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану [1].

Крім того, сфери вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень можуть відповідати напрямам здійснення волонтерської діяльності. Зокрема, мова йде про: підтримку малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали

внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання волонтерської допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів; ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації; подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України; надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; надання волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок інфекційних (небезпечно інфекційних, особливо небезпечних інфекційних) хвороб та епідемій; надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин; тощо [2].

При цьому аналіз слідчої та судової практики з виявлення, розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вказує, що найчастіше вказані кримінальні правопорушення вчиняються у сферах: надання допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час

дії правового режиму воєнного стану для сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення (79,93 %); надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок дії правового режиму воєнного стану (13,61 %); надання допомоги закладам охорони здоров'я (6,46 %).

Крім того, варто зазначити, що діяння, пов'язане з незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, було криміналізовано 24.03.2022, а саме в умовах дії правового режиму воєнного стану. Відповідно, говорячи про час і обстановку вчинення окреслених кримінальних правопорушень, слід указати, що 100 % з них було скоєно під час воєнного стану. Останній згідно з ч. 1 ст. 1 закону України «Про правовий режим воєнного стану» є особливим правовим режимом, що «вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

Зокрема, відповідно до указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [4; 5]. Строк дії воєнного стану було продовжено відповідними указами Президента України з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб, з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб, з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб, з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 року строком на 90 діб, з 05 години 30 хвилин 21 листопада 2022 року строком на 90 діб.

Щодо місця вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, ними найчастіше є прикордонні регіони, оскільки значна частка гуманітарної допомоги отримується із-за кордону та проходить розмитнення. Зокрема, це Чернівецька, Закарпатська та Львівська області. Крім того, місцями вчинення вказаних кримінальних правопорушень є гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги, які функціонують у всіх регіонах України. Окремо варто вказати, що одним із способів отримання пожертв та гуманітарної допомоги, а також їх нецільового використання з метою отримання прибутку є створення відповідних дописів у соціальних мережах. Відповідно місцем учинення

вказаних протиправних діянь у такому разі варто вважати й кіберпростір, що значно полегшує зловмисникам досягти протиправного задуму, адже фактичне місцезнаходження правопорушника та місця продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку будуть різнитися.

Отже, час, місце й обстановка є взаємозалежними структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, які представлені сукупністю відомостей про часово-просторові та інші умови здійснення благодійної діяльності, пов'язані з реалізацією кримінального протиправного задуму.

Список використаних джерел:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
2. Про волонтерську діяльність: закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
3. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Голос України*. 24.02.2022. № 37.
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. *Голос України*. 24.02.2022. № 37.

Наукове видання
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 30 вересня 2022 року)

Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 03.10.2022 р.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7,1. Обл.-вид. арк. 7,2.
Тираж 50 прим.

Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук

– інноваційна науково-комунікативна платформа, яка забезпечує поєднання зусиль національної наукової спільноти та здатна сприяти вирішенню наукових, освітніх та організаційних завдань будь-якого рівня складності у галузях психології, соціології, економіки, політології, держави і права задля забезпечення розвитку науковців і освітян України та інших країн, розвитку територіальних громад, українського суспільства та держави.

Запрошуємо Вас долучитися до здійснення широкого спектру діяльності (послуг) інноваційно-наукового характеру :

- ✓ Науково-аналітична (експертна) діяльність та інформаційно-консультаційні послуги з питань науки та освіти
- ✓ Наукометричне та довідково-бібліографічне супроводження наукової діяльності, формування статистичної (соціологічної) та іншої наукової інформації
- ✓ Організаційно-комунікативне та редакційно-видавниче супроводження наукової діяльності, послуги бренд-дизайну (веб-дизайну)
- ✓ Організація (фасилітація) проведення наукових, грантових досліджень і заходів, консультативна, тренінгова діяльність

<https://pp-ss.pro>

